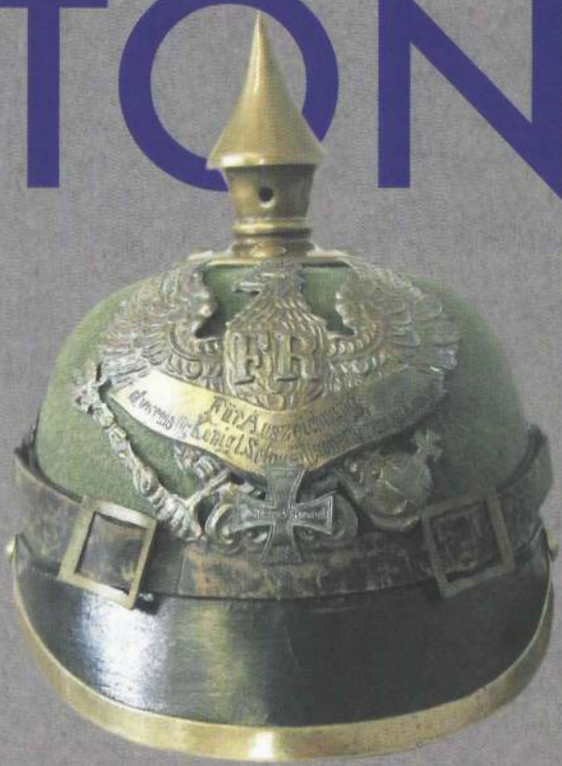
"Norman Stone'dan başka kimse onun gibi tarih yazamaz!"

Andrew Roberts

NORMAN STONE

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz Ve Bulursanız Satın Alınız.

TARİH

İKİNCİ BASKI

Levent Şahverdi Arşivi

KETEBE

Levent Şahverdi Arşivi

ISBN: 978-605-7949-28-8
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 118 | **Tarih**

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Yayıma Hazırlayan
Munise Şimşek

Düzelti
Muhammet Karakaya

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. Baskı
Şubat 2019

2. BASKI

Ocak 2023
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 34989
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Yıkılmazlar Basım Yay. Prom. ve
Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No. 45464
15 Temmuz, Gülbahar Cd.
No: 62/B Güneşli / İstanbul
Tel: 212 630 64 73

© Orijinal adı *World War One: A Short History* olan bu kitabın Türkiye yayın hakları Telif Sözleşmesi gereği Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Dünya Savaşı

NORMAN STONE

ÇEVİRİ

AHMET FETHİ YILDIRIM

KETEBE

Levent Şahverdi Arşivi

Norman Stone

Dünyaca ünlü İskoç tarihçi ve yazar Norman Stone, 1941 yılında doğdu. Uzun yıllar Oxford Üniversitesi'nde Modern Tarih Bölümü'ndeakademisyen olarak görev yaptı ve Cambridge Üniversitesi'nde dersler verdi. İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher'ın danışmanlığını yaptı. Kariyerinin son yıllarında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Avrupa tarihi dersleri verdi.

Kitaplarından bazıları şunlardır:

The Eastern Front 1914-1917, Turkey: A Short History, World World War Two: A Short History, Europe Transformed: 1878-1919, The Other Russia: The Experience of Exile ve Hitler, İmpatorluk Oyunları.

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Önsöz 7

Giriş 13

BİRİNCİ BÖLÜM / **SAVAŞIN PATLAK VERMESİ** 19

İKİNCİ BÖLÜM / **1914** 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / **1915** 67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / **1916** 89

BEŞİNCİ BÖLÜM / **1917** 107

ALTINCI BÖLÜM / **1918** 137

YEDİNCİ BÖLÜM / **AKIBET** 159

Haritalar 167

Bazı Kaynaklar 181

Dizin 189

Levent Şahverdi Arşivi

Fotoğraf Listesi

Fotoğrafların kaynakları parantez içinde belirtilmiştir.

Savaşın Başlaması
Arşidük Franz Ferdinand ve Düşes Sophie'nin katafalka konan cenazeleri (Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

1914
İstanbul'da Türk askerlerinin silahaltına alınması (Bettmann/Corbis)

1915
Batı Cephesi'nde 220 mm'lik Fransız topu (Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

1916
Somme'da gaz maskeli Britanya makineli tüfek birliği (Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

1917
Doğu Galiçya'da adı saptanamayan bir çarpışmada koşarak bir kilisenin yanından geçen Rus askerleri (Bettmann/Corbis)

1918
Mark IV tankı (Corbis)

Akıbet
Geri dönen Alman ordusu Berlin'den geçerken (Stapleton Collection/Corbis)

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

1914'te İngiltere, Avrupa üzerinde egemenlik kurma kararlılığının bir sonucu olarak "şeytanlar tarafından ele geçirilmiş" bir millete karşı durmak zorunda kaldı.

Modern Avrupa hakkında ilginç olan şey şu ki, sınırlara baktığınızda Almanya'nın 105 yıl önce bir pazartesi günü patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nı kazandığını düşünebilirsiniz. Avrupa Birliği ve eski Sovyet ülkeleri, merkez üssü Berlin'miş gibi görünen bir Avrupa ile ilişkilendirilir. İskandinavya'dan Türkiye'ye, tırlar Alman menşeli sanayi ürünlerini taşır; Euro üzerinde Almanların belirgin bir hâkimiyeti vardır; "Eurozone" üzerinde baskın olan güç de Deutsche Bank'tır.

Bu durum ilginç bir şekilde, Eylül 1914'te savaşı Almanya'nın kazandığını düşünen bir Alman şansölyesinin söylediklerini yansıtır: Buna göre Avrupa bağımlı devletlerden meydana gelmeli ve Rus İmparatorluğu yıkılmalıdır. Ve aslına bakılırsa meydana gelen şey de budur. Elbette bugünün Almanları 1914'teki atalarından epey farklıdır, ne var ki günümüzün post-Sovyet ülkeleri ilk olarak bu atalar tarafından oluşturulmuştur. Bu durumun en net gözlenebildiği yer mev-

Levent Şahverdi Arşivi

cut devletlerin en büyüğü olan, sahip olduğu tahıl ve kömürle (Alman) imparatorluğunun incisi olan Ukrayna'dır. Rusya ile Ukrayna üzerinde günümüzde girilen çıkmazın 1914'ün 100. yılına denk gelmesi buna fazlasıyla uygun bir göstergedir.

Almanya mı, Rusya mı?

1914 Anglo-Alman savaşının patlak vermesinin görünürdeki sebebi Almanya'nın, İngiltere'nin koruması altındaki tarafsız Belçika'yı işgal etmesidir. Elbette bu olayda hatalı taraf Almanya'dır, yine de bu 1.000.000 İngiliz askerinin ölmesine değer miydi? Bu soru, Birinci Dünya Savaşı anma törenlerinin üzerine gölge gibi çökmüş bir sorudur. Belçika, İngilizler için gerçekten de önemliydi çünkü donanmasını burada konuşlandıracak bir düşman, Londra ve İngiliz ticareti üzerinde büyük bir tehdit meydana getirecekti ve mevcut durumda bu tehdidin adı Almanlardı.

Almanlar ultra-modern bir savaş filosu oluşturmuştu ve asıl amaçları tüm dünyaya yayılmış bulunan İngiliz Kanalı'nı güçlü bir şekilde savunmaya hazır Kraliyet Donanması'nı tehdit etmekti. Yeterince açık bir şekilde ortaya konan amaçları, İngilizleri buyruklarına uymaya zorlamaktı. Bu girişim hezimetle sonuçlandı çünkü İngilizler daha evvelinde Fransa ile deniz savunmasına ilişkin bir anlaşma imzalamıştı. Hatta bir adım daha öteye gitmiş ve Fransa'nın müttefiki Rusya ile de ittifak kurmuşlardı.

Doğu'da ve Batı'da meydana gelen savaşları birbirine bağlayan şey buydu ve tarihi daha eskiye dayanan bir soruyu yeniden gündeme taşıdı. Birinci Dünya Savaşı 1840'tan beri İngiltere dış politikasının merkezinde yer alan çok önemli bir soru işaretinin devamıdır: Almanya mı, Rusya mı? İngilizler 1914'te tercihlerini Ruslardan yana kullandılar, tıpkı 1941'de tekrar yapacakları gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

Geçmişe dönüp baktığımızda bunun tartışmasız bir seçim olduğunu düşünebiliriz, ne var ki durum böyle değildir. Bir zamanlar İngiltere'nin Almanya ile çok farklı ve daha sıkı fıkı bir ilişkisi vardı. İlkin kraliyet aileleri arasında tartışmasız güçlü bağlar mevcuttu -Kraliçe Elizabeth, en büyük torunu olan Alman kayzerinin kollarında can verdi. Eğitimli Britanyalılar savaştan önceki dönemlerde Alman kültürünü ve edebiyatını iyi bilirlerdi ki savaştan sonra bir daha hiç böyle olmadı. İki ülke de Protestan bir geçmişi paylaşıyordu.

Almanya büyük bir Avrupalı devletti. İngiliz kabinesinin üç üyesi Alman üniversitelerinde eğitim görmüş hatta biri bazı Almanca felsefi metinlerin tercümesini yapmıştı. Almanya'da eğitim sistemi ve sosyal hizmetler daha düzgün işliyordu ve tıpkı Britanya'daki İrlanda sorununa benzer bir şekilde Polonya sorunu ile karşı karşıya olmasına rağmen, Almanya'da hiç bir zaman IRA benzeri bir örgüt ortaya çıkmadı.

Şüphesiz bazı tarihçiler İngiltere'nin asla Almanya ile ters düşmemesi gerektiğini ileri sürer: Bunlara göre İngiltere pekâlâ Almanya'nın egemenliği altındaki bir Avrupa ile birlikte yaşayabilirdi, tıpkı bugün her ne kadar farklı bir surette olsa da yaşadıkları gibi.

Alman nefreti yayıldı

Daha 1918'de savaşın etkisiyle birlikte Alman olan her şeye karşı duyulan derin nefret dalgasına karşın Londra'da Almanlarla pazarlık masasına oturulması gerektiğini savunan üst düzey şahsiyetler bulunuyordu. Onlara göre İngiltere dalgalara hükmedecek, Almanya da Avrasya'nın hâkimi olacaktı. Bu görüşlerin satır aralarında Almanya ile barış yapılması şeklinde bir eğilimin var olduğunu görürüz.

Almanya Dışişleri Bakanlığı mensubu ve bir İngiliz aşığı olan Baron von Kuehlmann, İspanya aracılığıyla Almanların bir

Levent Şahverdi Arşivi

anlaşma yapmaya hazır oldukları mesajını yolladı. Buna göre İngiltere Almanya'nın doğudaki hegemonyasını kabul ederse Belçika boşaltılacaktı.

Bu teklifin ne kadar samimi olduğu tartışmalıdır. O dönemde Alman ordusu ve sanayicileri Kongo'dan sürekli bir kaynak akışına sahip olan zengin sanayi ülkesi Belçika'yı kontrol altında tutma konusunda oldukça istekliydi. Fakat Lloyd George, bir sürelik tereddütün ardından bu teklifi reddetti. Daha sonra Fransızlara bu tekliften bahsetti ve onlara bir Alman toprağı olan Alsace-Lorraine üzerindeki hak iddialarını destekleyeceğini iletti. Durumu şöyle açıklıyordu: Rusya'nın kaynaklarına sahip bir Almanya karşı konulamaz ve yenilemez olacaktır.

Kuehlmann'ın teklifi bir daha asla yinelenmedi; hatta Almanlar 1918'deki son saldırılarını Amerikalılar savaşa girmeden önce Fransa'yı devre dışı bırakmak üzere gerçekleştirdi. Bu son girişim tam bir deli saçmasıdır; birkaç görkemli başarı, 1.000.000 kayıp ve takip eden bir patlama... Eğer Almanya batıda yere sağlam basıp doğuda elde ettiği ganimetleri kullansaydı sonuç ne olurdu?

Ama zaten mesele de buydu. 1890'dan itibaren Almanya şeytanlarca ele geçirilmişti ki, bu şeytanlar (özellikle savaşın ardından 1919'da imzalanan Versay Anlaşması gibi *grotesk* barış anlaşmalarının da katkısıyla) 1945'e kadar iktidarda kaldı. Almanya Avrupa'nın tek hâkimi olmak üzere bir girişimde bulundu ve bu girişim yalnızca Avrupalı devletleri değil, Amerika Birleşik Devletleri'ni de tahrik etti.

Geçmişe dönüp baktığımızda, özellikle de savaşın ne kadar fazla sayıda İngiliz askerinin hayatına mal olduğunu düşündüğümüzde, Almanya ile ittifakı savunan bu denli az sayıda İngilizin olması şaşırtıcıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Lloyd George sonunda haklı çıktı. Bugünlerde Almanya'nın hegemonyasından korkmayı gerektirecek pek bir şey yok. Kıtanın en büyük sanayi gücü ve ortak para birimi üzerinde en büyük etkiye sahip olan Almanya AB'nin kalbinde yer alıyor. Bugün baktığımızda Almanya'nın modern Avrupa üzerindeki etkisi büyük oranda olumludur.

1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında Margaret Thatcher, o zamanlar yaptığı gibi kindar bir tavır sergilemek yerine, sadece artık iki dünya savaşının asıl amacını oluşturan bir Almanya'nın kurulduğunu söylemeliydi. Zira gerçekte olan şey buydu.

❁ Bu yazı *Derin Tarih* dergisinin 35. sayısında yayınlanmıştır. Konuyla ilgisi dolayısıyla bu kitapta önsöz olarak yer verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

1900'de Batı -ya da daha doğrusu kuzeybatı- bütün kozlara sahipmiş, tarihin sonunun formülünü bulmuş gibiydi. Birbiri ardına teknolojik harikalar gerçekleştiriyordu. 1850'ler kuşağı -Birinci Dünya Savaşı generallerinin çoğu bu kuşaktandı- atlarla ve at arabalarıyla başlayıp 1900 civarında telefonlar, uçaklar ve otomobillerle biten tarihin en büyük "kuantum sıçraması"nı yaşıyordu. Diğer uygarlıklar açmaza girmiş, dünyanın büyük bölümü Batılı imparatorluklar tarafından ele geçirilmişti. Bu uygarlıkların en eskisi olan Çin dağılmaktaydı; Büyük Britanya egemenliğindeki Hindistan'da, hiç de saf bir adam olmayan Genel Vali Lord Curzon, 1904'te, İngilizlerin Hindistan'ı "ilelebet" orada olacaklarmış gibi yönetmeleri gerektiğini söylüyordu.

Almanların yazdığı *Krieg der Illusionen* (Yanılsamalar Savaşı) diye ünlü bir kitap vardır; imparatorluk yanılsaması bunlardan sadece biriydi. On yıl içinde Britanya İmparatorluğu'nun büyük bölümü, kısmen yönetilmesi imkânsız kısmen yönetilmeye değmez, milyonlarca dönümlük batık bir araziye dönüşecekti. Otuz yıl sonra da hem Hindistan hem Filistin terk edilecekti.

Savaşa giren hükümetlerin hepsi vatan savunması adına hareket ettiklerini iddia ettiler. Ama akıllarından geçen, impa-

Levent Şahverdi Arşivi

ratorluktu. 1914'te, Avrupalı olmayan büyük imparatorlukların sonuncusu dağılmaktaydı: Kâğıt üzerinde Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısındaki Fas'tan Mısır ve Arabistan'a, oradan Kafkasya'ya kadar uzanan Osmanlı Türkiyesi. Petrol daha o tarihte önem kazanmıştı; Britanya donanması 1912'de kömürün yerine petrole el atmıştı. Balkanlar önemliydi; çünkü kelimenin gerçek anlamıyla yol üzerindeydi, yani o vakitler Osmanlıların bile Konstantiniye dediği Konstantinopolis'e giden rotanın üzerindeydi. Tesadüf bu ya, ben de bu kitabın bir kısmını gece gündüz tankerlerden balıkçı teknelerine muazzam bir trafiğin aktığı Boğaz'a tepeden bakan bir odada yazdım. Boğaz, 1914'te olduğu gibi bugün de Avrasya'nın soluk borusudur.

Savaş sonrası antlaşmaların, belki İrlanda hariç tek uzun ömürlü eserinin modern Türkiye olması ironiktir. Büyük güçler 1919'da kısmen Rumlar ve Ermeniler gibi yerel müttefikleri kullanarak ülkeyi parçalamaya çalıştılar. Türkler pek çok kişiyi şaşırtan bir destan yazarak buna karşı savaştılar ve 1923'te bağımsızlıklarını yeniden kazandılar. Modernleşme -aslında buna "Batılılaşma" demek gerekir- süreci sancısız değildi, ama bir o kadar da dikkat çekiciydi. Şans -Balkanlar'la ilgili bir konferans için- 1995'te beni bu ülkeye getirdi ve burada kaldım. Burada, Bilkent Üniversitesi Rektörü Profesör Ali İhsan Doğramacı'dan gördüğüm desteği şükranla anmak isterim. Bilkent "Avrupai" denilebilecek ilk özel üniversitedir ve peşinden çok sayıda taklidinin gelmesi, oluşturduğu örneğin başarısını gösterir. Ben Türkiye'de büyük bir ilgi ve sevgi gördüm; bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı'na katılan kıdemli Alman subayı ihtiyar Goltz Paşa'yı, yirmi yıllık deneyimi hakkında yazarken, "yeni bir ufuk edindim ve her gün yeni bir şey öğreniyorum" demeye iten şeyin ne olduğunu kolaylıkla anlıyorum. Profesör Doğramacı'nın şahsında herkese topluca şükranlarımı sunuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Bazı arkadaşlarım ve meslektaşlarım da aynı şekilde ismen anılmayı hak ediyor. Profesör Ali Karaosmanoğlu ve Profesör Duygu Sezer ilk günden itibaren büyük bir yardımseverlik gösterdiler; özellikle Ayşe Artun, Hasar Ali Karasar ve Sean McMeekin'den, Türkçe-Rusça konularında Sergey Podbolotov'dan ve beni Doğu Akdeniz tarihiyle tanıştıran Evgenia ve Hasan Ünal'dan gördüğüm yardımları da şükranla anmak isterim. Hedef okurum Rupert Stone, kitabı yayımlanmadan önce okudu ve yerinde yorumlarda bulundu. Yine hedef okurlar olan asistanlarım Çağrı Kaya ve Baran Türkmen idari işleri aksatmadan yürüttüler, Rusçalarını öğrendiler, bana da yazı makineleriyle baş etmeyi öğrettiler.

ÖZEL İSİMLER ÜZERİNE BİR NOT

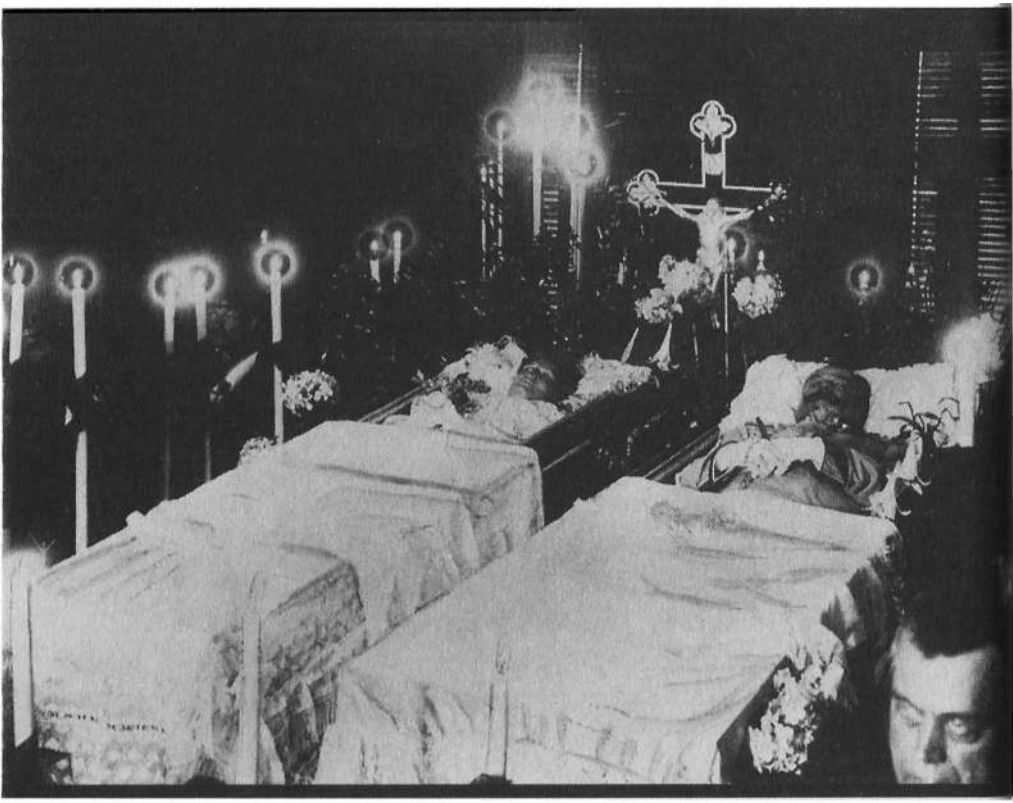
Birinci Dünya Savaşı'nda, yazarı olduğu kadar okuru da, sık sık değişen yer adlarının şaşmaz tutarlığından daha fazla ilgilendiren şeyler vardır. Ben fosilleşmedikleri yerlerde genellikle tarihsel yer adlarını kullanmayı seçtim. "Caporetto" okura modern "Kobarid"den (Slovence) daha tanıdık gelirken, Konstantinopolis artık kullanılmaz olmuştur. "Avusturya-Macaristan"ı genellikle "Avusturya" olarak kısalttım. Bu konularda doğruyu yakalamak imkânsızdır; anlaşılır olsun yeter.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Dünya Savaşı

Levent Şahverdi Arşivi

Arşidük Franz Ferdinand ve
Düşes Sophie'nin katafalka
konan cenazeleri.

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN PATLAK VERMESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihte filme alınan ilk diplomatik antlaşma Beyaz Rusya'nın Brest-Litovsk kentinde, 9 Şubat 1918 günü sabahın erken saatlerinde imzalandı. Antlaşmayla sonuçlanan müzakereler gerçeküstüydü. Bir zamanlar Rus subaylarına ait bir kulüp olan büyük bir evin salonunda, bir tarafta Almanya ve müttefiklerinin temsilcileri oturuyordu: Avusturya imparatorunun feldmareşal üniformalı damadı Bavyeralı Prens Leopold, büyüklük taslayan bir edayla arkalarına yaslanmış oturan siyah kravatlı Orta Avrupalı aristokratlar, bir Türk paşası, bir Bulgar albayı. Diğer tarafta, yakında Rusya Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti adını alacak olan yeni bir devletin temsilcileri vardı -birkaç Yahudi entelektüel ve diğerleri: bir genel valiyi öldürme suçundan tutuklu bulunduğu bir Sibirya hapishanesinden kısa süre önce salıverilen Madam Bitsenko adında bir kadın, dekor olarak kullanılmak üzere son dakikada Rus başkentinde sokaktan alınan bir "köylü temsilcisi" (doğal olarak adam sarhoştu), buraya bir savaşı sona erdirmenin ve bir cephe hattını boşaltmanın teknik inceliklerini bildikleri için getirilmiş olan eski düzenden Ruslar, bir amiral ve bazı kurmay subaylar (bunlardan biri kara mizah ustasıydı ve bir günlük tutmuştu). Hepsi orada, kameralara poz veriyordu. Nihayet barış sağlanmıştı. Birinci Dünya Savaşı yaklaşık dört yıl

Levent Şahverdi Arşivi

sürmüş, milyonlarca cana mal olmuş ve 1914'te savaşın patlak vermesinden önce dünyanın en mağrur eseri olan Avrupa uygarlığını yerle bir etmişti. Savaş Çarlık Rusya'sını yıkmıştı; Bolşevikler Kasım 1917'de bir devrimle iktidara gelmiş ve barış sözü vermişlerdi. Şimdi de Almanların zoruyla Brest-Litovsk'ta arzulanan barışı elde ediyorlardı.

Brest-Litovsk Antlaşması'nın koşulları gayet zekiceydi. Almanlar fazla toprak almadılar. Yaptıkları, Batı Rusya ve Kafkasya halklarının artık bağımsızlıklarını ilan etmekte özgür olduklarını söylemekten ibaretti. Sonuç, bugünküyle çarpıcı benzerlikler gösteren sınırlar oldu. Baltık devletleri (Finlandiya dahil) gölgemsi bir varlık kazandılar; aynı durum Kafkasya devletleri için de geçerliydi. Bu durumdaki devletlerin en büyüğü, Orta Avrupa'dan neredeyse Volga'ya kadar uzanan, Rus Çarlığı'nın kömür ve demirinin dörtte üçüne sahip, 40.000.000 nüfuslu Ukrayna'ydı. Almanlar 9 Şubat'ta filme alınan antlaşmayı (Bolşeviklerle antlaşma daha sonra, yani 3 Mart'ta imzalanacaktı) işte bu devletin temsilcileriyle imzaladı ki bunlar biçimsiz takım elbiseler içindeki üniversite mezunları ile Ukrayna dilini konuşamayan ve Flaubert'in para için ruhunu satmaya hazır dediği türden, bir ya da iki fırsatçı bankerdi. Ukrayna'yla birlikte Rusya bir ABD'dir; Ukraynasız Rusya ise büyük çoğunluğu karla kaplı bir Kanada'dır. Söz konusu Brest-Litovsk devletleri Sovyetler Birliği çöktüğünde yeniden ortaya çıkacaktı. Bunlar 1918'de Almanya'nın uydularıydı -bir Urach dükü Litvanya'nın "Büyük Prens II. Mindaugas"ı oluyor, Finlandiya'ya bir Hessen prensi hazırlanıyordu. Bugün, bunların hepsinde Almanya'nın çok büyük bir rolü vardır ama büyük bir farkla: Almanya o zamanlar bir dünya imparatorluğunu amaçlıyordu, bugün ise Batı'yla ittifak içinde böyle amaçlar gütmemektedir. Tam tersine, bugünkü zorluk, Almanya'nın dünya meselelerinde üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesini sağlamaktır. Ortak dil de artık 1918'de herkesin doğal olarak öğrenmek zorunda olduğu Almanca değil, İngilizcedir. Bu noktaya gelme-

Levent Şahverdi Arşivi

miz İkinci Dünya Savaşı'nı ve Almanya'nın İngiliz-Amerikan güçlerince işgalini gerektirmiş olsa da, modern Avrupa insan yüzlü bir Brest-Litovsk'tur.

Alman bir Avrupa hakkında söylenecek çok şey vardır. Almanya, Şansölye Bismarck yönetiminde Fransa'yı bozguna uğrattığı 1871'deki savaştan en kuvvetli büyük güç olarak çıkmış, sonra daha da ileri gitmişti. 1914'te Berlin dünyanın Atina'sıydı, insanların önemli ne varsa -fizik, felsefe, müzik, mühendislik- öğrenmeye gittiği bir yerdi ("hertz", "röntgen", "mach", "dizel" hep o dönemden yadigâr terimlerdir ve modern dünya bu buluşlar üzerinde inşa edilmiştir). 1914'te savaşa giren Britanya kabinesinin üç üyesi Alman üniversitelerinde okumuştu. Britanya savaş bakanı, Schopenhauer'ı İngilizceye çevirmişti. Aynı durum, Almanların Brest-Litovsk'ta ve sonrasında karşılaştıkları Rus-Yahudi Bolşevikler için de geçerliydi. Alman kimyagerlerinin ve mühendislerinin yaratıcılığının sonu yoktu ve İttifak Devletlerini İtalya Cephesi'nde zafere yaklaştıran şey, Ferdinand Porsche'nin cephenin dağlık yollarına uygun dört çekerli arabayı icat etmiş olmasıydı (daha sonra da Volkswagen ve daha niceleri).[1] Bir zamanlar hâkimiyet nasıl Britanya ve Manchester'ın büyük sanayilerindeyse, 1914'te de Ruhr ya da sanayileşmiş Saksonya'nın fabrika bacaları başı çekiyordu. Churchill'in de kabul ettiği gibi, Almanya'nın 1917'de İtalyanlara karşı Caporetto Muharebesi ya da İngilizlere karşı 1918 Mart Taarruzu gibi zaferlerle, İtilaf Devletleri saflarındaki uyuşukların asla altından kalkamayacağı parlak güç gösterileriyle, olağanüstü bir savaş çabası gösterdiğine kuşku yoktu.

Alman bir Avrupa düşüncesi pratikte de anlamlıydı ve günümüzle belli belirsiz bir benzerlik hâlâ vardır: İsveç ve Fransa'nın maden cevherlerine, Almanya'nın kömür ve çelik sanayilerine sahip, İngiliz ya da Amerikan rekabetinden korunan ve

1 Heinz von Lichem, *Krieg in den Alpen 1915-1918* (Augsburg, 1933), cilt 3, s. 179 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Kuzey Afrika'ya, hatta petrolün daha şimdiden önem kazandığı Bağdat'a doğru uzanan bir Avrupa ekonomik alanı neden olmasın? En aydın Almanlardan biri olan Friedrich Naumann, 1915'te *Mitteleuropa* (Orta Avrupa) adlı bir kitap yazdı. Naumann bu çok satan kitabında bir Alman imparatorluğundan çok, Berlin'in, güneydoğudaki onlarca küçük halka doğru yolu göstereceği bir tür Germen uluslar topluluğu çağrısında bulunuyordu. Bu halklar -en büyük grubu Polonyalılar oluşturuyordu- tarihî Avusturya, Rus ve Osmanlı imparatorlukları tarafından yutulmuş durumdaydı; Almanya'da da milyonlarca Polonyalı vardı. Bu halkların pek çoğunda milliyetçi hareketler yükseldi ve Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını tehdit eder hâle geldi. Genelde, Berlin'den bakıldığında, Germen olmayan bu halkların hak ettiklerinden fazlasını almalarına izin verilmekteydi. Avusturyalılar milliyetçileri satın almak için boş yere o kadar çok para harcamışlardı ki, güç kaynaklarına -özellikle de, onda biri büyüklüğündeki Britanya ordusundan daha küçük bir bütçeye sahip olan Avusturya ordusuna- yetecek para kalmamıştı. Avusturya bir parça Prusya disipliniyle doğru düzgün idare edilseydi bu sorunlar ortadan kalkacaktı. Naumann'a göre, Germen bir *Mitteleuropa*'da, zaten kültürleri Almanya'ya çok şey borçlu olan bu küçük halklar yola gelecekti. Zaten 1879'dan beri bir Avusturya-Alman ittifakı da vardı. Naumann buna ekonomik bir diş kazandırma düşüncesindeydi. Ama öteki Almanların kafasında daha güçlü bir yaklaşım vardı.

Ülke sanayisi büyüyüp güçlendikçe Almanların özgüveni arttı ve bu başarı başlarını döndürdü. Bismarck ihtiyatlı davranmıştı: Merkezde güçlü bir Almanya'nın, komşularını ona karşı birleştirebileceğini görebiliyordu. Ama yeni bir kuşak gelmekteydi ve bu kuşağın gözü kendinden başkasını görmüyordu. Bu kuşağın başındaki simgesel figür de, 1889'da tahta çıkan genç imparator Kayzer II. Wilhelm'di. Wilhelm'in modeli Britanya'ydı. Britanya çok zengindi ve muazzam bir

Levent Şahverdi Arşivi

denizaşırı imparatorluğa sahipti. Uzun tarihsel köklere sahip kurumları açısından muhafazakârdı ama aynı zamanda enerjik ve girişkendi ve sınai ürünleri dünya ticaretinin büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Dünyadaki konumunu muazzam bir donanmayla güvenceye almıştı. Almanya'nın da bununla boy ölçüşebilecek bir denizaşırı imparatorluğu neden olmasındı? II. Wilhelm döneminde, Almanya'nın gücü ve bunun patavatsızca ifade edilmesi, bilindiği gibi bir Avrupa krizi hâline geldi.

Kıtada zaten Fransa ile Almanya arasında rekabet vardı; bu rekabet yakın dönemde yeni Almanya'nın doğudaki Alsace ve Lorraine'i ilhak etmesiyle sonuçlanan Bismarck'ın 1871'deki büyük zaferinin, uzun dönemde ise Fransa'nın Avrupa'ya hâkim olduğu ve Almanya'nın birbiriyle kavgalı devletlere ve devletçiklere bölünmüş yapısını kalıcılaştırdığı 17. yüzyıla kadar uzanan bir sürecin sonucuydu. Fransız-Alman rekabetine gergin bir ilişki daha eklendi. Bismarck Rusya'yla bozuşmama konusunda dikkatli davranmıştı ve Berlin ile St. Petersburg arasında, kısmen genelde monarşiler arası dayanışmadan ötürü, kısmen de sindirilmesi zor bir lokma olan Polonya'dan her birinin kendi payını almış olmasından ötürü yakın bir mutabakat vardı. Ama 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da zayıflayınca, yeni bir faktör ortaya çıktı. Almanya'nın müttefiki Avusturya'nın Balkanlar'da güçlü çıkarları vardı ve aynı şey Rusya için de geçerliydi: Avusturya ile Rusya arasında anlaşmazlıklar çıktı ve Bismarck'ın denge politikası zorlandı. Almanlardan umdukları desteği alamayan Ruslar yüzlerini Fransa'ya çevirdiler; nasılsa Fransa'nın yurtdışı yatırımlara harcayacak parası vardı,[2] Alman parası ise ülkede duruyordu. 1894'e gelindiğinde Fransa ve Rusya resmen müttefiktiler. Sonra, Almanya dünya gücü olmaya soyunup büyük bir donanma inşa edince işler çok daha çetrefilli bir hâl aldı.

2 Fransızların kenarda parası olması, kısmen, 1870-1914 arasında Avrupa'da nüfusu hemen hiç artmayan neredeyse tek ülke olmasından ve çocuk yapmayan çiftlerin aşırı tasarruf etmesinden kaynaklanıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

1900'de Avrupa'nın dışındaki dünya dağılıyor gibiydi. Hindistan ve Afrika Avrupa'nın kontrolüne geçmişti; Çin'in ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökme ihtimali giderek güçleniyor ve Almanlar paylarını istiyordu. Sonra çok yanlış bir yol tuttular ki, 1890 civarında olgunluk çağına erişen kuşağın bundaki sorumluluğu büyüktür. Almanya'nın ihtiyacı olan son şey Büyük Britanya'yla bir sorun yaşamaktı ve Almanya Britanya'ya saldırmak üzere bir donanma inşa etmesiyle, 20. yüzyılın en büyük hatası yapılmıştı. Bu mesele, bir şekilde, Almanya'nın en iyilerini etrafına topladı. Max Weber en saygı duyulan sosyologlardan biriydi ve birikimi muazzamdı: Yabancı diller, hukuk, tarih, felsefe, hatta Prusya topraklarını satın alan Polonyalı köylülere ilişkin istatistikler... Max Weber 1895'te Freiburg Üniversitesi'nde bir kürsüye atandığında büyük yankı uyandıran bir açılış konuşması yaptı. Böyle bir görev için çok gençti; otuz yaşını yeni doldurmuştu. Profesör (yeterince milliyetçi olmadığı gerekçesiyle Pan-Cermen Birliği'nden istifa etmişti) bugün insana saçma sapan gelen, Hitler'den bile mantıksız şeyler söyledi: Britanya'nın toplumsal sorunları yoktur, çünkü zengindir; zengindir, çünkü imparatorluktur; istenmeyenleri -İrlandalılar, proleterler vs- ülkeden atar, çünkü Avustralya'yı bunları boşaltabileceği bir çöplük olarak ayırmıştır; bunlardan ucuz hammadde ve bir esir pazarı elde edebilir; dolayısıyla gıda ucuzdur ve işsizlik yoktur; Britanya'nın büyük bir donanması olduğu için bir imparatorluğu vardır. Almanya'nın da istenmeyenleri vardır -Polonyalılar, proleterler vs- öyleyse Almanya'nın da istenmeyenleri sömürgelere boşaltması gerekmektedir; o hâlde bir donanmaya sahip olması iyi bir düşüncedir; Alman donanması bir muharebede batırılmadan Britanya donanmasına ciddi hasar verecek kadar güçlü olursa, Britanya Almanya'nın emperyal bir rol oynamasını kabul edecektir; bu da, bir sonraki deniz muharebesinde Britanyalıların yeterince gemisi olmayacağı ve Fransızlar ya da Ruslar tarafından batırılacağı anlamına gelecektir. Bu görüşler dinleyiciler tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Bu, zeki bir adam tarafından kaleme

Levent Şahverdi Arşivi

alınmış en aptal belgelerden biridir ve alaya alınmaya bile değmez. İngilizlerin daha az toplumsal sorunları olduğu varsayımından başlamak üzere muhakemenin her adımı yanlıştı; imparatorluk sahibi olmanın maliyetleri olmasa daha az sorun bile olabilirdi. 1970'lerde Avrupa emperyalizmi son bulduğunda kıtadaki en yoksul ülke, Afrika'da çok büyük bir imparatorluk yönetmiş olan Portekizdi. En zenginler ise, Karayipler'deki tek sömürgesini uzun yıllar önce terk etmiş olan İsveç ile hiçbir zaman bir imparatorluk sahibi olmayan İsviçre'ydi.

Weber'de bir ahlak duygusu vardı[3] ve 1914'te genç öğrencilerinin savaşta kırılıp gittiğini görünce ulusal davaya alkış tutan profesörler tayfasına katılmayı reddetti. Ama o ve benzerleri genç kuşağı ölümcül bir yola sokmuşlardı. Almanya bir donanma inşa etti ve o donanma savunma bütçesinin üçte birini aldı.

Ordudan kesilen bu para, iki cephede birden savaşmayı imkansızlaştırdı ve Fransız-Rus ittifakı böyle bir savaşın habercisiydi. Askerî eğitimden geçirilebilecek gençlerin yarısından çoğunu silahaltına almaya yetecek para yoktu: Hepsi beslenip giydirilemezdi. Dolayısıyla bunlar askerlikten muaf tutuldu. Öyle ki, 1914'te Almanya'nın nüfusu 65.000.000, Fransa'nınki 40.000.000'un altında olduğu hâlde, Alman kara ordusu Fransız ordusundan pek büyük değildi. Alman savaş gemileri çok iyi inşa edilmişti ama sayıları çok azdı ve son derece savunmasızlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın neredeyse tamamını limanlarda geçirdiler; ta ki sonunda, anlamsız bir feda edilme tehdidi

3 Emperyalizmin, emperyalistleri ve bunların kuyrukçusu profesörleri zenginleştirdiği doğruydu ama getirdiği maliyetler muazzamdı ve Weber'in kendisi de bu kadarını öğrenmişti. Açılış konuşmasından sonra ulusal bir kahraman oldu ve kendisini hakkında hiçbir şey bilmediği bir dünyaya sokacak olan çok zeki bir kadının dikkatini çekti. Çoğu zaman sinirleri çok bozuk olurdu ve bu yüzden, aslında bilgelik tekelinin profesör-doktorlarda olmadığını öğrenmiş gibiydi. O da olgunlaştı. 1914'te Alman kültür hayatındaki bin küsur büyük ismin hemen hepsi, Weber'in konferansındaki tezlere dayanan bir "aydınlar dilekçesi"ni imzaladılar. Weber savaşta sıhhiyeci olarak Batı Cephesi'nde bulundu. Bkz. Joachim Radkau, *Max Weber Die Liedenschaft des Denkens* (Münih, 2005) s. 215-33 ve 548 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

altındaki tayfalar ayaklanıp Alman İmparatorluğu'nun sonunu getirene kadar. Ama sadece Kuzey Denizi'nde seyredecek şekilde tasarlanmış olan, bu yüzden de dünyaya yayılmış Britanya savaş gemileri kadar çok kömür yüküne ihtiyacı olmayan donanma ekstra zırhla kaplanabilirdi. Bu öylesine bariz bir tür şantajdı ki İngilizleri yoğun bir çaba harcamaya itti; sadece gemi sayısında Almanları ikiye katlamakla kalmadılar, Fransa ve Rusya'yla savunma amaçlı düzenlemelere de gittiler. Bu düzenlemeler sömürgelerle ilgili pazarlıkları kapsıyordu: 1904'te Mısır'a karşılık Fas'ın Fransızlara bırakılması *(Entente Cordiale)* ve 1907'de İran'ın da Ruslara bırakılması gibi... Sorun çıkması hâlinde denizlerde işbirliği konusunda gayriresmî mutabakatlar da vardı. Almanların bu girişimlerin her birine tepkisi acemice ve tehditkârdı: 1905'te harabe Fas'tan bir parça toprak talebi, 1909'da Avusturya'nın Balkanlar'daki manasız saldırganlığını teşvik ve 1911'de Fas'a gönderilen bir gambot... Bu "kılıç şakırdatma" içte kamuoyunun büyük bölümüne iyi geldi ama bir uluslararası kriz atmosferi de yarattı; 1914'e gelindiğinde, Amerikan başkanının bir temsilcisi, çıldırmış militarizmden bahsediyordu.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde, dünyanın o gün bugündür birlikte yaşamak zorunda olduğu bir konu ortaya çıktı. Başkan Eisenhower 1960'larda bunun için doğru ifadeyi bulacaktı: "Askerî-sınai kompleks". Milyonlarca değilse de binlerce kişiyi istihdam eden, bütçeden büyük pay alan ve gazetelerdeki köşe yazıları da dahil, her sektörü canlandıran savaş sanayii ekonominin en güçlü öğesi durumuna geldi. Üstelik savaş sanayii şaşırtıcı bir değişime de tabiydi: Bir aşamada akıl almaz bir para israfı gibi görünen şeyin vazgeçilmez olduğu ortaya çıkabilirken (en aşikâr örneği uçaklardır), aklıselim gibi görünen şeyin gereksiz masraf olduğu ortaya çıkıyordu (yine en aşikâr örneği kalelerdir). Teknoloji pahalı ve öngörülemez hâle geliyordu ve 1911'e gelindiğinde silahlanma yarışı diye bir şey vardı. Artık bir ülkenin silahlanması, bir başkasının silahlanmayı artır-

Levent Şahverdi Arşivi

ması için mazeret oluyordu; Akdeniz'de ve Balkanlar'da her ülkenin kendisini tehlikede hissedeceği krizler vardı. Almanya 1911 yazında Fas'a gambot gönderdiğinde silahın horozunu kaldırmış oldu. Ama tetikteki parmak, alışılmışın aksine, İtalya'nındı.

Osmanlı toprakları taksim edilecekse, İtalya neden payını almasındı? İngilizler Mısır'ı, Fransızlar Kuzey Afrika'yı almıştı. İmparatorluk kurma misyonundaki İtalyanlar geriye kalan topraklara baktılar ve savaşa girdiler. Büyük güçlerin en zayıfı olan İtalya'nın çıbanın başını koparması, modern Avrupa tarihinin tuhaf bir olgusudur: Cavour olmasa Bismarck olmazdı, Mussolini olmasa Hitler.[4] İtalya bu şekilde, 1914'te savaşın çıkmasına yol açan olaylar silsilesini başlatmış oldu. Fas krizinden dolayı İngilizlerin, Fransızların ve Almanların kendisini durdurmak için hiçbir şey yapamayacağını bildiğinden, Osmanlı Türkiyesi'ne saldırdı ve Libya'yı ele geçirmeye çalıştı. Türkler çok zayıftı; Anadolu açıklarında İtalyanların ele geçirdiği adaları savunacak gemileri bile yoktu. Osmanlı Devleti'nin çökme ihtimali karşısında, çeşitli Balkan devletleri hak taleplerinde bulundular. 1912'de ittifak hâlinde saldırıya geçtiler ve birkaç hafta içinde savaşı kazanarak Osmanlı ordusunu Balkanlar'dan çıkardılar. Sonra, ikinci bir Balkan savaşında (1913) kendi aralarında bölündüler ve yine savaştılar. Türkler biraz toparlanmayı başardılar ama savaşın galipleri Rusya'yla sıkı işbirliği içindeki Sırbistan ile Britanya'yla sıkı işbirliği içindeki Yunanistan oldu.

Bundan on yıl önce Çin dağılmaktayken, büyük güçler yine birbirine rakipti ama o zaman çekişme denizlerdeydi. Şayet Osmanlı İmparatorluğu dağılmaktaysa -ve artık neredeyse kimse bunun uzun süreceğini düşünmüyordu- o vakit çekişme

4 Hitler, özel gömleklerden oluşan bir parti üniforması fikrini bile Mussolini'den aldı. Mussolini siyah rengi seçmişti. Hitler'in karşısına kahverengi üniformalar tesadüfen çıktı: Piyasaya parti malı cangıl (vahşi orman) üniformaları sürülmüştü. Bunlar Doğu Afrika'daki Alman ordusu için üretilmişti ve Türkiye'nin güneydoğusunda depolarda beklerken Avusturyalı bir girişimci tarafından satın alınmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

yakın bir coğrafyada olacak ve kara bağlantıları ile orduları devreye girecek demekti. Karadeniz ile Marmara arasındaki İstanbul Boğazı ya da Marmara ile Ege arasındaki Çanakkale Boğazı Rusya için hayati öneme sahipti: Rus ekonomisinin soluk borularıydı. Tahıl ihracatının yaklaşık yüzde 90'ı buradan dışarı gidiyor, Güney Rusya sanayilerini ayakta tutmak için gereken ne varsa gene çoğunlukla buradan geliyordu. 1911-1912 yıllarındaki İtalyan savaşında Osmanlılar Çanakkale Boğazı'nı kapatmış ve Güney Rusya'da ekonomi anında durmuştu. Boğazlardan güvenli geçiş Rusya için hayati bir meseleydi ve Antant Güçleri 1914 başında, Doğu Anadolu'daki kısmen Ermenilerle meskûn vilayetlere özerkliğe yakın bir statü tanımaları için Osmanlılara baskı yaptılar. Hıristiyan Ermeniler Rusya'nın maşası olabileceklerinden, bu (ve buna paralel Arap vilayetlerindeki İngiliz-Fransız çıkarları) rahatça Osmanlı Devleti'nin sonunu getirebilirdi. Antlaşmanın onaylanmasını beklemeden Osmanlılar Berlin'le ilişkiye geçti.

Almanya, Osmanlıları en az tehdit eden büyük güçtü; bilakis kayzer İslam'ın koruyucusu kesilmiş ve sultana onay ve destek nişanesi olarak İstanbul'un Asya yakasında Germen şatolarını andıran devasa bir gar binası armağan etmişti. 1913 sonunda, Alman generali Liman von Sanders (dönme bir Yahudi'nin oğlu, dolayısıyla, Berlin'deki odun kafaların Şark için uygun gördüğü biri) fiilen Karadeniz ile Ege arasındaki Boğazları savunan bir Osmanlı kolordusunun komutanı oldu. Ruslar buna tepki gösterdiler ama Türkiye'ye onlarca uzman subaydan oluşan bir Alman askerî heyeti gönderilmesinin önüne geçemediler. Her hâlükârda, İstanbul'daki yeni rejimin başının Almanların adamı olduğu gün gibi ortadaydı: Almancayı neredeyse kusursuz konuşan ve Almanların hayran olduğu türden bir askerî enerjiye sahip olan Enver Paşa. O ve diğer "Jön Türkler" çoğunlukla Balkanlar'dan gelmeydi ve "ulus-devlet inşası"nın orada nasıl yürütüldüğünü -yeni bir dil, militarizm, azınlıkları tehcir- ilk elden öğrenmişlerdi. Al-

Levent Şahverdi Arşivi

manya onlar için bir mıknatıstı; oysa Fransa ya da İngiltere, siyasi hasımlarının modeliydi. Balkan Savaşlarını izleyen umutsuzluk ortamında yıldızı yükselenler Enver ile arkadaşlarıydı ve bunlar Liman von Sanders'i ülkeye davet ettiler. Boğazların kontrolünü elinde tutan bir Almanya, Rusya için kâbustu ve Alman askerî heyetinin Aralık 1913'te Sirkeci Garı'na gelişi, sekiz ay sonra başlayacak olan savaşın geri sayımını başlattı.

Boğazların Almanların kontrolüne geçmesi Rusya'yı çok korkutabilirdi. Ancak bir de Alman imparatorluk rüyası vardı. Daha doğrusu Orta Avrupa rüyası, çünkü Avusturya-Macaristan da uzun süredir Yakındoğu'da ticari ve siyasi nüfuz peşinde koşmaktaydı ve Avusturya-Macaristan ticareti, Almanya'nın çok gerisinde değildi. Dönemin en büyük uluslararası çekişme meselelerinden biri, Berlin'i Bağdat'a bağlayan, Almanya'nın finanse ettiği bir demiryoluyla ilgiliydi -kayzerin sultana armağan ettiği gar bu projenin bir parçasıydı- ve 1914'e gelindiğinde, İstanbul'da yeni bir Alman büyükelçilik binası inşa edildi. Çatısını bezeyen gösterişli kartallardan dolayı "kuş kafesi" olarak anılan bu devasa bina, Enver'den ve Jön Türklerden süs bebeği muamelesi gören, dargın kukla padişahın gizlendiği Boğaz kıyısındaki Dolmabahçe Sarayı'na tepeden bakıyordu. O zamana kadar Rus-Alman çekişmesi, Almanya'nın Avusturya-Macaristan'a verdiği gönülsüz destekle alakalı, dolaylı bir rekabet olmuştu. Şimdi, Rusya'nın en hayati çıkarlarını ilgilendiren doğrudan bir çatışma söz konusuydu.

Bu, tırmanmakta olan daha genel bir gerilimle aynı zamana denk geldi. Silahlanma yarışı 1911'den sonra hız kazanmıştı: Havacılıkta yeni bir boyut, bir "süper-zırhlı gemi", silahaltına alınan daha fazla asker, inşa edilmekte olan yeni stratejik demiryolları. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın sınırındaydı ve diplomatik krizler çıktığında ordular -Avusturya, Alman, Rus orduları- bundan etkileniyordu. 1914'ten önce ticarette büyük bir canlanma olmuştu ve hükümetlerin elinde

Levent Şahverdi Arşivi

harcayacak para vardı. 1911'de Alman ordusunun harcamalarındaki mütevazı bir artış (daha fazla asker eğitmek üzere) 1912'de Fransızların buna karşılık vermesine (yine barış döneminde daha fazla askerin silahaltına alınması), bu da Alman (ve Avusturya) askerlerinin sayısında yeni bir artışa yol açtı. 1913'te belirleyici adımlardan biri atıldı: Rusya'yı bir "süper güce" dönüştürmeyi amaçlayan "büyük bir silahlanma programı"ydı bu. Bu program Rusya'ya Almanya'dan daha fazla top kazandıracak ve nihayet, Rus ordusunun askerlik çağına gelen erkeklerin çok daha büyük bir kısmını beslemesine, giydirmesine ve cepheye nakletmesine imkân sağlayacaktı. Para sıkıntısı Rus ordusunun, üç katı bir nüfusa sahip olduğu hâlde, Alman ordusundan daha büyük olmaması ve çok daha az silaha ve stratejik demir yoluna sahip olması anlamına geliyordu. Bu durum değişecekti, hem de çarpıcı bir şekilde. 1914'e gelindiğinde, St. Petersburg'da İngiliz büyükelçiliği yapmış olan Sir Arthur Nicolson, iki ülkenin müttefik olmasından dolayı kendisini kutluyordu.

Berlin'de panik vardı. O günlerde potansiyel düşmanların ne yaptığını öğrenmek kolaydı. Birliklerin trenlerle nakledilmesi gerekiyordu ve peronların uzunluğu düşmanın savaş planlarıyla ilgili oyununu açığa çıkarıyordu. Seyahat etme ya da fotoğraf çekme konusunda herhangi bir kısıtlama yoktu; hatta bir Avusturya-Macaristan istihbarat görevlisi, meslek hanesinde "kurmay subay" yazan bir pasaportla Rusya'nın güneybatısında dolaşabilmişti. Normalde sadece tavuk taşıyan köylü kadınların kullandığı sapa bir yöredeki peron kuşku uyandıracak kadar uzunsa, bu bir gün buradan piyadelerin ya da süvarilerin indirilebileceği anlamına geliyordu. Ayrıca, artık tüm ülkelerin bir parlamentosu vardı ve oturumlar, günlük basından bile takip edilen zabıtlara geçiriliyordu. Dolayısıyla, 1914 baharına gelindiğinde Berlin ve Viyana, Rusların yeni ekonomik güçlerini askerî alanda kullandıklarını kolaylıkla öğrenebilecek durumdaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Artık Rus parası altın standardına dayandığı ve demiryolları arz ve talebi her düzeyde buluşturduğu için, Alman Şansölye Theobald von Bethmann Hollweg Rusya'nın büyüyen gücünü bizzat görebiliyordu. Bilimsel dergiler Rusya'nın kaydettiği olağanüstü ilerlemeyi gözler önüne seriyordu: Kâh Riga'ya uzun bir seyahat yaparak Avrupa ödülü kazanan bir kamyon, kâh ileride Sputnik'i (insan yapımı ilk uydu) yerçekiminden kurtaracak denklemleri yazan bir teorik fizikçi (Çolkovski)... St. Petersburg hâlâ Avrupa'nın fırsatlar başkentiydi. Bethmann Hollweg kuşkusuz, Almanya'nın tek yapması gerekenin bu duruma ayak uydurmak olduğunu bilecek kadar akıllı bir adamdı. Oğlu, Brandenburg'daki malikânesi Hohenfinow'a, büyümesi uzun zaman alan karaağaçlar dikme konusunda fikrini sorduğunda şansölye şöyle demişti: "Hayır, bu sadece Ruslara yarar." Şansölye bunda haklıydı: Otuz yıl sonra, Ruslar gerçekten de Brandenburg'a geldiler ve elli yıl orada kaldılar. Ama Bethmann Hollweg kaderci biriydi ve şüpheciliğini paylaşmayanlara boyun eğdi. Askerler artık masaya yumruklarını indiriyorlardı: Almanya şu anda bir savaşı kazanabilirdi ancak iki üç yıl daha beklerse Rusya çok güçlenmiş olacaktı.

Rus ordusunun büyümesi ve ağırlığının artması yeterince kötüydü. Paniğin asıl nedeni ise Rus demiryollarının gelişmesiydi. Rusya 1908'den sonra, en parlak sayfaları ABD ve Almanya'da yazılmış olan, itici gücünü kendinden alan sanayileşme sürecine katılmıştı. Kuşkusuz ülke muazzam kaynaklara sahipti ama ulaşım sorun olduğundan ve kimse kâğıt paraya güvenmediğinden, kaynaklardan yeterince yararlanılamıyordu. Fakat demiryolları ve altın arttıkça bu durum değişti; çarın başvekili Pyotr Stolipin 1909'da Fransız bir gazeteciye, "Devlete yirmi yıllık bir iç ve dış barış imkânı verin, Rusya'yı tanıyamazsınız" diyecekti. 1914'e gelindiğinde bütçe gelirleri iki katına çıkmıştı ve paranın bir bölümü, birlikleri cepheye eskisinden çok daha hızlı taşıma kapasitesine sahip demiryollarının inşasına gitti. Köln'de insanların işe gidip gelebilmeleri için her gün 700'e

Levent Şahverdi Arşivi

yakın trene ihtiyaç vardı. Rus ordusu ise 1910 yılında sadece 250 trenle seferber edilmek zorundaydı. Bu sayı 1914'e gelindiğinde 360'a yükselmişti ve 1917'e gelindiğinde 560 olacaktı. Bu, Rus askerlerinin Almanya'nın seferberliğini tamamlamasından sadece üç gün sonra, eksiksiz ve düzgün bir şekilde sınırda olmasını sağlayabilecek bir rakamdı. Başka bir deyişle, 1917'de 1945'teki durum tahmin edilebilir hâldeydi: İngilizler Hamburg'da, Ruslar Berlin'deydi ve Bethmann Hollweg'in karaağaçlarıyla vedalaşma zamanı gelmişti.

Alman generallerin, sivil işlerde başka hiçbir ülkede dengi olmayan bir ağırlığı vardı. Şimdi panik hâlindeydiler. Bir Fransız-Rus ittifakı karşısında uygulanacak Alman savaş planı yeterince açıktı. Rusya hâlâ Batılı büyük güçlerden çok daha az demiryoluna sahip, geri bir ülkeydi. Fransızlar çökerken, Rusya ordusunu ancak toparlamış olabilecekti. Alman Genelkurmay Başkanı Kont Schlieffen 1897'de, bu koşullarda Alman ordusunun 1870'te Fransa karşısında elde ettiği zaferi tekrarlamak için bol bol zamanı olacağını söylemişti. Ondan sonra sıra Rusya'ya gelecekti. Alman ordusunu seferber etmek muazzam bir işti. 65.000 kilometre uzunluğundaki çift yollu hatlarda, işinin ehli 1.000.000 demiryolu işçisinin 30.000 lokomotif, 65.000 yolcu vagonu ve 700.000 marşandiz vagonuyla, 17 günde 3.000.000 askeri, 86.000 atı ve başta tüfek ve top mermisi olmak üzere dağ gibi savaş malzemesini bir yerden bir yere taşıması gerekiyordu. Tek bir kolordu için 6000 vagon, bir süvari tümeni için 1200 vagon gerekiyordu. Alman kurmayları işleri öyle bir düzenlemişlerdi ki seferberliğin ilanını izleyen 17. günde bu kuvvetler sınırlarda hazır bekliyor olacaktı ve çok daha az demiryoluna ve teknik imkâna -su temini, telgraf hatları, kömür depoları, hatta uygun büyüklükte peronlar- sahip olan Rusların daha yıllarca böyle bir yeterliliğe ulaşamayacağından emin olabilirlerdi. Gerçekten de, Rus demiryolu taburlarındaki 40.000 askerin üçte birinin okuma yazması yoktu. Ama artık bu hayati hesapların temelleri zayıflıyordu ve daha

Levent Şahverdi Arşivi

önemli bir faktör devreye girmişti: Almanya'nın tek gerçek müttefiki Avusturya-Macaristan çok yakında dağılacaktı.

Bunun işaretleri her yerde görülüyordu. Milliyetçilik çağında, bu çokuluslu uçsuz bucaksız imparatorluk tarihî bir yanılgıydı (imparatorluk marşı *Gott Erhalte'nin* 15 versiyonu vardı ve bunlardan biri Yidiş dilindeydi). Viyana dengeleme işini kötü yönetmişti ve Güney Slav uluslarının lideri Sırbistan Balkan Savaşları'nda böylesi zaferler kazanınca, Avusturya-Macaristan yönetimindeki Güney Slav topraklarında Avusturya karşıtı pek çok siyasi faaliyete ilham veren bir örnek olmuştu. Viyana'nın buna tepkisi ne olacaktı? Akılcı cevap, tüm Güney Slavlarını Viyana'nın yönetimi altında birleştirecek, akıllı Sırpların da (zaten bunların çoğu Avusturya-Macaristan'da eğitilmişti) destek vereceği bir çeşit Yugoslavya olmalıydı. Ama imparatorluğun asıl yöneticileri olan Macarlar ülkelerinde yeni bir birim daha olmasını istemediler; bu yüzden 1914'te Viyana'nın sunabileceği hiçbir şey yoktu. A. J. P. Taylor'ın sözleriyle, Avusturya olacakları bekledi, daha doğrusu hiçbir şey olmamasını umut etti. Ama olanlar oldu ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını hızlandırdı. Brest-Litovsk'taki Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Czernin durumu başka bir şekilde özetleyecekti: "Ölmemiz kaçınılmazdı. Ölme biçimimizi seçme özgürlüğümüz vardı ve biz en feci olanını seçtik."

28 Haziran 1914'te tahtın vârisi Arşidük Franz Ferdinand, Güney Slavlarının en önemli merkezi olan Bosna'nın başkenti Saraybosna'da bir suikasta kurban gitti. Filozoflar "kaçınılmaz kaza"dan bahsederler ve bu da çok kaza eseri bir kazaydı. Bir grup genç Sırp terörist, arşidükü ülkeye yapacağı resmî bir ziyaret sırasında öldürmeyi planlamışlardı. Hedefi ıskalayan bir bomba atarak işi ellerine yüzlerine bulaştırmışlardı ve aralarından biri sakinleşip kendine gelmek için yan sokaklardaki bir kahveye sığınmıştı. Arşidük arabayla Bosna Genel Valisi Potiorek'in karargâhına gitti (orada halk dansları yapan küçük kızlar

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından karşılandı) ve genel valiyi bir güzel haşladı (arşidük sinir hastası olan Potiorek'in, yaşlı bir taraftarının yerine genelkurmay başkanı olmasını engellediğinden, iki adam yıllardır birbirine düşmandı). Sonra, öfke içinde, sabahki bombalama olayında yaralanmış olan bir subayı ziyarete gitmek için oradan ayrıldı. Tekrar yola koyulan otomobilde, bu defa Kont Harrach diye bir yarbay da bulunuyordu. Şoför Saraybosna ırmağının üzerindeki bir köprüyü geçtikten sonra yanlışlıkla sola saptı. Adama durması ve geri geri gitmesi söylendi. Bu tip otomobiller bazen geri viteste stop ederdi; öyle de oldu. Kont Harrach arabada yanlış tarafta, suikast timindeki teröristin sakinleşmeye çalıştığı kahveye uzak tarafta oturuyordu. Terörist, hedefinin arabayla yavaş yavaş gelip önünde durduğunu gördü ve tabancasını ateşledi. Katil Gavrilo Princip 17 yaşında, milliyetçilik ve terörizm eğitimi görmüş bir romantikti ve 1850'lerin Rus nihilistlerinin uzantısı olan bir timin üyesiydi (Dostoyevski'nin kâhince romanı *Ecinniler'de* ve Joseph Conrad'ın *Batılı Gözler Altında*'sında anlattıkları gibi). Avusturya'da reşit olmayanlara idam cezası verilmiyordu ve Princip henüz reşit değildi. Hapse atıldı ve Mayıs 1918'de öldü. Ölmeden önce, bir hapishane psikoloğu ona yaptığı eylemle dünya savaşına ve milyonlarca kişinin ölümüne sebep olduğu için herhangi bir pişmanlık duyup duymadığını sordu. Princip'in cevabı şu oldu: "Bunu ben yapmasam, Almanlar başka bir bahane bulacaktı."

Bu konuda haklıydı. Berlin "kaçınılmaz kaza"yı bekliyordu. Ordu bir süredir, Avrupa'da çıkacak bir savaşı hemen kazanabileceğini, ancak Rusya bir kez kendini toparladıktan sonra -bunun için öngörülen tarih, stratejik demiryollarının Rus birliklerini Almanların hızında taşır duruma geleceği 1917'ydi- bunu gerçekleştirmenin zor olacağını söylüyordu. Şimdi, potansiyel kayıp ve kazançlar muazzam görünüyordu: Almanya'nın tek müttefiki Avusturya-Macaristan'ın dağılması; Yakındoğu ve Ortadoğu'da bir Alman imparatorluğu olasılığı; bir Rus süper gücünün sahneye çıkışı. İnsanlar bütün bunlar

Levent Şahverdi Arşivi

hakkında sonsuza kadar gevezelik edebilirdi. Ama artık bu sorunlar kendini Berlin'e dayatıyordu. Almanya'nın mimarı Bismarck, kazaların doğurduğu fırsatları kullanarak bunları düşmanlarını kötü göstermek için kullanmakta ustaydı. Saymakla bitmeyecek kadar çok kentte Bismarck'ın heykelleri dikiliydi ve ardılları bunu nasıl başardığını merak ediyordu. Şimdi, 1914'te, arşidükün öldürülmesiyle bir başka kaza meydana gelmişti. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı Almanya'yı bu işe bulaştırmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Kont Hoyos adında bir yetkili Berlin'e "Ne yapmalıyız?" diye sormaya gönderildi. Kont bahane arayan bir dünyanın içine düşmüştü.

Savaş kaybedildikten sonra bu işle ilgili hemen herkes -Alman şansölyesi, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı, Alman kurmaylarının hemen hepsi- özel evraklarını imha edecekti. 1914'te Berlin'de neler olup bittiğini aslında sadece tavan aralarında unutulmuş sandıklarda kalanlardan ve olağanüstü bir belge olan, Şansölye Bethmann Hollweg'in (Yahudi) sekreteri Kurt Riezler'e ait günlüklerden biliyoruz.[5] Günlüklerde 7 Temmuz 1914 tarihli olağanüstü bir bölüm vardır. Genç adam akşam kır sakallı Şansölye von Bethmann Hollweg'le oturur.

5 Riezler'in hayat hikâyesi, yüzyıl tarihi hakkında çok şey anlatan birkaç Orta Avrupa biyografisinden biridir. Riezler, Hitler iktidara gelene kadar Prusya Bilimler Akademisi'nin başkanı olan ressam Max Liebermann'ın kızıyla evlendi. Kaydadeğer bir filozoftu (ve Parmenides üzerine değerli incelemeler yazdı). Alman Dışişleri Bakanlığı'nın basın bürosuna girdi ve birlikte çokça zaman geçirdiği Bethmann Hollweg'in özel sekreteri oldu. Bethmann Hollweg 1917'de şansölyelikten alınınca, Riezler diplomat oldu ve Lenin'in Stockholm'e getirilmesi işini organize etti. Birkaç düzenlemeden sonra, 1920'lerde Almanya'yı yöneten sosyal demokratlara katılarak Cumhurbaşkanı Ebert'in özel sekreterleğini yapmıştı. Bu süreçte sola kaydı ve neo-Marksist Frankfurt Okulu'nda profesör oldu. 1933'te ABD'ye, Chicago Üniversitesi'ne gittikten sonra, nüfuzunu kullanarak o sırada Yeni Zelanda'da sürgünde yaşayan Avusturyalı Karl Popper'in profesör olmasını engelledi. Albert Einstein 1945'te Başkan Truman'a yazarak atom bombası denen korkunç bir silah geliştirdiklerini bildirdi. Başkan Truman bu silahın kullanımını ahlaki açıdan değerlendirmek üzere bir komisyon kurdu. Komisyonun başkanı Kurt Riezler'di (Lehte görüş bildirdi).

Levent Şahverdi Arşivi

Sohbet ederler ve Riezler onu dinlerken talihin kapısını çaldığını anlar. Ana tema ise, "Durmadan büyüyen Rusya'nın bir kâbus hâline gelmesiydi." Bethmann Hollweg'e göre, generallerin hepsi çok geç olmadan bir savaş çıkması gerektiğini söylemektedir. Şimdi, her şeyin istenen biçimde sonuçlanması için iyi bir fırsat çıkmıştır. 1917 yılı geldiğinde Almanya için umut kalmayacaktır. O hâlde, şimdi olmalıdır: Ruslar savaşa giriyorsa, bunun 1914'te olması daha sonra olmasından daha iyidir. Batılı büyük güçler Rusya'yı kaderine terk edebilir; bu durumda antant dağılacak ve her durumda kazanan Almanya olacaktır.

Komplo sürecinde, mağdur olmuş masum rolü oynanacaktı. Kayzer yatıyla denizde, Dışişleri Bakanı balayında, Genelkurmay Başkanı kaplıcadaydı. Bütün bunların yalan olduğunu, hem de en beklenmedik biçimde gösteren, güya malikânesinde olan Bethmann Hollweg oldu; harcamalarına dair imha edilmemiş bir belge vardı. Bunlar bulundu. Bethmann Hollweg sözde tatildeyken defalarca Berlin'e gitmiş ve pinti olduğundan, yaptığı masrafları devletten istemişti. Berlin'e geliş gidişlerinde, alınacak borçlar ve dikkat çekmeden satılacak ya da alınacak tahvillerle, ülke maliyesini (ve belki de kendisininkini -bankacı bir aileden geliyordu) savaş olasılığına göre düzenlemişti. Hamburg'daki Warburglara özel ulakla ne yapılacağı bildirilmişti. Berlin savaş istiyordu.

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı'ndan ateşli bir diplomat arşidükün öldürülmesini "gökten inmiş bir fırsat" -tüm sorunları çözmek için harikulade bir bahane- olarak nitelemişti. Rusya yola gelecekti, hatta Osmanlı toprakları ele geçirilebilirdi. Altı haftada Bismarck tarzı bir zafer için Alman imparatoru "Ya şimdi ya hiç" diyordu. Savaş kışkırtılmalıydı ve arşidükün öldürülmesi bunun için mükemmel bir fırsat sağlıyordu. Avusturyalılara durumdan yararlanarak Rusya'nın uydusu Sırbistan'a saldırmaları söylendi ve bunun için seçilen araç, Sırbistan'ın ancak bağımsızlığını kaybederse kabul edebileceği taleplerden oluşan bir ültimatom oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak, Avusturyalılar Rusya'yla savaşmaya can atmıyorlardı. Sırbistan tamamdı ama Rusya çok büyüktü. Kaygılar gecikmeleri getirdi: Gönlü alınması gereken Macarlar, kaldırılması gereken hasat vs. Masaya inen basiretli yumruk Berlin'den geldi ve 23 Temmuz'da ültimatom gönderildi. Ayın 25'inde ültimatom bazı çekincelerle kabul edildi ve Avusturyalılar seferberlik ilan etti. Ama bu hâlâ savaş ilanı değildi. Berlin'de masaya yeni yumruklar inince ayın 28'inde savaş ilan edildi.

Şimdi Rusya'nın cevaplaması gereken soru açıktı: Balkanlar'daki konumunu ve bunun uzantısı olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Boğazlardaki geleceğini koruyacak mıydı? Çar ilk başta, olanlara pek inanamadı (ve sonunda Alman büyükelçisi ülkesinin savaş ilanını eline verdiğinde gözyaşlarını tutamadı). Belki sadece Avusturya'ya karşı ordunun bir kısmı seferber edilebilirdi. Alman imparatorunun da sonradan tereddütleri oldu ve imparatorlar arasında telgraflar gidip geldi. Krizin sonlarına doğru Şansölye Bethmann Hollweg'de de kuşkular oluşmuş gibiydi. Ama artık Alman kurmaylarını fikirlerinden döndürmek imkânsızdı çünkü sarsılmaz bir muhakemeleri vardı. Her şey demiryollarına bağlıydı. Savaşları demiryolları kazanıyordu. Bir devlet, milyonlarca kişiyi silahaltına almayı ve bu orduyu seferber etmeyi başarabilirse, düşman sınırlarına diğer ordu hazırlanmadan önce varabilirdi. Almanlar işlerini tıkır tıkır yürütürken, Fransızların seferberliği yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları 1870 Fransız-Prusya Savaşı'nda da böyle olmuştu. Fransız ordusu altı haftada teslim olmuş ve esir alınmıştı. Rusya ile Japonya'yı Çin yüzünden karşı karşıya getiren 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda bir başka demiryolu faciası yaşanmıştı: Rusya Trans-Sibirya Demiryolu ikmal işinin altından kalkamamış ve barış yapmak zorunda kalmıştı. Şimdi, 1914'te her genelkurmayın endişesi, ilk önce rakip ordunun harekete geçmesiydi ve Almanlar, Avusturya-Macaristan'ın Rusya'ya karşı genel seferberlik ilan etmesinde

Levent Şahverdi Arşivi

direttiler: "Demir zar"ın[6] "yuvarlanması" gerekiyordu. Alman subaylarının savaş istediği açıktı ve seferberlik kararını vermişlerdi ama 31 Temmuz'da, Almanların savaş kararını açıklamasından hemen önce St. Petersburg'da genel seferberlik ilan edilince önemli bir koz elde etmiş oldular. Bu, seferberliğin savunma amacıyla ilan edilmiş gibi gösterilebileceği anlamına geliyordu ve Reichstag'daki potansiyel muhalefet göz önünde bulundurulduğunda önemli bir kozdu. Nasıl olduysa, sosyal demokratlar sorun çıkarmadılar ve savaş bütçesinden yana oy kullandılar. Alman büyükelçisi Ruslara seferberliğin sona erdirilmesini talep eden bir nota verdi ve nota reddedilince 1 Ağustos'ta savaş ilan edildi. Alman savaş planı Fransa'ya derhal saldırılmasını öngörüyordu ve trenler yola koyuldu. Paris'te, Fransızların teminat maksadıyla başlangıç olarak üç kaleyi teslim etmelerini isteyen bir ültimatom verildi. Ültimatom reddedilince 3 Ağustos'ta orada da savaş başladı.

Son bir pürüz vardı. Alman ordusu aslında Fransa'ya doğrudan saldıramazdı, çünkü kısa Fransız-Alman sınırındaki tahkimatlar çok güçlüydü. Ordu Fransa'yı ancak Belçika ovalarından geçerek istila edebilirdi ve Belçika, Büyük Britanya'nın ve Almanya'nın da aralarında bulunduğu büyük güçler tarafından tarafsızlığı garantilenmiş bir ülkeydi. Almanya Belçika'yı istila ederse İngilizler ne yapardı? Antlaşma koşullarına göre cevap çok basitti: Savaşa girerlerdi. Winston Churchill donanma bakanı sıfatıyla Kraliyet Donaması'nı derhâl seferber etti. 1914'teki durum -Doğu'daki bir krizden ötürü Batı'da çıkan bir savaş durumu- zaten öngörülmüştü ve Rheinland'daki demiryolu peronlarının uzunluğu incelenince, Belçika'nın Almanlar tarafından istila edileceği bile anlaşılmıştı. Ama Almanya ile Britanya arasında savaş pek çok çevre için düşünülemez bir şeydi. Avrupa'daki en büyük

6 "Demir zar" ifadesi savaş manasında ilk kez Schiller'in "Çarpışma" şiirinde kullanıldı. Daha sonra Holwegg 2014 Temmuz ayındaki krize atfen "Demir zar yuvarlanmalı, Tanrı yardımcımız olsun" demişti (editörün notu).

Levent Şahverdi Arşivi

sosyal demokrat partisiyle, en iyi yerel yönetimiyle ve en iyi eğitimiyle Almanya model ülkeydi. Çarlık Rusya'sının yanında Almanya'ya karşı savaşa girmenin âlemi neydi? Ama 1939'da bir kez daha ve daha güçlü bir şekilde olacağı gibi, mantık pek dikkate alınmadı. Almanya doğrudan Britanya limanlarını hedef alan tamamen gereksiz bir donanma inşa etmiş ve Rusya ile Fransa'ya karşı saldırgan bir tutum takınmıştı. Britanya kabine üyelerinin bütün bunların ne anlama geldiğine dair gayet net fikirleri vardı ve 1850'den beri İngiltere'nin dış politikasının temel sorusu şuydu: Almanya mı, Rusya mı? Brest-Litovsk Antlaşması'nda, zamanın Britanya Dışişleri Bakanı çıkıp Britanya'nın dünya genelindeki çıkarlarının garantilenmesi koşuluyla Alman hâkimiyetinde bir Avrupa'ya itirazı olmadığını belirtse ne olurdu? Sorun, artık kimsenin Almanlara güvenmemesiydi ve İngiliz siyasetinin en parlak siması olan David Lloyd George, Rusya'nın kaynaklarına sahip bir Almanya'nın bileği bükülmez olacağını söyledi. Almanlar Belçika'yı istila etmese, Britanya donanması her hâlükârda Fransa'nın Atlantik kıyısını savunmak durumunda kalacaktı. Belçika'nın istila edilmesi müdahale için çok güçlü bir mazeret oldu ve şüphecilerin hepsini olmasa da pek çoğunu susturdu. Britanya 4 Ağustos'ta Almanlara Belçika'yı boşaltmalarını talep eden bir ültimatom verdi. Ültimatom cevapsız kaldı ve Avrupa savaşı bir dünya savaşına dönüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da Türk askerlerinin
silahaltına alınması.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

1914

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Dört yılda dünya 1870'ten 1940'a sıçradı. 1914'te süvariler coşturucu müzikle uygun adım ilerliyordu, Avusturya Prensi Clary-Aldringen'in üzerinde Buckingham Sarayı'ndaki bir gala için giydiği üniforma vardı. İlk savaş resimleri, başları üzerinde şarapneller patlarken süngülerle hücuma geçen piyade mangalarını göstermektedir. Bu, 1870'dir. Kaleler uzun kuşatmalar için hazırlanmıştı, sıhhiye hizmetleri hâlâ çok ilkeldi ve ağır yaralıların ölme olasılığı yüksekti. 1918'e gelindiğinde her şey çok değişmişti ve Fransız generalleri tankların, piyadelerin ve uçakların işbirliği yaptığı, Almanların 1940'taki *Blitzkrieg*'ine ("yıldırım savaşı") benzer bir savaş yöntemi geliştirmişti. Süvari alayları müzelik eşya, kaleler antika eser olmuştu. Savaş büyük bir katil olduğunu -10.000.000 ölü- kanıtladı ama aynı zamanda hekim de olan Fransız yazar Louis-Ferdinand Celine'in dediği gibi, bu "aşılı bir kıyamet"ti. Tıp bu dört yılda, önceki ve sonraki dönemlerden daha büyük bir ilerleme gösterdi: 1918'e gelindiğinde yaralıların sadece yüzde 1'i ölüyordu.

Ne var ki, başlangıç olarak yanılsama egemendi. 1914'te birlikler cepheye hareket ederken, günün birinde adlarını taşıyacak

Levent Şahverdi Arşivi

bir meydana heykellerinin dikileceğini hayal eden at sırtındaki generalleri coşkulu kalabalıklar uğurlamıştı. Niteliği konusunda bu kadar büyük bir yanılgıyla başlamış başka bir savaş yoktur. Belki de en çok yanılanlar İngilizlerdi. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey 3 Ağustos 1914'te Avam Kamarası'nda, Almanya'yla savaşın doğruluğundan kuşkulanan pek çok parlamento üyesini ikna etmiş gibi görünen ve büyük hayranlık uyandıran bir konuşma yaptı. Ülkenin "bu savaşta, ister içinde olalım, ister dışında kalalım çok büyük acılar" çekeceğini belirtti. Geriye dönüp bakıldığında bu, grotesk bir saptamadır.

Britanya ekonomisinin yaklaşık olarak yarısı, Alman ekonomisinin üçte birinden fazlası, Kıta Avrupası ile yapılan dış ticaretle meşguldü. Kesintiye uğrayan ticaretin beraberinde işsizlik ve iflaslar getirmesi bekleniyordu; bir başka kabine üyesi (istifa etti) ticaretin kesintiye uğramasından kaynaklanan toplumsal sorunların, yaşlı Avrupa'daki kurulu düzenin kentlerdeki ayaklanmalarla yerle bir edildiği 1848 devrimlerinin bir benzerini doğuracağını söylüyordu. Ticarete yönelik tehdit nedeniyle, bankerler de -biri de Bank of England'dan Sir Frederick Schuster'di- savaşın altı ay sonra durdurulması gerekeceğini ileri sürdüler. Generaller ise çok uzun bir süre devam etmek için gereken araç gerece -milyonlarca insan ve bunları beslemek, giydirmek, silahlandırmak ve taşımak için gerekenlere- sahip olduklarını biliyorlardı. Ama bankerlerin bir savları daha vardı. Savaşın giderleri nasıl karşılanacaktı? İngiliz ve Fransız kredi sistemi çok güçlüydü ama Almanya pek çok harcama noktası bulunan federal bir ülke olduğu için, kamu maliyesi şaşılacak kadar zayıftı. Macar Maliye Bakanı Baron Teleszky'ye kabinede, savaşı ne kadar süreyle finanse edebileceği sorulduğunda, üç hafta karşılığını verdi.[1] Ondan sonra altınlar tükenecekti (1914'te altına dayalı para sitemi yaygındı)

1 Daha dünyevi bir düzeyde ama aynı yanılsamayı ifade eden Praglı gazeteci Egon Erwin Kisch, cepheye giderken annesinin verdiği yedek iç çamaşırlarını geri çevirdi: Annesi Otuz Yıl Savaşları olacağını mı sanıyordu?

Levent Şahverdi Arşivi

ve tek alternatif kâğıt para basmak olacak, bu da büyük bir hızla el değiştiren ve çabucak değerini yitiren, kirli ve buruşuk banknotlar yüzünden enflasyon anlamına gelecekti. Bu ise, ticaretin kesintiye uğramasının ardından gelen toplumsal sorunları baş edilemez hâle getirecek, yoksullar iyice yoksullaşacak, hatta açlıktan ölme noktasına gelecekti. Nitekim Rusya'da 1917'de Bolşevik Devrimi patlak verdiğinde durum buydu ve bunu çok geçmeden yüzde 700'lük enflasyonla İtalya takip etmişti. Bankerler zamanlama hariç hiçbir konuda yanılmıyorlardı.

"Noel'de evdeyiz" diyen ordular da savaşa aynen, her şeyin çok yakında biteceği yanılsamasıyla gittiler. Rus Başkomutanlığı tarafından yeni daktilo makineleri isteyen Stavka'ya, savaşın bu masrafa değecek kadar uzun sürmeyeceği söylenmiş ve "eskilerle idare edin" denilmişti. Generaller karılarına her gün mektup yazmaya söz verdiler ve çok geçmeden anlatacak bir şeyleri kalmadı. Avusturya-Macaristan komutanı (başka birinin karısına yazmıştı) portatif demir bir karyolada uyuyordu; Rusya Başkomutanlığı her gün dinî ayin düzenletiyor ve yabancılar mevcut olmadığı sürece votkaya tövbe ediyordu. Kasım ayına gelindiğinde yabancılara talep artmıştı ve koro *Prens Igor*'u söylüyordu. Başlangıçta her ülkenin planı kısa savaş yanılsamasını yansıtıyordu: Sonradan olacaklar için idareli kullanılması gereken kaynaklar seferber edilerek derhal, geniş çaplı bir saldırı planlanmıştı. Ama kaleler, toplar ve süvarilerle ilgili diğer hesapların da son derece hatalı olduğu anlaşıldı.

Kuzey Fransa ve Belçika, stratejik olarak yerleştirilmiş, istilacı bir ordunun geçmek zorunda olacağı ırmaklara -özellikle, menderesler çizerek akan uzun Fransız-Alman nehri Meuse'e tepeden bakan kalelerle doluydu. Bunların adları Ortaçağ'a kadar geri giden askerî tarihte sürekli yer alır: Liege, Namur, Maubeuge, Dinant, Verdun, Toul, Anvers. Kaleler çok masraflı tesislerdi ve içlerinde binlerce silah bulunuyordu. 1880'lerde modernleştirildiklerinde, genel kural düşman topçusunu menzil dışında tutmak için bir dizi tabyayla çevrili çok güçlü bir

Levent Şahverdi Arşivi

hisar inşa etmek olmuştu. 1890'larda top menzilleri uzadı ve mermiler ağırlaştı. Kaleler illa işe yarayacaksa, genellikle beton olmak üzere, daha fazla tabya ve daha gelişkin surlar inşa edilmesi gerekiyordu. Ama 1914'e gelindiğinde toplar mücadeleyi kazanmıştı. Ağır havan topları 16 kilometrelik bir menzile güçlü patlayıcılar atabiliyordu. Kaleler bariz birer hedefti ve buraları savunanlara mezar oluyordu. Askerler içeride durmak yerine, tabyaların dışında toprağa, uzaktan belli olmayan çukurlar kazsalar daha iyi ederlerdi. Toprağın güçlü patlayıcıları emme gücü, ne kadar ön-gerilmeli olursa olsun betonun emme gücünden fazlaydı ve 1914 muharebelerinde saldırıya uğrayan tüm kaleler çabucak düştü. Almanya-Belçika sınırındaki Liege sadece iki gün dayanabilmişti.

Süvarilerle ilgili boş hayaller de yıkıldı ama o kadar dramatik bir şekilde değil. Kırım Savaşı'nda İngiliz Hafif Süvari Tugayı Rus toplarına hücum etmiş ve en azından bunlara yaklaşmayı başarmıştı. 1914'te bu artık mümkün değildi. Eli tüfekli bir piyade eri bir buçuk kilometre uzaktaki bir atı vurabiliyordu ve topların tahrip gücü daha da artarak dört buçuk kilometrelik bir menzile ulaşmıştı. Bununla birlikte, boş topraklarda süvariler hâlâ işe yarıyor ve düşmanın nerede olduğunu saptayabiliyordu ve bunun pek bir alternatifi de yoktu, zira içten yanmalı motor hâlâ görece ilkel bir aşamadaydı. Dağlık Ardennes'i geçen 50 Alman kamyonunun hemen hepsi arıza yapmıştı. Yine de her gün on kilogram ot yiyen atlara yem yetiştirmek piyadelere levazım ikmalinde büyük sıkıntılar yarattı. Batı'da savaş çizmeleri, eyerleri ve borazanlarla, gösteriş yapan Fransız ağır süvarileri ve Alman Uhlan'larıyla başladı. Avusturya-Macaristan ordusu, biniciye mükemmel bir oturuş sağlayacak şekilde tasarlanmış bir eyer kullanıyordu. Sıcak havada ve sivillerden müsadere edilen atlarla, bu eyerler zavallı hayvanların sırtlarında yaralar açtı ve ağır süvariler Rus topraklarına yaptıkları ilk alanlardan, atlarının yanında yürüyerek döndüler. Rus süvarisi Doğu Prusya'yı yokladı ve

Levent Şahverdi Arşivi

atlara verecek yem olmadığını görünce hemen geri çekildi; Rus çarının gözde Tatar süvarilerinden biri olan ihtiyar Nahçıvan Hanı (Tatar süvarileri 1905'te Odessa'da çıkan devrimci karışıklıkları bastırdıkları için resmen tebrik edilmişlerdi) basuru nedeniyle atına binemedi.

Avrupalıların hatırladıkları savaşlar kısa sürmüştü; bilhassa 1870 Fransa-Prusya Savaşı. Uzun ve çok kanlı geçen Amerikan İç Savaşı'na ise pek aldırmamışlardı. Dolayısıyla, tüm büyük güçler saldırıya geçti. İlk ıskalayanlar Almanlar oldu. Batıda Belçika üzerinden büyük bir saldırıyı öngören Schlieffen Planı'nı izlediler. Fransızlar ağır tahkimatlı doğu sınırına yığınak yaparken ve belki de Güney Almanya'yı istilaya çalışırken, Alman sağ kanadının Paris'in kuzeybatısına yürümesi öngörülüyordu. Schlieffen'in umudu Fransızları kapana kıstırmaktı; ancak planın ordunun hâlihazırda olduğundan daha güçlü olması hâlinde işleyeceği uyarısında da bulunmuştu (1905'te). 1914'te Alman tarafında 1.700.000, Fransız tarafında 2.000.000 asker vardı (ilaveten 100.000 İngiliz ve Belçikalı). Bütün olarak bakıldığında Almanlar savaşa daha iyi hazırlanmıştı. Zorunlu askerlik sisteminiz varsa, genç erkekler askerî bütçenin çoğunu yiyip bitirir ve uzun dönemli askerlerin -astsubayların- yoğun eğitimi ve hatta gelişmiş ekipman için fazla bir şey kalmazdı. Fransa'da nüfusun neredeyse yarısı, doğru dürüst Fransızca bile konuşamayan köylülerden oluştuğu için, Fransızlar zorunlu askerliği, halka cumhuriyetçi milliyetçilik duygularını aşılamak için bir araç olarak kullandılar. Herkesi, hatta keşişleri bile askere aldılar.

Alman ordusu eğitime ve ekipmana daha fazla yoğunlaşabildi; çünkü kurmay subaylar çok fazla açılmak ve Prusya'nın niteliklerini "sulandırabilecek" insanları subay olarak kullanmak istemiyorlardı. Silahaltına alınanları beslemek için görece daha az para harcadılar. Astsubayları Fransızlardan üç kat fazlaydı; erbaşların erlerden zorlukla ayırt edildiği Ruslardan ise çok daha fazlaydı. Fransızlar, Almanların ağır toplarından

Levent Şahverdi Arşivi

da yoksundu; olanları da kalelere tıkmışlardı. Ayrıca Almanların gayet iyi kullandığı iki silahtan da mahrumlardı. Bunlardan biri, top mermilerini yüksek bir yörüngeden (45°) atabilen, dolayısıyla kalelerin arkasında ya da ağaçların arasında, düz yörüngeli (16°) bir topun vuramadığı hedefleri vurabilen hafif bir havan topuydu. Diğeri ise, bir siper kazma aracı olan kürekti. Toprağa açılmış bir çukurda bulunan askerlerin yerini saptamak çok zordu ve yoğun bombardıman hariç vurulmaları neredeyse olanaksızdı. Almanların kürekleri vardı ama Fransızların yoktu. "Neden?" güzel bir soru: Cevap muhtemelen, daha az sayıda askeri daha yoğun bir şekilde eğiten Almanların, askerlerinin paniğe kapılmayacağına güvenmeleriydi; oysa daha az sayıda astsubayla daha fazla sayıda eri eğiten Fransızlar, birlikleri basit, hatta kaba büyük oluşumlar hâlinde (18. yüzyılın doğrusal oluşumlarından çok daha fazla can kaybına mal olan bir yüzyıl önceki devrim savaşlarının yürüyüş kollarına benzer biçimde) ilerletme düşüncesindeydiler. Diğer tüm ordular mat renkli üniformalara bürünmüşken -İskoç alaylarının kiltleri bile hakiydi- Fransız askerlerinin kırmızı ve maviye bürünmüş olmaları da çok kolay göze çarpmalarına neden olmaktaydı.

Ordular harekete geçti ve ilk hamleyi Almanlar yaptı. Almanların Belçika'dan kolayca geçebilmeleri için büyük Liege Kalesi'ni almaları gerekiyordu. Demiryollarına ihtiyaçları vardı ve bunun anahtarı Liege'di. 7 Ağustos'ta bir kurnazlıkla iç kaleyi ele geçirdiler; bunun ardından, dış tabyalar, özel olarak buraya getirilen Avusturya malı ağır toplar karşısında düştü. 18 Ağustos'ta Alman yığınağı tamamlandı ve muazzam bir kuvvet Belçika ovalarına girdi. Üç ordu -52 tümene ayrılmış 750.000- vardı; orduların sol kanadı Metz ve Thionville civarındaki Lorraine istihkâmlarına kilitlendi. Daha güneyde, Fransız-Alman sınırı boyunca daha zayıf kuvvetler vardı.

Aslında üç Alman ordusu savunmasız topraklarda ilerliyor ve hızlı yürüyorlardı. Günde 35 kilometre olağanüstü bir

Levent Şahverdi Arşivi

başarıydı. Belçikalılar hemen diğer iki kalelerine çekildiler: Deniz tarafındaki Anvers tesisine ve Namur'e. Bölgenin güneyinde bir Fransız ordusu (Lanrezac'ın 5. Ordusu) ve onun solunda da Britanya Görev Gücü vardı ama bir süre hiçbir çarpışma olmadı. Fransız komutan Joseph Joffre olması gerektiği kadar endişeli değildi, zira Alman sınırına devasa bir karşı saldırı olarak gördüğü bir harekât yürütmekteydi: Almanların Alsace ve Lorraine üzerinden Ren'e geri çekileceğini varsayan Plan XVII. Bu harekât tam bir felaket oldu. Fransız birlikleri 20 Ağustos'ta, Morhange-Sarrebourg'da, tepedeki makineli tüfeklerin üzerine hücum ederken darmadağın oldular ve 150 top kaybedip 20.000 esir verdiler. Joffre 21 Ağustos'ta, Fransa'nın kuzeydoğusuna, Belçika'nın da güneydoğusuna düşen dağlık ve ormanlık bir bölge olan Ardennes'de şansını bir kez daha denedi. Burası Alman ordusunun merkez kanadıydı; Alman sağ ve sol kanadının gücünün bariz olması nedeniyle merkezin zayıf olduğu varsayılmıştı. Sonuç yine felaket oldu. Fransızlar kendileriyle aynı büyüklükte bir kuvvetin üzerine yürüdüler. Kuvvetler eşitti ama biri ormanda savaşmaya uygun toplarla donatılmışken, Fransızların 75 milimetrelik standart topu bu arazide etkisiz bir silahtı. Daha kuzeybatıda, Lanrezac'ın ordusu da başarısız oldu ve Namur'den geri çekilmeye başladı. Bu sırada İngilizlerle teması da kaybetti. İngiliz komutan Sir John French öfkeden kuduruyordu. 23 Ağustos'ta, Alman ordusunun sağ kanadı -Kluck'un 1. Ordusu- Mons-Conde kanalında İngilizlere bindirdi ve saniyede dört mermi atabilen İngiliz askerler, çok daha yüksek sayıdaki Alman güçleri karşısında tutunarak, kaybettikleri 1850 askerin üç katı kayıp verdirdiler. Öğleden sonra, Alman obüsleri imdada yetişti ve İngilizler, Lanrezac'ın ordusuna paralel bir şekilde geri çekildiler. Fransızların kayıpları ağırdı: Ağustos sonu itibarıyla 75.000 ölü, 200.000 yaralı ve esir. Almanların zayiatı çok daha azdı ve fazla bir direnişle karşılaşmadan hızla kuzeyden aşağı iniyorlardı. Fransız-İngiliz kuvvetleri, Paris çevresinde yeniden toplanmak üzere geri çekilmeye başladı.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük geri çekilme harekâtı iyi yürütüldü. Hiçbir aşamada top kaybedilmedi ve Almanlar tarafından sarılma tehdidi yaşanmadı. Kayıplar çabucak telafi edildi; Fransızların muazzam bir avantajı vardı, zira hatlarının gerisindeki demiryollarıyla güneydoğudan kuzeybatıya, Almanların yaya olarak takip edebileceğinden çok daha hızlı asker taşıyabileceklerdi. Başlangıçta, Almanların sadece 4000 kamyonu vardı ve bunların dörtte üçü çekilme tamamlanmadan bozuldu; ayrıca Meuse'ün üzerindeki köprüler yıkılmıştı; Belçikalılar demiryollarının ve tünellerin çoğunu sabotajlarla tahrip etmişti. Eylül başına gelindiğinde, 4000 kilometrelik demiryolu ağının sadece 650 kilometresi tekrar kullanılabilir duruma getirilmişti. Atlı taşımada öncelik mühimmattaydı ve atlar sadece yeşil ekinle beslenebiliyorlardı; bu da onları hasta ediyordu. Kluck'un ordusunda 84.000 at vardı ve hayvanlar ölüp yol kenarlarına yığıldıklarından, ağır topların taşınmasında gecikmeler oldu. Ağustos sıcağında askerlerin kırılmasıyla birlikte, bazı birlikler nominal güçlerinin yarısına düştü.

Ulaştırmada da sıkıntılar vardı. Koblenz'e dönen Moltke çok uzaktaydı; telsizler çok kötüydü ve açık olarak çalışıyordu. Fransızlar konuşmaları dinleyebilirdi. Alman ordusunda, geriye dönüp bakıldığında neredeyse mucizevi bir ilerleme olarak görünen şeye imkân veren, sınırlı bir özerk yetki dağıtım sistemi olmasıydı generaller çoğu zaman komşularının ne yaptığını gerçekten bilemiyorlardı. 5 ile 9 Eylül arasında, Marne Muharebesi sürmekteyken Alman Başkomutanlığı hiçbir emir vermedi ve son iki gün hiçbir rapor da almadı. Başka sorunlar vardı; mesela yine zorunlu görünen nedenlerle kader belirleyici cepheden geri çekilen birlikler bir sorundu -Anvers ve Maubeuge için iki, Doğu Prusya için iki kolordu geri çekilmişti; ayrıca Namur de birlikleri oyaladı. Moltke sol kanat ordularını sağa çekecek yerde Nancy'ye doğru saldırtarak boş yere enerji tüketti. 27 Ağustos'ta aşağı Seine ve Paris'e doğru hareket eden iki sağ kanat ordusuyla az çok genel bir

Levent Şahverdi Arşivi

hücum emri verdi, ardından 2 Eylül'de bu kararını değiştirip orduları Paris'in doğusuna yönlendirdi; sağ kanadı oluşturan Kluck'un 1. Ordusu kentin kuzey kesiminden güneydoğuya geçti. Bu değişikliğin nedeni kısmen, Kluck'un doğu komşusu Bülow'un 2. Ordusunun, Guise'de Fransız 5. Ordusu tarafından durdurulmuş olması ve bizzat Kluck'un Le Câteau'da (26 Ağustos) çok ciddi bir İngiliz direnişiyle karşılaşmasıydı; böylece Alman sağ kanadının safları iyice sıklaştı ve Paris'in batısına süpürme hareketinden vazgeçildi.

Bu sırada Joffre, Motke'ye göre sinirlerine daha hâkimdi. Taze birlikler toplamak ve diğerlerini de doğudan batıya kaydırmak niyetindeydi; orada yeni bir ordu Kluck'un açık sağ kanadına saldırabilirdi. 25 Ağustos'ta bu harekâtlar başladı. İlk başta İngilizlerle sorun yaşandı: Sir John French gerekirse muharebeden çekilmeyi ve İngiltere'ye dönmek için hazırlıklara başlamayı önerdi. Ancak Lord Kitchener feldmareşal üniformasıyla gelip ona Fransız planlarına uymasını emredince French'in gözü korktu. Bu arada yeni bir Fransız koalisyon hükümeti başkentin savunulmasında ısrar etti ve Paris'in savunması, kuzeybatıdaki yeni ordu için düşünülen birliklerle takviye edildi. Kluck 3 Eylül'de, Bülow'un ordusuyla irtibatı korumak için Paris'ten doğuya döndüğünde, batı kanadına bir darbe indirmenin yolu açıldı. Başkent ile Verdun arasında, Marne Nehri üzerinden bir Alman ilerlemesi daha olduysa da bir sonuç vermedi. St. Gond bataklıklarında Alman 2. Ordusu ile Foch'un yeni 9. Ordusu arasında karşılıklı saldırılar oldu. Joffre 4 Eylül'de Paris ve Verdun Cephesi'nden 6. Orduya bir saldırı emri verdi; ancak çarpışmalar bir önceki gün, Batı Cephesi'ndeki yeni Fransız ordusu (6. Ordu) Ourcq Nehri üzerinde Kluck'un kuvvetlerinin bir bölümüyle çarpışmaya girince başlamıştı. Bunun üzerine, Paris'ten taksiyle asker nakli başladı; taksiler taksimetrelerini çalıştırdıkları hâlde bu olay büyük bir yurtseverlik destanına dönüştü. Saldırı güçlükle de olsa sürdürüldü fakat Kluck iki kolordusunu kendi sol

Levent Şahverdi Arşivi

kanadından tekrar sağ kanadına yürüttü. Ki bu, kendi ordusu ile Bülow'unki arasında, kabaca, güneyden gelip Marne'a karışan Grand ve Petit Morin ırmakları arasındaki bölgeye denk gelen bir boşluğun açılması anlamına geliyordu.

Şans eseri, boşluğun hemen berisinde Britanya Görev Gücü bulunuyordu; ihtiyatla neredeyse bomboş bir araziye sokulup Almanların sağ kanadının iki ordusu arasına bir kama soktu. Genel olarak, sağ kanattaki Alman orduları şimdi İtilaf güçlerinden epeyce zayıftı: 20'ye karşı 30 tümen. Ayrıca, Fransızlar sahra toplarını daha akıllı kullanmayı öğrenirken Almanların mühimmatı tükeniyordu. 8 Eylül'de Moltke'nin karargâhında bir kurmay toplantısı oldu ve bir istihbarat albayı motosikletle Kluck ve Bülow'la görüşmeye gitti. Bülow'un, İngilizlerin Marne'ı geçmesi hâlinde geri çekilmeye karar verdiğini öğrendi. 9 Eylül'de havacılar geri çekilmeyi bildirdi. Kluck da istemediği hâlde bu karar gereği geri çekilmek zorundaydı. Cesareti kırılan Moltke, 11 Eylül'de diğer ordu komutanlarını ziyaret etti ve doğudaki 3., 4. ve 5. ordulara da geri çekilme emri verdi. 9 ile l4 Eylül arasında Almanlar Aisne Irmağı'na bakan 150 metre yüksekliğindeki kireçli bir sırta kadar geriledi ve piyadeye bu mevziyi tahkim etme emri verildi. Tel örgülerle korunan siperlere mevzilenen birliklerin topçular tarafından saptanması zordu ve tüfek ateşinden korunuyorlardı; onları sadece el bombaları yerinden çıkarabilirdi ve bunların da yakından atılması gerekiyordu. Joffre Almanların kaçmakta olduklarını sandı ve yorgunluğa, kötü hava koşullarına ve mühimmat sıkıntısına rağmen adamlarını saldırıya geçirdi. Dolayısıyla Aisne mevzilerine İtilaf saldırıları bir sonuç vermedi ve Eylül sonuna gelindiğinde cephenin bu bölümü, bir yenişememe hâliyle sabitlenmişti.

Fransızlar Rusya'nın zaferine büyük umutlar bağlamışlardı; stratejik demiryollarına, çift yönlü hatların inşasına ve peronların uzatılmasına para yatırılmıştı. Bunun bir sonucu, Rus seferberliğinin Almanların korktuğu gibi yürümesi oldu

Levent Şahverdi Arşivi

ve Ağustos ortasına gelindiğinde, arkalarını yedekleyecek lojistik destek tam olarak sağlanamamış olsa da, Doğu Prusya sınırında çok sayıda Rus askeri vardı. Ruslar söz verdikleri gibi 30 kadar tümenle Doğu Prusya'yı istila ettiler; iki ordudan 1. Ordu batıya, biraz güneybatıdaki 2. Ordu ise Varşova'dan kuzeye doğru ilerledi. Teorik olarak, buradaki tek Alman ordusunu (8. Ordu) doğu sınırında ve Königsberg Kalesi'nde toplanmışken kapana kıstırmaları gerekiyordu ama teoriyi hayata geçirmek zordu. İki Rus ordusunun arasında, birliklerin kolayca saptanamadığı ormanlar ve göllerle kaplı bir bölge vardı ve Rus süvarisi neredeyse sınırı geçer geçmez ortaya çıkan erzak sıkıntısı nedeniyle beklenen performansı gösteremedi. Bunun yanı sıra, Almanların kullanımında doğudan batıya giden demiryolları varken, Rusların Ağustos ayının tozlu yollarında Hrodno veya Varşova'dan ileri ayaklarını sürüye sürüye yürümek dışında seçenekleri yoktu. Haberleşme imkânlarının son derece sınırlı olması da Rusların durumunu zorlaştırıyordu; örneğin telgrafların tomar yapılıp Varşova'dan motosikletlerle taşınması gerekiyordu. Rus 2. Ordusunu komuta eden Samsonov'un yaklaşık 20 süvari ve piyade tümeni vardı ve bunların bırakın bir başka orduyu, birbirleriyle haberleşmeyi bile koruması zordu. Ruslar emirleri, uzun zaman aldığı için, şifrelemeye bile gerek görmeden radyodan yayınlıyorlardı ve bu işi emanet edecekleri astsubayları yoktu. Dolayısıyla Alman istihbaratı olan biten her şeyi biliyordu.

Yine de Almanlar kötü başladı. Alman 8. Ordusunun 13 tümeni vardı ve apaçık ortada olan taktiği, iki Rus ordusundan birini, ötekiyle birleşmesine fırsat bırakmadan vurmaktı. 20 Ağustos'ta Almanlar doğudan gelen istilacılara -1. Ordu- cepheden saldırdılar ve öğleden sonra, saldırıya katılan 30.000 askerden 8000'ini kaybettiler. 22 Ağustos'ta Komutan von Prittwitz paniğe kapıldı ve Moltke'yi telefonla arayıp Doğu Prusya'yı teslim etmek ve büyük Vistül Nehri'ne doğru

Levent Şahverdi Arşivi

geri çekilmek zorunda kalacağını bildirdi. Komutan görevden alındı ve yerine emekli General Paul von Hindenburg geçti; kurmay başkanlığını da savaştan önce enerjik bir örgütçü olarak adını duyuran Erich Ludendorff üstlendi. Ludendorff Liege'de de parlak bir başarı göstermişti. Birlikte iyi bir ekiptiler. Ludendorff çok yetenekliydi ama övgüler başını döndürdüğünden ölçü duygusunu kaybedecekti. Hindenburg zaman zaman "mağaza tabelası" diyerek kendisiyle alay etmesine rağmen frendeki ayak oydu. Yeni komutanlar için önemli olan, Rusların 2. Ordusu doğudaki sınır savaşında yenilgiye uğrayan Alman kuvvetlerinin gerisinde kuzeye doğru ilerlemeye çalışırken paniğe kapılmamaktı. Bu kuvvetler geri çekildi –kısmen demiryoluyla Rus 2. Ordusunun batısına nakledildi, kısmen de yaya olarak aynı ordunun doğusuna çekildi. Bu arada 2. Ordu olup bitenlerden habersiz ağır ağır ilerledi. 1. Orduya Baltık kıyısındaki kale kent Königsberg'le ilgilenmesi söylendi; bu nedenle 2. Orduyla ilgili işlerden çekildi. 24 Ağustos'ta 2. Ordu Almanlarla çarpıştı ve orta kısmı bir ilerleme kaydetti. Bu yanıltıcı bir ilerlemeydi çünkü kuzeye hareket ettikçe Alman kanat saldırılarının iki kolu arasında daha fazla sıkışacaktı. Ayın 26'sında batı kanadı harekete geçip Rusların dağınık ve şaşkın sol kanadına saldırdı ve bağlantılarını kopardı. Ertesi gün doğu kanadı Rusları sağdan yakaladı ve öncü birlikleri, batıdan gelen kuşatma birlikleriyle buluştu. Dört Rus kolordusu kıskacın ortasında kaldı; her türlü malzeme sıkıntısı çeken Rus birliklerin komutanları, olup bitenler karşısında şaşkına döndüler. 28 Ağustos'ta toplu hâlde teslim oldular -yaklaşık 100.000 kişi (50.000 ölü ve yaralıyla) ve 500 top- ve komutanları intihar etti. Bu müthiş bir yenilgiydi ve efsaneleşti. Yakınlarda Tannenberg diye bir köy vardı; Ortaçağ'da Töton Şövalyeleri Slavlara burada yenilmişti. Bu köy savaşa adını verdi ve "Tannenberg" Alman gururunun bir simgesi hâline geldi. Hindenburg ve Ludendorff'a savaşın sonuna, hatta sonrasına kadar süren bir ün de kazandırdı. Tannenberg anıtı, Hitler'in savaş sırasında

Levent Şahverdi Arşivi

Rastenberg'deki karargâhına çok yakındı; ikisi de daha sonra Ruslar ya da Polonyalılar tarafından havaya uçuruldu.

* * *

Ruslar sınırlarına geri çekildiler; Almanların doğu sınırına sızma girişimini Mazurya Göllerinde zorlukla engellediler ve bundan sonra Rus-Alman Cephesi'nde bir duraklama oldu. Fakat Ruslar için bunun bir telafisi vardı; zira Avusturya-Macaristan'a karşı başarılı oldular. Habsburgların ıstırabı başlıyordu. Ağustos sonuna gelindiğinde 50'den fazla Rus piyade ve 18 süvari tümeni Güney Polonya ve Batı Ukrayna'da toplanmaktaydı. Avusturya-Macaristan kuvvetleri ise epeyce zayıftı. Başlangıçta 30 tümen vardı, daha sonra Balkanlar'dan sekiz tümen daha geldi. Topçuları da Rusların gerisindeydi. Aynı zamanda çökmekte olan imparatorluk sendromunun, "aşırı gerilme" -gurur ile gerçeklik arasındaki çekişme- olarak bilinen sendromun da kurbanıydılar.

Avusturya-Macaristan ordusunun başkomutanı Franz Conrad von Hötzendorf[2] akıllı bir adamdı. Kuvvetlerinin (İngiltere'nin altı tümeninin aldığı paradan daha az para -25.000,000 pound- alan ve toplam 50'yi bulmayan piyade tümeni), ordusu Avusturya-Macaristan ordusunun çeyrek büyüklüğünde olan Sırbistan bir tarafa bırakılırsa, Rusya'yla başa çıkamayacak kadar zayıf olduğunu biliyordu. Almanya Fransa'yla uğraşırken, Avusturya-Macaristan'ın ordusunun neredeyse tümünü Rusya'ya karşı kullanması konusunda Moltke'yle bir mutabakatı vardı. Ne var ki Sırbistan'la savaş inkâr edilmeyecek ölçüde popülerdi ve aynı anda Ruslar fiili bir tehdit oluşturmadıkça, kuvvetleri Sırbistan'la başa çıkabilirdi. Almanlara haber vermeden, Rus Cephesi'ne gitmesi kararlaştırılan orduların sınırdan 160 kilometre uzaktaki Karpat Dağları boyunca "trenden inmeleri"ni

2 Gerçek soyadı "Conrad"dır. Soyluluğu gösteren bir yüklem olan "von Hötzendorf" bir eklemedir.

Levent Şahverdi Arşivi

(Britanya ordusunun ifadesiyle) sağladı. Ruslar Güney Polonya'da, Galiçya ovalarında didinebilirdi; Doğu Prusya'da Almanlar Kuzey Polonya'ya ilerleyebilirdi ve bu arada Avusturya-Macaristan ordusunun diğer yarısı Sırpların defterini dürecekti. Conrad, bu durumun çok önceden öngörüldüğünü Almanlara her zaman açıklayabilirdi. Savaş Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkacaktı, Rusların ayılması yavaş olacaktı ve dolayısıyla Avusturya-Macaristan'ın ilk önce Sırbistan'a karşı harekete geçmesi kararlaştırılacaktı. Bu çok mantıklı bir bahane değildi; zaten daha sonra savaş bakanının kendisi de, Rusya'nın müdahale edeceği konusunda kimsenin kuşkusunun bulunmadığını kabul edecekti. Rusya'yı kışkırtmak savaş nedeniydi. Almanlar olanları duyunca, kayzerden alt kademelere kadar inen bir mesaj bombardımanıyla durumu protesto ettiler.

Conrad, birliklerin Balkanlar'a gitmek üzere yola çıktıklarını açıklamak zorunda kaldı. Almanların gözünde bu bir dünya savaşının başlangıcında, büyük bir gücün birliklerini akılsızca kullanmasıydı. Yönleri değiştirilebilir miydi? Kendi demiryolu uzmanlarına bu soruyu sordu. Uzmanlar dehşete düştü: Genel bir seferberliğin ortasında, tek hatlı bir demiryolunda trenlerin yönü nasıl değiştirilebilirdi? Avusturya-Macaristan'daki demiryolları, çok uluslu bir imparatorluk olduğu gerçeğini yansıtıyordu; imparatorluğun her halkı şu ya da bu mantıksız ödünle satın alınmalıydı. Örneğin Avusturya mallarının Macaristan'a ulaşmasını durdurmak için, 19 demiryolu hattı Avusturya-Macaristan sınırındaki tampon bölgelerde son buluyordu ve Macar Hırvatistanı'ndan birkaç kilometre ötede bulunan Avusturya Slovenyası'na ya dağları aşan bir demiryoluyla ya da daha hızlı bir biçimde Budapeşte üzerinden gitmek zorundaydınız.

Bir de özel demiryolu hatları vardı ve Bosna'daki demiryolunun ray açıklığı farklıydı; bu yüzden her şeyin Bosanski-Brod'daki sınırda aktarılması gerekiyordu. Demiryolu uzmanları, Sırbistan'a karşı seferberliğin hâlihazırda emredildiği gibi

Levent Şahverdi Arşivi

devam etmek zorunda olduğunu ama birlikler Balkanlar'da trenden inince, tekrar trenlere bindirilip Rus Cephesi'ne götürülebileceğini söylediler. Demiryolu çalışanları herhâlde abartıyorlardı; Rus seferberliği başladığı sırada, söz konusu dört kolordunun Prag ve Budapeşte'den ayrılan kısmı çok fazla değildi. Bir şeyin ters gitmesi durumunda sonucun felaket olacağını bilen uzmanlar, aşırı ihtiyatlı davrandılar (Bu savaşın anahtarı demiryolu yönetimiydi; Alman resmî tarihi 11 cildin ikisini bu konuya ayırır). Hatta olası bir trafik karışıklığından sakınmak için tüm trenlerin "maksimum paralel grafik" dedikleri hızda, yani en kötü hattaki en kötü trenin maksimum hızıyla -saatte 16 kilometre- gitmelerini emrettiler. Aksi hâlde her şey, haritaların üzerindeki iğneler, trenlere su ve kömür temini, telgraflar allak bulak olurdu. Doğrusu en iyi işleyen demiryollarında bile arızalar olabilirdi. Fransız *Nord* hatlarında her gün bir kaza olurdu ve iki yıl sonra Somme'a İngiliz saldırısından hemen önce, Amiens istasyonunda, 30 kilometreye kadar uzanan bir trafik karışıklığı yaşandığı da doğrudur. Yine de, Avusturya-Macaristan demiryolu uzmanlarının ihtiyatı, seferberliğin normal bir bisikletin hızından daha az bir hızla gerçekleşmesi demekti.

Ordularından biri yanlış yöne giden Conrad, ilk plana yani Güney Polonya'ya mevzilenme planına geri döndü. Ama tren tarifeleri doğaçlama değiştirilemezdi; bu yüzden diğer üç ordu Karpat istasyonlarında trenlerden indirildi ve oradan Ağustos sıcağında 160 kilometre yürümek zorunda kaldı. Diğer ordu -2. Ordu- Sırbistan sınırında indi, bir süre çadırlarda kaldı, başarısız bir muharebeye sürüklendi, sonra yeniden trenlere bindirilip Macaristan'dan geçirildi ve savaşın başlamasından yaklaşık beş hafta sonra Galiçya'ya vardı. Oraya varınca da pek bir başarı gösteremedi. Bütün bunların ilk sonucu, Sırbistan'a karşı görkemli bir şekilde ilan edilen saldırının başarısız olmasıydı. Komutan Potiorek -saray bağlantıları kuvvetli nevrotik bir homoseksüel ve Conrad'ın rakibi- kendi

Levent Şahverdi Arşivi

genelkurmay başkanıyla ancak zar zor okunabilir notlarla haberleşiyordu ve arşidükü koruyamamasından dolayı içi yanıyordu. Sayı olarak Sırpların biraz gerisinde olan, onlardan farklı olarak hiç savaş deneyimi olmayan ve neredeyse hiç yolu bulunmayan dağlarda hareket eden iki Avusturya-Macaristan ordusu, birbirinden gereğinden fazla ayrılmıştı. Sol kanattaki ordu hezimete uğrayıp (16-19 Ağustos) her iki ordunun geri çekilmesine neden oldu. Aynı şekilde Aralık ayına kadar diğer çabalar da bir sonuç vermedi.

Kuzeydoğu Cephesi'nde, Avusturya-Macaristan'ın iki ordusu 21 Ağustos'ta göreve hazırdı. Kuzey sınırında Rus Polonya'sı ile çarpışmalar vardı. Bu çarpışmalarda Avusturyalılar epeyce başarılı oldular ve Almanların Rus 8. Ordusunun büyük bölümünü ele geçirmesiyle aşağı yukarı aynı anda iki Rus ordusunu geri püskürttüler. Ne var ki, bu başarı bu cephenin doğu kısmının zararına elde edilmişti. Doğuda Avusturya-Macaristan 3. Ordusu, Rus sınırına çok uzak olmayan bir ırmağın üzerinde duruyordu ve kayıp 2. Ordu Sibirya'dan ancak 8 Eylül'de geldi. Ruslar, 750.000'e 500.000 sayısal üstünlüğe sahipti. Top ve makineli tüfek sayılarında oran daha da büyüktü ve bu üstünlük doğu kanadına yığılmıştı. Tek Avusturya-Macaristan ordusu saldırıya geçerek durumu daha da kötüleştirdi ve kısa sürede hezimete uğradı. Ruslar 3 Eylül'de eyalet başkenti Lviv'e (Almanca adı Lemberg, buradaki savaş da genellikle bu adla anılır) girdi. Avusturya-Macaristan'ın karşı hamleleri bir işe yaramadı ve Karpat Dağları'nın etekleri ile Krakow civarına genel bir geri çekilme emri verildi.

Savaşın şekli belli olmuştu: Batıda bir yenişememe durumu, doğuda az çok sürekli bir Avusturya-Macaristan krizi mevcuttu. Kaynakları tam anlamıyla daha yeni harekete geçirilen Almanya ne yapmalıydı? Moltke'nin sinirleri iyice bozulmuştu ve yerine daha az histerik bir şahsiyet, Prusyalı savaş bakanı Erich von Falkenhayn geçirildi. Başlangıçta paniğe kapılmak için belirgin bir neden yoktu. Kayıplar büyüktü lakin yine de gerek-

Levent Şahverdi Arşivi

tiği kadar birlik tekrar getirilebilir ve işe yeniden başlanabilirdi. Artık yeterince anlaşılmıştı: Birlikler karşıdan saldırdığı zaman silahların kolay başa çıkamadığı zeminde bulunan mevzilerden, hafif silah ateşi ve şarapnel yağmuruyla karşılaşıyordu. Bu nedenle Fransa'da her iki kanat hâlâ açık olan yana -Aisne hattının kuzeybatısına- ilerlemeye çalıştı. Bu en eski savaş manevralarından biridir, çünkü yandan taarruz edenler, korumasız savunmacılara yan taraftan ateş ederek onları "ateş altında" tutabilirler. Örneğin savunmasız bir hatta yakalandıklarında karşı ateş açmaları mümkün olmaz. Sorun şu ki, bu gibi durumlarda taarruz kuvvetleri yeterince hızlı hareket edemiyorlardı ve topçu desteğinden mahrum kalıyorlardı. Eylül ortasından itibaren çarpışmalar daha da kuzeybatıya kayarak devam etti ve sonunda Flandre kıyısında denize ulaşan siperlere kadar yayıldı. Ortaçağ kasabası Ypres'i, Belçika'yı tamamen temizlemeyi amaçlayan çetin bir Alman saldırısına karşı İngilizler savundu. Alman tarafına bu saldırı için esas olarak yaşları büyük ilkokul öğrencilerinden ve gönüllü yüksekokul öğrencilerinden devşirilmiş yeni birlikler gelmişti. Ekim sonunda ve Kasım'ın ilk yarısında çok kanlı bir muharebe devam etti; İngilizler kasabaya ve daha sonra ünlü olan "Ypres çıkıntısı" alanına sıkı sıkıya sarıldılar. Çıkıntı, bir hattın düşman toprağına sokulan parçasıydı ve burayı savunanlar üç taraftan ateşe açık kalırdı. Daha güvenli bir mevziye çekilmek akıllıca olabilirdiama kamuoyu o kadar kamçılanmıştı ki bu tür geri çekilmeler bir yenilgi itirafı olarak görülüyordu. Muharebenin her iki tarafa maliyeti 130.000 kayıp oldu. Bu, eski İngiliz düzenli ordusunun (60.000) son bulduğunun işaretiydi ve Belçikalılar geriye kalan ordularının üçte birini kaybettiler. Almanlar açısından bu, "masumlara yönelik katliam"dı; fazla eğitimli olmayan gönüllü öğrenci birlikleri, güçlerinin yüzde 60'ını kaybetti. Langemarck'taki Alman mezarlığında 25.000 öğrenci mezarı vardır.

Her iki taraf siperleri geliştirmeye başladı ve siperler giderek daha da sağlamlaştı. Cephe hattındaki birlikler "sığınaklarda"

Levent Şahverdi Arşivi

yani şarapnellerden korunmak için, düşmana bakan siper duvarlarına inşa edilmiş yeraltı yatakhanelerinde ve mahzenlerde yaşıyorlardı. Yan ateşten sakınacak şekilde, yani zikzaklı inşa edilen siperlerin ön tarafına dikenli teller yerleştirildi. Daha geriye, hastanelerin ve levazımın bulunduğu daha güvenli alana yine zikzak çizerek giden irtibat hendeklerine ihtiyaç vardı ve zaman içinde geri çekilme durumunda birkaç siper kazılabilirdi. Yağmurlu havalarda siperler çok çamurlu oluyor ve çamur paletleri kullanılıyordu; ayrıca büyük bir dert olan haşere sorunu vardı: Cesetlerle beslenen sıçanlar ve üniformalarda çoğalan bitler (ceketlerini karınca yuvasının üzerine koyan Türk uygulamasını takip ettiler. Karıncalar bitleri yiyorlardı çünkü iğneleri daha güçlüydü).

Bu yenişememe durumu, 1914 Kasım'ın ortasına gelindiğinde tüm Batı Cephesi'ne damgasını vurdu. Askerî açıdan bu yeni bir şey değildi. Geçmişte de kuşatanlar ve kuşatılanlar aylarca birbirlerini uzak tutmuşlardı ve Marlborough'daki mücadeleler de çok ağır seyretmişti. 1914'te yeni olan durumun ölçeğiydi: Geçmişin birliklerinden çok daha iyi bakılan ve takviye edilen milyonlarca insan, birbirinden belki 100 metre kadar uzak siperlerde tamamen hareketsizdi. Genel olarak Almanlar yüksek yerleri ellerinde tutuyorlardı ve bu nedenle, Flandre'da yüzeye oldukça yakın olan su tabakasına ulaşmadan daha derin siperler kazabildiler. Eğitimsiz gönüllülerden oluşan Britanya birlikleri, sonradan Batı Cephesi'nde İngilizlerin bulunduğu kısmın ana özelliği olarak hatırlanan yapışkan çamur içinde debelendiler.

Doğuda koşullar biraz farklıydı. Neredeyse 1600 kilometre olan cephe iki kat uzundu ama birlik sayısı daha azdı. Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın toplam nüfusunun neredeyse iki katı bir nüfusa (170.000.000) sahip olan Rusya, teorik olarak milyonlarca insandan yararlanabilirdi. Ama askere almak para gerektiriyordu ve Rus savaş bütçesi, kullanılabilir insan gücünün yüzde 25'inden fazlasını beslemeye ve giydirmeye

Levent Şahverdi Arşivi

yetmiyordu. Bu yüzden insanlar çeşitli gerekçelerle -din, fiziksel standartlar, kurada uzun çöpü çekme- askerlikten muaf tutuldular. En büyük muafiyet, "aile durumu"ndan ötürü gerçekleşti. Bir erkek "ekmek parası kazanan aile reisi" ise orduya katılmıyordu. Ağustos başında 2.000.000 köylü evlenip Savaş Bakanlığı'nı hayrete düşürdü. Yurtseverlik görevlerini çocuk doğurarak yerine getirme niyetinde olduklarını düşünmekten başka çare yoktu. 5.000.000 olan muharip Rus ordusu Alman ordusundan büyük değildi ve Doğu Cephesi'nde 80 civarında Alman ve Avusturya-Macaristan tümenine karşı 90 civarında Rus tümeni vardı. Cephede kilometre başına düşen Rus sayısı 1500 idi; buna karşı daha iyi silahlı olan Fransızların sayısı ise 5000'di. Dahası vardı. Batıda, cephenin tehdit altındaki kısmına nispeten hızlı asker taşıyan demiryolları vardı. Rus Polonya'sında bu tür demiryolları çok azdı ve yedeklerin intikali her zaman zor bir işti: Ekim 1914'te başkomutanlık, Varşova sokaklarında dolaşıp duran ordunun neredeyse hepsini kaybetti. Bu koşullarda doğudaki savaş, intikalin kendisi çoğu kez anlamsız olmasına rağmen bir intikal savaşı olarak kaldı.

Eylül ortasında Almanlar, müttefiklerinin durumunu kurtarmak için bir şeyler yapmak zorunda olduklarını anladılar. Ludendorff Conrad'ı görmeye geldi; bu aşamada kuzeyli Alman bir çiftçinin oğlu olarak hâlâ Habsburgların haşmetinden ürkmekteydi. Avusturya-Macaristan karargâhı Przemysl kışlasından, sembolik komutan Arşidük Friedrich ve karısı Prenses Croy'a ("Busabella" olarak bilinir) ait Teschen'deki küçük bir arazide bulunan daha rahat tesislere taşınınca bu huşu daha da artmıştı. Arazinin kullanımından kira alınıyordu ve Conrad, Avusturya (ve Katolik) yasalarına göre evlenemediği hayatının aşkı için Macar ve Protestan bir boşanma ayarlamakla meşguldü. Conrad, Ludendorff'u Avusturya-Macaristan ordusunun korkunç bir durumda olduğuna ikna etti çünkü sırf Almanya batıda savaşı kazansın diye Rusları uzak tutmakla uğraşıyorlardı. Durum gerçekten de korkunçtu.

Levent Şahverdi Arşivi

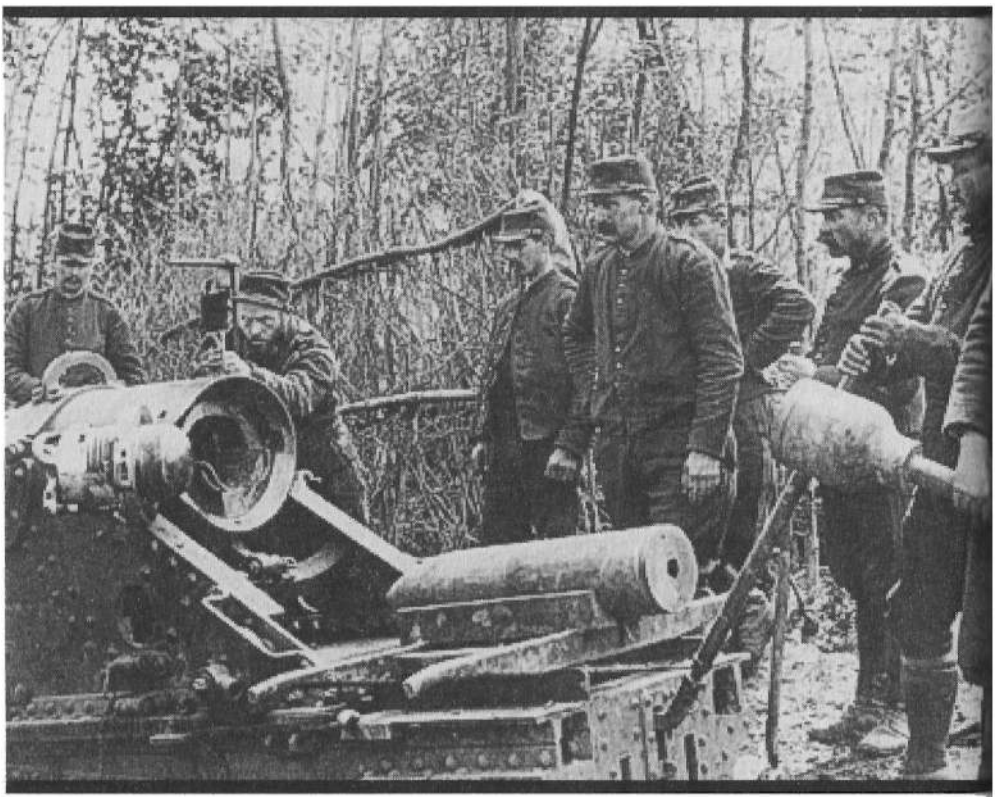
Ordu 100.000 esir olmak üzere yarım milyon insan kaybetmişti ve Karpatlar'ın kuzey yamacındaki büyük kale Przemysl kuşatılmıştı. Şüphesiz diğer kaleler gibi burası da düşebilirdi ama etraftaki çamur o kadar yoğun ve yapışkandı ki Ruslar ellerinde az sayıda bulunan ağır toplara manevra yaptıramadılar. Yine de Avusturya-Macaristan'ın durumu kritikti ve Ludendorff sorumluluğunda bir Alman ordusu, Krakow'un kuzeyindeki mevzilere gitti. Orada iki ay süren manevraları harita üzerinde etkileyiciydi ama bir sonuç vermedi. Ludendorff, "Daha fazla askerim olsaydı daha iyi sonuç alırdım" dedi.

Ne var ki, Falkenhayn doğudan fazlasını düşünmek zorundaydı. Kasım başında savaş gerçek bir dünya savaşı hâlini aldı. Dünya savaşının kökeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun konumuyla, daha doğrusu İran da dahil olmak üzere bütün Ortadoğu'nun konumuyla çok ilgiliydi. Osmanlı toprakları genel olarak, yeni bulunan Mezopotamya (Irak) petrolüyle ilgilenen Avrupalılar tarafından ele geçirilmeye hazır geri bir ülke olarak görülmekteydi. Hıristiyan azınlıklar aracı olarak kullanılabilirdi. Türkleri tanıyan birkaç kişi, onların hiç de ahı gitmiş vahı kalmış bir hâlde olmadıklarını biliyordu; ancak çoğunun böyle bir anlayışı yoktu. 1914'te, Newcastle'da Osmanlı donanması için kamu iştirakiyle inşa edilmekte olan iki savaş gemisine Churchill el koydu. İki Alman savaş gemisi -*Goeben* ve *Breslau*- Türk sularına ulaştı ve Osmanlı donanmasına katıldı; Osmanlı kamuoyu Alman yanlısı oldu. Ama zaten Alman yanlısı bir unsur Osmanlı Devleti'nin kontrolünü ele geçirmişti. Harbiye Nazırı ve sultanın damadı Enver Paşa, diğer "Jön Türkler"le birlikte bir tür milliyetçilik meydana getiriyordu. Bu milliyetçiliğin modeli Fransız devrimiydi ve "Jön Türkler", muzaffer Balkan-Hıristiyan devletlerin izinden gittiler: Yeni bir dil, yeni bir tarih yorumu, ulusal bir gelecek... Enver ile yakın arkadaşı ve Dahiliye Nazırı Talat, kendi hükümetlerini kandırarak savaşa soktular. Resmî olarak iki Alman gemisi

Levent Şahverdi Arşivi

aldılar, gemi personeline fes giydirip Türkmüş gibi gösterdiler ve Rusya'nın savaş ilan edeceği beklentisiyle Rus limanlarını bombaladılar. Ruslar Kasım başında savaş ilan etti ve Osmanlı kabinesinin büyük bölümü Enver'in provokasyonunu protesto ederek istifa etti. Yine de Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmişti. Enver Kafkasya üzerinden Rusya'ya hücum etti ve çok büyük bir aksilik yaşadı: 100.000 askeri Sarıkamış civarında soğuktan ve hastalıktan öldü. Bir Alman komutan -Kress von Kressenstein- da Süveyş'te bir aksiliğe maruz kaldı. Enver için bunun hiçbir önemi yoktu: Bu acıların içinden bir Türk ulusu doğacaktı ve Arap dünyasından çok Türkiye'ye bel bağlayacaktı. Bu hesap sonuç itibariyle başarılıydı. Yine de Türkiye'nin nüfusunun dörtte birini kaybetmesine mal oldu ve Enver tarafından değil, çok daha büyük bir insan olan, rakibi Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Batı Cephesi'nde 220'lik Fransız topu.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1915

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Ypres Savaşı'nın gürültüsü azalınca ve kış soğuğu doğuyu pençesine alınca İngilizler bir durum değerlendirmesi yaptılar. Bu savaş nasıl kazanılacaktı? Rehber olarak tarihe bakılıyordu ve tarihin dersleri de yeterince açıktı. Napolyon zamanında, İngiliz gücü ile Fransız zayıflığını hesaba katan bir strateji uygulanmıştı. Kraliyet Donanması Fransa'nın dış dünyayla ticaretini ablukaya alıp boğmuştu. Brest, Bordeaux, Toulon kuruyup kalmış ve dünya üzerindeki Fransız nüfuzu çökmüştü. Napolyon, epeyce para tüketen ikame sanayilerini teşvik etmiş ama bunlar yeterli olmamıştı ve Fransız ekonomisi bozulurken, Fransız sömürgeleri de berbat malları yüksek fiyattan satın alma şantajına öfkelenmişlerdi. Bu arada, İngilizler denizaşırı ticareti tekelleştirdikleri için epeyce para kazanmışlar ve bu parayı, kara savaşı yürüten Avusturyalılara ve Ruslara borç olarak verebilmişlerdi. Bir süre sonra kendileri de, Napolyon imparatorluğunun en uç noktası İspanya'ya büyükçe bir askerî kuvvet indirebilmişlerdi: Denizden ikmali yapılan 80.000 asker, o zamanın standartlarına göre büyük bir kuvvetti; oysa Fransızlar, Avrupa'nın azgın ve vahşi haydutların kol gezdiği en çıplak ve zor kısmından dereleri ve tepeleri aşarak ikmallerini yapmak zorundaydılar. *Gerilla* (küçük savaş) kelimesi bu zamandan kalmadır. Aslında o kadar da "küçük"

Levent Şahverdi Arşivi

değildi. İngilizler, İspanyollar ve Portekizliler büyük bir taarruz başlattılar; ancak Fransızların İspanya'dan temizlenmesi beş yıl sürdü. Napolyon bunu kendisini takatten düşüren "İspanyol ülseri" olarak adlandırdı ama söz konusu olan ülserden fazlasıydı: Karşısında iki, hatta Portekiz'i de eklerseniz üç Atlantik imparatorluğu vardı.

Şu anda İngiltere'nin muazzam deniz üstünlüğü ortadayken, Batı'daki yenişememe durumunu aşmanın bir yolu yok muydu? Parlak zekâlıların ne düşündüğü merak ediliyordu; özellikle de olağanüstü kavrama çabukluğu ve imgelemi, nüktedanlığı, eski usül ağır aksanı ve İngiliz tarihi bilinciyle Winston Churchill'in. Donanma bakanı olarak onun yönetiminde deniz kuvvetleri erkenden harekete geçirilmişti (silahlı kuvvetlerin sivillerin denetiminde olması İngiliz tarihine özgüydü; Almanya'da silahlı kuvvetler ordudan emir alıyordu). Baştan kıça 29 kilometre gri savaş gemisi ortaya çıktı ki bu, Almanlara böyle giderse çökecekleri mesajıydı. Aslında İngiliz-Alman savaşında ilk atışlar, Avustralya'da Sidney Harbour Koyu'nda 4 Ağustos'ta bir Alman ticaret gemisi limandan ayrılmaya çalışırken engellenince gerçekleşti. Almanya'ya abluka ilan edildi. Ne var ki, Churchill'in tarihî mantığı bu kez yanılmıştı.

Esas amaç Alman ihracatını durdurmaktı. Maurice Hankey -Kurt Riezler'in 1914'ten önce İngiliz çarkındaki dengi, dişli bir adam, her şeye ilgi duyan bir dilci, kamu işletmelerinin üst düzey yöneticisi ve Riezler gibi, yirmi yıl sonra nükleer bombanın sorumlusu (Alman Yahudi sürgünler bombanın sırrını 1940'ta ona verdiler, o da Amerikalılara iletti)- ihracatı durunca Almanya'nın yıkılacağını söylüyordu. Ama diğer birçok zeki insan gibi o da yanılıyordu. 900 Alman yük gemisi ele geçirildi ve Kraliyet Donanması, Falkland Adaları da dahil olmak üzere dünyanın her tarafında düşman savaş gemilerini avladı; hem de hiç zorluk çekmeden. Ne var ki Almanya'nın ihracat yapması engellenince, boşta kalan makineler ve emek,

Levent Şahverdi Arşivi

savaş çalışmalarına kaydı. Hamburg'da ayaklanmalar olmadı, aksine Alman sanayisini yöneten büyük tröstler savaş malzemeleri üretimine geçti, bankalar bunu finanse etti ve Prusya Savaş Bakanlığı, İngiliz mevkidaşının aksine eli ayağına dolaşmadan kalite kontrolünü sürdürdü. Bu nedenle Alman ihracatının İngilizlerce engellenmesi, Alman savaş ekonomisinin 1915'te herkesten iyi olması sonucunu doğurdu.

Ablukanın bir çelişkisi daha vardı: Almanya'da berbat olan gıda arzı yönetimi için harika bir gerekçe hâline geldi. Kıtlıktan büyük ölçüde İngilizler sorumlu tutuldu, onlardan nefret edildi ama asıl sebep onlar değildi. Almanya'nın ithalatını durdurmak kolay değildi; çünkü tarafsız limanlardan geçebilirlerdi ve uluslararası hukuk (1909 Londra Bildirgesi) gıda ithalatının engellenmesine izin vermiyordu ki buna tarımda kullanıldığı için "şartlı kaçak eşya" sayılan dikenli tellerin ithalatı bile dahildi. İngiltere kurallarına göre tarafsız gemiler denetlenmeye açık sayılmaktaydı ve bazen yüklerine el konuluyordu ama bu da ABD ile sorun -savaştan sonra telafi etmek önerisiyle zor bela çözülen sorunlar- yaşanmasına neden olmaktaydı. Ancak (özellikle) Hollanda üzerinden gıda ithalatını engellemenin bir yolu yoktu.

Savaş sürdükçe Alman gıda arzının kötüleştiği, 1916-1917 kışında daha da korkunçlaştığı doğrudur. Bu durumun suçu ablukaya yüklendi. Ama daha çok fiyat kontrol sistemiyle ilgiliydi: Tahıl fiyatları kontrol edilirken, et fiyatlarında kontrol yoktu; bu yüzden çiftçiler de tahılı hayvanlarına yediriyorlardı. Aslında doğrudan yenilen tahıl, et üzerinden dolaylı yenilen tahıldan iki kat daha fazla enerji vermektedir -ki 900 gram Viktorya somunu, çalışan bir adamın bir günlük ihtiyacını karşılamaya yetiyordu. Sonra Almanya'da et fiyatları kontrol edildi; bu sefer de hayvanlar satılmak yerine toplu hâlde kesildi (1915 baharında 9.000.000 domuz kesilmişti). Daha az gübre ve dolayısıyla daha az hasat oldu. Patates hasadının kötü olması işleri daha da berbatlaştırdı ve 1916-1917 kışı "şalgam

Levent Şahverdi Arşivi

kışı" olarak anıldı fakat sorunun temelinde beceriksiz fiyat kontrolleri vardı. Prusya Tarım Bakanlığı ablukayı, sağcıların her zaman savunduğu üzere tarım ürünlerine uygulanan bir tür yüksek gümrük tarifesiymiş gibi anlamıştı sanki. Yine de köylüler durumu iyi idare ediyordu. Kentliler ise şalgam yiyor ve Köln'deki Noel pazarlarında patates kekleriyle yenilen bir tür tatlı şurup -*Reibekuchen mit Rübenkraut*- üretmek için durmadan şeker pancarı kaynatıyorlardı.

Ablukanın olumsuz bir sonucu daha vardı; bu kez öngörülen, lakin yanlış anlaşılan bir sonuç. Alman ihracatı batınca, yerini İngiliz ihracatının doldurması bekleniyordu: Latin Amerika pazarı yeniden ele geçirilebilirdi, ya da öyle sanılıyordu. Bu ihracattan elde edilen kârlar savaş borçları ya da vergi yoluyla hazineye geri dönebilirdi ve dolayısıyla İtalya ya da Rusya gibi kara savaşı yapan müttefiklere borç para verilebilirdi. Yine bunun da geçmiş örnekleri vardı: 1756-1763 Yedi Yıl Savaşı'nda İngilizler, Fransız İmparatorluğu'nun neredeyse tamamını tasfiye ederken, İngiliz parası Büyük Friedrich'in Prusya'sının Fransa, Rusya ve Avusturya'ya karşı koymasını sağlamıştı. Savaştan beş yıl önce ortalama değeri 474.000,000 pound olan ihracat şimdi -1916-1917'de- 527.000,000 pounda yükselmişti. Bu rakama 1951'e kadar bir daha ulaşılamadı ve istatistik kayıtların tutulduğu tüm zaman boyunca İngiltere'nin denizaşırı ülkelere, satın aldığından daha fazla mal sattığı tek yılın 1916 olması tuhaf bir olgudur. Ne var ki ihracat vasıflı emeği ve onları (ve makineleri) savaş işinden ayırmayı gerektirir ve o zamana özgü başka bir fenomen bütün işi altüst etti: Çok sayıda vasıflı erkek orduya gönüllü yazıldı; bu yüzden ihracatçılar emek kıtlığıyla karşı karşıya kaldılar ve sürekli ücret artırarak birbirlerinden adam kapmaya çalıştılar. 1916'da zorunlu askerlik dayatılınca bu sorun ancak kısmen çözüldü. Zorunlu askerlikte temel zanaatlara (zorunlu askerlik, daha önceki gönüllülük dönemindekinden daha az adam aldığı ölçüde) muafiyet tanınabiliyordu. 1915'te bu

Levent Şahverdi Arşivi

karışıklıklar İngiliz savaş ekonomisini etkiledi, bahar ve yaz aylarında ciddi bir mühimmat sıkıntısı yaşandı; oysa Almanlar daha uygun bir yaklaşıma zorlanmıştı. Bu nedenle abluka elips şeklinde bilardo topları kümesine dönüştü ve esas olarak Amerikan müdahalesi nedeniyle çeşitli tarafsız ülkelerin Almanya'yla ticaretlerini sınırlandırmaya mecbur edilebildiği 1918'e kadar gerçek anlamda kullanılamadı.

Ancak bir emsal daha vardı (ve bu çağ, insanların emsallerden çok hoşlandığı bir çağdı): "yumuşak karın" Napolyon zamanında İspanya'ydı, acaba şimdi de Osmanlı İmparatorluğu muydu?

Osmanlı İmparatorluğu'nun müdahalesi çok kötü sonuçlandı. Almanlar, halife-sultan cihat ilan edince tüm İslam âleminin İngilizlere karşı ayağa kalkacağına büyük umutlar bağlamıştı. Pek çok yerde çağrı dikkate alınmadı, hem Rus Tatarları, hem Hintli Müslümanlar için arada bir fark yoktu. Her durumda, bazı Hıristiyanlara karşı başka Hıristiyanları müttefik almak anlamına geliyorsa "cihat" anlamsızdı (ve aynı şekilde Jön Türkleri müttefik almak da öyleydi. Dinî liderleri, İstanbul'un büyük ailelerinden birine mensup bir masondu). Osmanlı ordusu Kafkasya'da ağır kayıplara uğramıştı ve Arap vilayetlerinde isyan işaretleri vardı. Doğu Akdeniz'e bir İngiliz hamlesi Türklerin işini bitirebilir ve Boğazlar Rusya'yla ticarete yeniden açılabilirdi. Balkan devletleri ve İtalya, İttifak Devletleri safında savaşa girmeye teşvik edilebilirdi. 1914 sonunda İngiltere Ruslara İstanbul'u teklif etti ve bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu Müttefikler arasında paylaşmayı planlayacak kadar ileri gitti. Türklerin ciddi bir direniş gösterebileceğini kimse beklemiyordu.[1] Silah sanayileri neredeyse yok gibiydi;

1 Doughty-Wylie adlı bir kurmay albay, elinde yalnızca bir asayla karaya çıktı. Daha önce askerî konsolosluk yapmış (Güneydoğu Anadolu'da barışı korumaya yönelik uluslararası bir çabanın parçası olarak), Osmanlı safında Balkan Savaşları'na Kızılay'la birlikte katılmış ve madalya almıştı. Türkleri öldürmeye gitmediğini söyledi, kendisi öldürüldü ve öldükten sonra Victoria Cross'la ödüllendirildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuna üzerinden rüşvetçi Romanyalılar kanalıyla Alman yardımı ulaşabiliyordu ama gelen yardım az ve gecikmeliydi. Ege Denizi'nin şair Rupert Brooke gibi devlet okullarında klasik eğitim almış bir kuşak için çekiciliği vardı, Churchill için ise Batı Cephesi'nin olmaması avantajı vardı. Britanya'nın elinde, zırhlı gemilerin daha önceki gemileri köhneleştirdiği 1906 yılından önceki günlerden kalma fazla savaş gemileri vardı. Genişliği 750 metreyi geçmeyen, Yunan mitolojisinde yer aldığı ve daha sonra Lord Byron'ın yazdığı gibi Sestos'tan Abydos'a yüzülerek geçilen Çanakkale Boğazı'na bu gemiler sürülebilirdi.

18 Mart'ta 16 savaş gemisi felaketle karşılaştı. Topları kıyı bataryalarına uygun değildi ve Türklerin seyyar bataryaları da vardı; sonuçta mayınlar temizlenmedi. Üç savaş gemisi battı ve üçü de harekâttan çekildi. Sonra Alman denizaltılar gelince iki gemi daha battı ve filo Mayıs'ta kıyıdan uzaklaşmak zorunda kaldı. Donanma komutanı hep basiretliydi ve kıyı savunmasıyla bir kara kuvvetinin başa çıkacağını umuyordu. Ama bu kuvvetin üssü Mısır'daydı ve onlar bile gecikmeyle geldi. İkmal gemileri yanlış sırayla yüklenmişti ve Komutan Sir Ian Hamilton, doğru sırayla yeniden yüklenmeleri için hepsini geri gönderdi. Sıtma bir sorun hâline geldi (Rupert Brooke'u öldürdü) ve ordu cimrilik edip burada ve Mezopotamya'da pencerelere sineklik bile taktırmadı. İleri harekât üssü Yunanistan'ın Limni Adası'ydı ve hazırlıklar herkesin gözü önünde yapılıyordu. Anadolu'nun demir ve kara yolları bile, Gelibolu'ya gemilerden çok daha etkin bir biçimde asker ve silah sevkıyatı yapabiliyordu; bir tek tümenin sevkıyatı için 50 gemiye ihtiyaç vardı ve karaya çıkmaları birkaç haftayı alıyordu. Türklerin çok iyi kullandığı haftalardı bunlar.

Ölümcül bir tehditle karşı karşıya kalan Türkler, vahim bir adım atmaya karar verdiler. Doğuda, Van'da bir Ermeni ayaklanması olmuştu; Müslüman şehir büyük bir katliamla yerle bir edildi. İngiliz çıkarmasından hemen önce Enver ile Talat, İstanbul ve İzmir hariç tüm ülkedeki Ermenilerin sadakatlerinin kuşkulu ol-

Levent Şahverdi Arşivi

duğu gerekçesiyle tehcirini emretti. Çarın, Rusya Ermenistan'ındaki patriğin, Anadolu'da önde gelen birçok Ermeni'nin çağrıları ve nihayet cephenin hemen gerisindeki isyanlar, Jön Türkleri ciddi önlemler almaları gerektiğine inandırdı. Ermeniler kuşaklar boyunca "en sadık" azınlık sayılmışlardı; hatta 1914'te liderleri Bogos Nubar'a bakanlık bile teklif edildi (Türkçesinin yeterli olmadığı gerekçesiyle kabul etmedi). Büyük hunharlık sahneleri yaşandı; en az 700.000 insan yürütülerek ya da trenlere tıkıştırılarak Kuzey Suriye'deki kamplara doğru yola çıkarıldı; bu insanların büyük çoğunluğu kamplarda açlıktan ve hastalıktan öldü. Yol boyunca da belgelenmiş kıyımlar oldu.[2]

25 Nisan'da İttifak birlikleri Gelibolu Yarımadası'nın güneybatı ucu civarında karaya çıktı; fakat sayıları daha azdı (beş tümene altı tümen) ve donanma topları, gizlenmiş sahra toplarının karşısında etkili değildi. İngilizler çıkarma sırasında ağır kayıplar verdiler ve arazi koşullarının çok zor olduğunu gördüler. Ormanlık

2 Norman Stone'un tehcir sürecinde yaşanan olaylara bakışı Türkiye'de yaşadığı dönemde değişmiştir. Tehciri hiç bir zaman soykırım olarak görmemekle birlikte, massacre (katliam) ifadesini de sonradan uygun bulmadığını belirtmiştir. Yazarın konuyla ilgili Ketebe Yayınları'ndan çıkan son kitabı *İmparatorluk Oyunları*'nda Ermeni meselesine geniş bir yer ayrılmıştır. Hatta yazar, elinizdeki *Birinci Dünya Savaşı* kitabı nedeniyle kendisinin de Ermeni diasporasının etkisi altındaki ünlü Random House Yayınevi tarafından mağdur edildiğini vurgulamaktadır (s. 94).

Kitapta çok daha geniş açıklamalar olmakla birlikte, yazarın güncel görüşlerini anlamamıza imkân veren kısa bir alıntıyı burada paylaşıyoruz:

> Ermenistan 1920 yılında yıkılış sürecindeydi; Gürcistan dâhil, neredeyse bütün komşularıyla savaştaydı. Ermeniler, İngilizlerin müdahalesini ve kendilerine yardım etmesini sağlamak istiyordu. Talat Paşa'nın Ermenilere soykırım yapılması için talimat verdiğini iddia eden sahte belgeler düzenlendi. Bu belgeler, bir gazeteci tarafından bir Fransız okulunun kırtasiye malzemeleriyle beceriksizce düzenlenmişti. Bazı temel hatalar vardı ve İngilizler inceleyebildikleri Osmanlı arşivlerinde herhangi bir güçlendirici delil bulamadı. Bu nedenle, belgeler dikkate alınmadı ve ortadan kayboldu; kısa bir süre sonra bağımsız Ermenistan'ın da kaybolduğu gibi. Böylece Osmanlı Devleti tarafından, kelimenin herkesin anlayacağı anlamıyla, bir soykırım planlandığına dair doğrudan bir delil bulunmamıştır. Üstelik aksini ispatlayan bazı deliller mevcuttur. →

Levent Şahverdi Arşivi

ve tepelik arazilerde, aşağıdaki İngiliz mevzilerine yukarıdan bakan Türk mevzileri söz konusuydu. Avustralyalı ve Yeni Zelandalı gönüllü kuvvetler özellikle zor bir alandaydı: Anzak Koyu. Ama her iki taraf da siper kazıp cepheden saldırılar düzenledi. İstilacılar için su bile bir sorundu; fazla bir şey taşıyamayan ve yukarıdaki yamaçlardan ateşe açık botlarla getirilmek zorundaydı.

Ağustos'ta üç yeni tümenle birlikte İngilizler daha kuzeyde, Suvla Koyu'ndan karaya bir çıkarma daha yapmaya çalıştılar ama bu da başarısız oldu. Yaşlı komutan, ilerlemeden önce tüm erzakın karaya çıktığından emin olmak istediği için birlikler, bir süre mukavemetle karşılaşmamalarına rağmen çok fazla içeriye girmediler. Bu arada Türkler çökmek bir yana, olağanüstü bir direnç gösterdiler; genç bir komutan, Kemal (sonradan) Atatürk bu savaşta millî bir ün kazandı. Sonunda Londra'daki hükümet bu girişime inancını yitirdi ve 1916 Ocak başında harekâta son verildi. İttifak güçlerinin kaybı 500.000 (çoğu İngiliz), Türklerin ise en az 250.000 olmuştu. Savaşın bu döneminde İngilizlerin başka yenilgileri de oldu; örneğin bir etkisizlik destanı olan Bağdat Harekâtı 1915-1916 kışında durduruldu ve baharda bir İngiliz tümeni Kutü'l-Amare'de teslim oldu. Osmanlı müdahalesi, Almanları ilgilendirdiği kadarıyla, şimdilik iyi sonuç veriyordu.

Ermenilere karşı işlenen suça idam

Talat Paşa valilerine sınır dışı edilmiş Ermenilerin mallarının kaydedilmesi ve güvende tutulması, Ermenilere koruma, gıda ve gereken yerlerde tıbbi yardım sağlanması konusunda sonu gelmeyen talimatlar göndermiştir. 1916 yılında 1500 civarı Osmanlı yetkilisi Ermenilere karşı işlenen suçlar nedeniyle tutuklanmış ve birçoğu hakkında dava açılmıştır.

Hatta bir il yöneticisi 50 kişiyle birlikte idam edilmiştir. Daha sonra bütün alanı işgal eden Ruslar, Ermenilerin sorunu kışkırttığı, masum Müslümanları katlettiği, öyle ki Türklerin kitleler hâlinde aşırı tepki gösterdiği ve Ruslara, Kafkasya genel vali yardımcısının sevinçle kaydettiği gibi, 'Ermenisiz bir Ermenistan' bıraktığından hiç şüphe etmemişti.

Kaynak: Norman Stone, *İmpatorluk Oyunları*, Ketebe Yayınları, 2018 (editörün notu).

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan Almanlar da başka yerlerde iyi sonuçlar almıştı; zira abluka onlara gerçek bir savaş ekonomisinin yolunu ve iradesini kazandırmıştı. Yeni komutan (aslında bu savaşta imparatorlar ismen başkomutandı, gerçek başkomutanlar ise genelkurmay başkanlarıydı) Erich von Falkenhayn, Moltke'den çok daha hesapçı bir adamdı. Üç büyük güçle uğraşmaya Almanya'nın gücünün yetmediğinin farkındaydı (belki de Goethe'nin ünlü "dâhi ne zaman duracağını bilir" dizesinin örneği olarak) ve kayzere "Almanya bu savaşı kaybetmezse, fiilen kazanmış olacaktır" dedi. Rusya'nın karşı taraftan ayrılıp 19. yüzyılın büyük bir bölümünde olduğu gibi Prusya'yla ortaklığa dönmeye ikna edilebileceğini umuyordu ve hareketlerini bu umut belirledi. Bismarck'ın dediği gibi "donanımlı Prusya firkateynini kurtlu Avusturya kalyonuna bağlamak" istemeyen bir Bismarck'çıydı ve süs düşkünü ciddiyetsiz Katolikler olarak gördüğü Macarları sevmezdi (Prusya muhafız alayında yalnızca bir Katolik subay vardı: Washington'da askerî ateşeyken Amerikan ekonomisini sabote etmeyi acemice örgütleyen ve daha sonra Hitler'i fiilen atamasıyla ünlenen Franz von Papen). Bismarck gibi Falkenhayn da Almanya'nın Rusya'yla ilişkiyi hiçbir zaman koparmaması gerektiğini düşünüyordu ve Conrad'la ilişkileri zaman zaman o kadar soğudu ki, Avusturya-Macaristan'ı büyük ölçüde etkileyen önemli kararları bildirmedi. Önemli bir evrede, müttefiklerine yalnızca bir hafta önce haber verdiği bir taarruza geçmek için, irtibat subayını Krakow'un kuzeyindeki demiryolu kapasitesini gizlice öğrenmekle görevlendirdi. Daha da can alıcı bir noktada, Falkenhayn ile Conrad, Fransa ve İtalya'ya yönelik -sözümona savaşı kazanacak- büyük taarruzları birbirlerinden tamamen habersiz şekilde ayrı ayrı planladılar.

Çarın en parlak emekli devlet adamları teklifi kabul etseler de, Rusya'yla barış imkânlarını araştıran Alman diplomatlar az çok görmezden gelindi. Batılı güçler çara, Falkenhayn'ın yapamadığı bir şeyi yapmış, İstanbul'u teklif etmişti ve ne olursa olsun,

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya'daki hatırı sayılır Alman unsurlara karşı bir harekât vardı; bu Almanların büyük çoğunluğu, Ruslara tarımın nasıl yapıldığını göstermeleri için ülkeye Alman köylüler getiren Büyük Yekaterina zamanından kalmaydı. Toprak reformu -köylüye toprak verilmesi- 1914'ten önce Rus siyasetinde önemli bir temaydı ve şimdi, bir savaş kahramanıysanız, Alman toprağına el koymanızın karşılığı vardı. Çarın Alman karısı bir engel hâline geldi. Ama ne olursa olsun, çar fiilen başka seçeneği kalmadıkça Almanlarla barış koşullarını tartışacak durumda değildi.

Doğudaki Alman saldırıları bu yüzdendi. Churchill gibi Falkenhayn da batının yalnızca yenişememe durumu anlamına geldiğini biliyordu ve oldukça da haklıydı. 1915 Nisan'ında batıda, yine Ypres'te son bir taarruza kalkıştı ve bu da "sınırsız" U-Bot denizaltı savaşı gibi, bir Prusya ahmaklığıydı. Yeni bir silah bulunmuştu: Lahey sözleşmelerince yasaklanan ama baştan savma bir gerekçeyle, Fransız tüfek mermilerinin de gaz çıkardığı gerekçesiyle haklı görülen zehirli gaz silahı. Gerçekten de korkunç bir silahtı, kurbanları kör ediyor ya da akciğerlerini harap ediyordu. İlk kez Ocak'ta Rus Cephesi'nde denendi fakat aşırı soğuk etkisini azalttı. Nisanda gaz tüplerden salındı ve İngilizler ile Kanadalılar arasında paniğe neden oldu. Ama sonra gazın ilerleyen Almanları etkilemesi de kaçınılmazdı ve geçici çözümler bulundu -idrara batırılan hidrofil pamuk, gazın etkisini yarım saat uzak tutuyordu; sonra gerçek gaz maskeleri ortaya çıktı. Her hâlükârda, İngilizler için Ypres giderek daha fazla rahatsızlık verici olmasına rağmen, ne bir atılım vardı ne de Falkenhayn'ın atılımı düşündüğü. Onun ana hedefi Rusya'ydı.

Burada Falkenhayn'ın şansı yaver gitmişti; zira Batılı güçler kuvvetlerini Gelibolu ile Fransa'da iki cephe arasında dağıtmıştı. Fransa'daki cephe saplanmaya neden oldu. Harita üzerinde Alman hattı, Paris'ten 80 kilometre uzakta bulunan Nyon en uçta olmak üzere, uzun bir çıkıntı hâlinde öne çıktığı için çok savunmasız gibi görünüyor ve Fransız gazeteler her gün bu haberle atağa geçiyordu. Güzel reklama bakan generaller de

Levent Şahverdi Arşivi

beklendiği gibi büyülendiler: Yeni bir taarruz ulusal toprağın kurtuluşunu getirecekti. Milyonlarca İngiliz gönüllü, bir askerin sözde ihtişamlı varlığı uğruna sanayi kentlerindeki sıkıcı yaşamlarını terk etmişti; gitmeye hazır ve istekliydiler. Çıkıntılar kanatlardan, kuzey kenarında Britanya Görev Gücü'nün kuvvetini yığdığı Artois'dan ve güney kenarında Paris'in kuzeydoğusundaki Champagne'dan saldırıya açıktı. İngilizler ve Fransızlar iki alanı yarabilseydi, doğan aralığa süvarileri "boşaltıp" Almanları çıkıntının orta yerinde kuşatabilirlerdi. Bu bir fanteziydi; deneyimleri, Güney Afrika bozkırlarındaki süvari akınlarından ya da Fas'ın arazi maketi muharebelerinden oluşan yaşlı generaller zafer rüyası görüyorlardı. Klasik savaş anılarının birinde -Robert Graves'in *Goodby to All That"*indeolay yerinde durumun nasıl göründüğü betimlenmiştir. Graves bir devlet okulu öğrencisiydi, ona da zamanın romantik yurtseverliği aşılanmıştı ve Charterhouse'dan gönüllü ayrılmıştı. Alayının muvazzaf subayları ritüellere inanırdı. Subaylar sanki Hindistan'daymış gibi şalvar şort giyerdi; albaylar, sivil yaşamda zengin ve başarılı kişiler olsalar bile "siğiller"i -astlarını- küçük düşürmeyi iş edinmişlerdi. Komutanların çoğu da zeki değildi, bazıları düpedüz kalın kafalıydı.

Britanya Görev Gücü'nün ilk hamlesi, 10 Nisan'da Neuve Chapelle adında bir köye olmuştu. Savaşın bu erken evresinde siper hatları henüz çok gelişmemişti ve İngilizler düşman siperlerinin üstesinden gelmeye ve ardından işgal etmeye yetecek sayıda top yığmıştı. Peki ya sonra? Alman yedekler trenle başka bir hatta geldiler, her biri 27 kilogram donanım taşıyan, İngiliz yedekler yaya olarak toplandılar. Süvariler ilerleyip yolu tıkadı. Ama toplar yeni Alman hattına ayarlanmamıştı ve piyade yorgundu. Aynı olaylar Mayıs'ta da tekrarlandı ve bir sonuç alınmadı. Ne var ki, gönüllüler yığın hâlinde geliyorlardı ve Eylül'de Fransızlarla uyum içinde yeni ve çok daha büyük bir saldırı planlandı. Bir maden kasabası olan Loos'ta İngilizler gaz bile kullandı; ancak Graves'in tarif ettiği gibi bir

Levent Şahverdi Arşivi

fiyasko oldu: Askerlerin her iki dünya savaşının ilk evrelerinden hatırladıkları bir tür İngiliz acemiliği. Gaz tüplerden salınmak zorundaydı. Tüplerin ağzını açmak için kullanılacak somun anahtarları uygun boyda değildi. Kimya öğretmenleri zehirli gaz hakkında fazla bir şey bilmiyor, yaptıkları şeyden nefret ediyorlardı ve askerler de şaşkın kimya öğretmenlerine fazla saygılı değildi. Rüzgâr ters yönde estiği hâlde tüpler hazır olduğundan gazın salınması için emir verildi ve gaz rüzgârın etkisiyle İngilizlerin üzerine geldi. Küçük Loos kasabası ele geçirilse de iki ihtiyat tümeni çok geride kaldı ve aceleyle irtibat hendeklerindeki tahta iskelelere hücum etti ya da çok geç geldikleri için sonraki iki gün boyunca kırılmaktan başka bir şey yapamayan süvarilerle, arabalarla ve toplarla dolu yollara düştü. Bu durum hiç değilse İngiliz komutasında bir değişikliğe neden oldu. Sir John French görevden alındı, yerine sözü geçen ve 1914'te oldukça itibarlı bir performans gösteren Sir Douglas Haig getirildi. Champagne'daki Fransız saldırısı daha etkili oldu; 25 Eylül'de hatırı sayılır bir topçu üstünlüğü ve ardından etkisiz Alman savunması, cephenin yarılmasını ve 200 top ile büyükçe bir nakliye konvoyunun ele geçirilmesini mümkün kıldı. İhtiyat kuvvetleri boşluktan yararlanmak için ileri fırladı lakin sorunlar yeniden baş gösterdi: Trenle gelen Alman savunma kuvvetleri, keşfî yapılması gereken yeni bir hat ve top atışlarıyla harap olmuş, bazen yağmur suyu ve cesetle dolup taşan top mermisi çukurlarının bulunduğu bir muharebe meydanı (bu, sonradan çok karşılaşılacak bir sorundu)... Fransa'nın hayat damarı kuruyordu.

Habsburg İmparatorluğu'nun da hayat damarı kuruyordu; ancak burada damar kurutan savaş kayıplarından çok yüz binlerce esirdi. 1915'in başında ordu, çeşitli geçitleri tutmak umuduyla Karpat Dağları boyunca dizildi. Ne var ki, geri çekilirken Przcmysl Kalesi geride bırakılmıştı; kalede 120.000 kişi vardı ve erzakları Mart sonuna kadar ancak yetecekti. Koşullar başka yerlerdeki gibi olsaydı, burası da Liege ve diğerleri gibi ağır top-

Levent Şahverdi Arşivi

lara teslim olurdu ama Rus kuşatma ordusu küçüktü. Bu yüzden, "San'daki istihkâm" (propagandanın dediği şekliyle) ölümüne direndi. Avusturya-Macaristan'ın itibarı buna bağlı gibi görünüyordu. Orası düşseydi, ordunun morali de çökebilir ve potansiyel düşmanlar müdahale etme cesareti bulabilirdi. Ne var ki, tahkimatlara bağımlı olmak temel bir strateji hatasıdır: Düşman ne yapmak zorunda olduğunuzu bilir. Şimdi Ruslar, Avusturyalıların Karpatlar'dan destek girişimlerinin olacağını çok iyi biliyorlardı; hatta mütevazı bir Alman gücü -*Südarmee*- vardı. 23 Ocak'tan Mart ortasına kadar, bu saldırılardan üçü dağ irtifalarında sürdü. Conrad'a gösterdikleri şefkat yüzünden bazen gerçeği gizleyen resmî Avusturya tarihçileri bile buna "acımasız bir ahmaklık" demektedir. Tüm birlikler donarak öldü; gülleler ya kara gömülüyor ya buzdan sekiyordu, tüfekleri kullanmadan önce ateşe tutup ısıtmak gerekiyordu. Bu işte 800.000 kadar insan feda edildi, bunların dörtte üçü hastalıktan öldü ve firar ciddi bir sorun hâline geldi. Slav birliklere, Rutenlere (Avusturya vatandaşı Ukraynalılar) ya da özellikle Çeklere güvenilemeyeceğine ilişkin korkular vardı; hatta tarihî bir Prag alayı terhis edilmişti.

Almanlar kendi cephelerinde çok daha başarılı oldular. Hindenburg Kasım'da "Doğu Cephesi Başkomutanı" (kısaltılmışı *Oberost)* unvanını almıştı, başlangıçta 20 tümen olan kuvvetlerinin sayısı iki katına çıkmıştı ve şimdi Ludendorff ile onun popülerliğine kızan ve planlarını gereğinden fazla hırslı bulan Falkenhayn arasında itişme vardı. Ne var ki, Avusturya-Macaristan'ın acil durumu Falkenhayn'ı yeni kurulan dört kolorduyu Rus Cephesi'ne göndermeye mecbur bıraktı ve bu kuvvetler Prusya sınırından güneydoğuya taarruza geçti: "Mazurya Kış Savaşı." Derin kar içinde Alman ordusu ustalığını gösterdi; bir Rus ordusu saldırıya hazırlanırken vuruldu ve bir diğeri o kadar gafil avlandı ki yetmişlik komutanı bir sinir çöküntüsü yaşadı ve Kaunas Kalesi'ne kaçtı (15 yıl kürek cezasına çarptırıldı). Daha küçük bir ölçekte

Levent Şahverdi Arşivi

Tannenberg'de olduğu gibi, bir Rus kolordusu ormanlık bir arazide tuzağa düşürüldü. Ondan sonra, Polonya-Doğu Prusya sınırında karşı saldırılar başladı. Bu karşı saldırılar, Falkenhayn'ın haklı, Ludendorff'un gereğinden fazla hırslı olduğunu gösteriyordu. Görülmeye değer Rus sakarlıkları olmadıkça, Alman kayıpları muhtemel kazançlara göre çok yüksekti. Her hâlükârda, Avusturya-Macaristan'ın artık doğrudan yardıma ihtiyacı vardı. 22 Mart'ta Przemysl teslim oldu; burada serbest kalan Rus kuvvetleri, Karpat Dağları'nda büyük Macar ovasına inen geçitlere bir saldırı için kullanıldı ve Budapeşte'den bile endişe edildi. Nisan başında, Paskalya yortusunda, bir Alman kuvveti -*Beskidenkorps*- en yetkin generallerden biri olan George von der Marwitz'in komutasında ani bir tehlikeyi savuşturmuştu fakat daha köklü bir şey yapılmazsa, işler daha da kötüleşebilirdi.

Ufukta herkesin ölümcül saydığı bir tehlike daha vardı: İtalya'nın dahil olma ihtimali. Avusturya-Macaristan üçüncü, hatta Romanya da girerse dördüncü bir cepheyi nasıl kaldırabilirdi? İkisi de yeni devletlerdi ve ulusal birlikleri henüz tamamlanmamıştı; zira Habsburg İmparatorluğu önemli miktarda İtalyan ve Rumen nüfusa sahipti. İtalyanlar daha iyisini yapıp, bir Adriyatik'in üzerindeki Güney Slav topraklarına, bir Akdeniz'de Osmanlıların pahasına bir imparatorluğa, bir de 50.000,000 poundluk ucuz krediye baktılar. Almanlardan çok korkuyorlardı ama Avusturya-Macaristan'ın acil durumu ve Gelibolu'daki İtilaf çıkarması bu korkuyu giderdi ve İtalya, İtilaf güçlerine dahil olmayı garantileyen Londra Antlaşması'nı 26 Nisan'da imzaladı. Savaş kararı çok da coşkulu olmayan bir parlamentodan geçirildi ve 23 Mayıs'ta Viyana'daki İtalyan büyükelçi kararı iletti. Teorik olarak bu Avusturya'nın sonu olmalıydı ama coğrafya imdada yetişti. Avusturya-İtalya sınırının büyük bölümü dağlıktı ve İtalyanların ana hedefi olan Trieste Limanı'nın kuzeybatısında yalnızca 32 kilometre kadar düz bir arazi vardı. Ne var ki, bu arazi hiçbir şeyin yetişmediği ve siper kazılamayan *karst,* yani çakmaktaşıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturyalıların alelacele topladıkları kuvvetler bile ilk saldırıları durdurmayı becerdi. İtalya'nın dahil olması Avusturya-Macaristan'ı yıkmak bir yana, birçok Slav'ı ilgilendirdiği için de savaşı önemli kıldı ve mensupları İtalyan Cephesi'nde iyi bir performans gösteren Prag alayı yeniden kuruldu. Ayrıca, İtalya'nın dahil olması, Falkenhayn'ı doğuda en büyük savaş başarılarından birine götürdü.

Falkenhayn'ın iki temel düşüncesi vardı. İlki Rusya'yı savaştan ayrılmaya ikna etmekti ve Rusya'nın savaşı asla kazanamayacağını gösteren bir işarete ihtiyacı vardı. İkincisi İtalyan müdahalesini savuşturmak için Avusturya-Macaristan'ı İtalya'ya cömert ödünlerde bulunmaya ikna etmekti. Bu iş zordu; Rusya'yı yenilgiye uğratma düşüncesiyle doğrudan yardım göndermeyi önerdiğini söylerse, Avusturya-Macaristan'ı İtalyan ödünlerini kabul etmemeye teşvik edebilirdi. Bu nedenle Rusya'ya saldırı hazırlıkları Conrad'dan bile gizlendi ve kayzer ancak 11 Nisan'da plandan haberdar edildi. İyi bir plandı: Karpatlar'ın kuzeyindeki engebeli arazide, Rusların saldırmaya kalkıştıkları geçitlerde yeni bir orduyla (11. Ordu) hücum edilecekti. Toprak kurumuştu ve kışın Conrad'ın karda yaşadığı felaketin bir tekrarı olmayacaktı. On gün içinde, Mackensen'in yeni 11. Ordusunun sekiz tümeni -100.000 asker ve 1000 top- Nisan sonunda Krakow'un doğusuna ulaştı. Bu, özellikle Rusların beceremeyeceği türden bir demiryolu performansıydı.

Çok hassas bir noktaya gelmişlerdi. Burada Rusların savaş malzemesi sıkıntılarına bir de çok karışık bir stratejik durum eklenmişti. Tüm mevzileri patlamak üzereydi. Rus ordusu iki ordu grubundan (cephe ordusundan) oluşuyordu. Kuzeybatı ordusu, Doğu Prusya'da Baltık eyaletlerine güneyden, doğudan, hatta kuzeyden saldırabilen Almanlarla uğraşmak zorundaydı. İhtiyatlı bir komutan adamlarını bunların hepsini savunmaya hazır tutmak zorundaydı ve bu durumda da saldırı için kuvvet kalmazdı. Güneybatı ordusu da doğal olarak uzun Karpat Dağları hattına yönelik tehditlerden kaygılanıyor ve her hâlükârda,

Levent Şahverdi Arşivi

belli bir gayretin Avusturya-Macaristan'ı saf dışı bırakacağını düşünüyordu. Rus tarafındaki sorun birliklerin olağanüstü yavaş hareket etmesiydi; çünkü demiryolu sistemleri Almanlarınkinden çok geriydi ve Baranoviçi'de ormanların arasında açık bir alanda bir tren vagonunda oturan orta rütbeli bir subay ve iki yardımcısı dışında, merkezî bir demiryolu yönlendirmesi neredeyse yok gibiydi. Alman demiryolu hareketinin yaklaşık beşte biri atlarla (özellikle at yemiyle) yapılmak zorundaydı; oysa Rus tarafında, bu hareketin yarıdan fazlası, hâlâ zafer günlerinin gelmesini bekleyen süvariler ve Kazaklarla yapılıyordu. Ama cephe ordusu *Stavka'yı* göz ardı edip kendi demiryolu hareketlerini idare etti ve karışıklık yaratmadı. Teorik olarak Riga'dan Odessa'ya beş günde gidilebildiği hâlde, bir kolordunun kaydırılması bir ay alabilirdi.

Bütün kuvvetin üçte ikisi -60 tümen- Kuzeybatı Ordu Grubu'nun Doğu Prusya'yla ilgili korkularını gidermeye ayrıldı. Güneybatı Ordu Grubu'nun komutanı (Ivanov), Doğu Karpatlar'da Romanya sınırına yakın bir muharebe için büyük bir kuvvet (altı kolordu) topluyordu. Elbette amaç, İtalya ve Romanya'yı aynı anda işin içine sokmaktı. Bunun batısındaki Rus birliklerinin büyük çoğunluğunun Karpat geçitlerini tutması istendi ve bunun sonucunda Krakow'un doğusunda kalan cephe zayıf bir kuvvetle, kolayca ulaşabilir yedek kuvvetlerden yoksun beş tümenle tutuldu. Rus askerler daha önce savaşılmış zeminde toprak kazmaktan hoşlanmıyorlardı; çünkü karlar eriyince cesetler ortaya çıkıyordu. Yerel komutan Alman birliklerin gelmekte olduğunu öğrendi ve bir ihtiyat mevzisi kurmak istedi. Kendisine, bu işe ayıracak adamı olduğuna göre, emrinde ihtiyacından fazla asker bulunduğu, dolayısıyla bir kısmını göndermesi gerektiği söylendi. Cephe hattıyla iletişim açıktan yürütülüyordu. Rus ordu tarihinin büyük felaketlerinden biri için stratejik ve taktik anlamda her şey hazırdı.

2 Mayıs günü Avusturya 4. Ordusu ile Alman 11. Ordusunun 18 tümeni ve 1000 topu dört saat süren ve Rus mevzilerini

Levent Şahverdi Arşivi

moloz yığınına çeviren bir bombardımana başladı. Bombardımana karşılık bile verilemedi. Rus 3. Ordusunun topçularının büyük çoğunluğu başka bir yerdeydi (komutan bile, asker kaçakları tarafından önceden uyarılmış olmasına rağmen, bir St. George Nişanı törenine katılmaya gitmişti). Askerlerin çoğu ya acemi ya da yaşlıydı; bazıları siperlerde paniğe kapılıp açık alana çıkarak kaçmaya başladı; savunmada olanların üçte biri saf dışı edildi ve Rus hattında sekiz kilometrelik bir gedik açıldı. İki gün içinde İttifak kuvvetleri 13 kilometre ilerlediler. Ancak San Irmağı'na ve Przemysl'e acil bir Rus ricatı bazı şeyleri kurtarabilirdi; ancak 3. Orduya direnmesi emredildi, yedekler de kaybedildi. 10 Mayıs'a gelindiğinde Avusturyalılar ile Almanlar 200 top ve 140.000 esir ele geçirmişti. Artık Ruslar Karpatlar'dan çekilmek zorundaydı; diğer cepheden yedek kuvvetler de gecikmeli, isteksizce ve bölük pörçük gönderildi. Üstelik başka bir uğursuz faktör baş gösteriyordu: Rusların yeterli cephanesi yoktu -derhal 25.000 ve sonraki her gün için 25.000 top mermisine ihtiyacı olan bir kolorduya, yalnızca 15.000 mermi gönderilebiliyordu. 19 Mayıs'ta Almanlar San Irmağı üzerinde bir köprübaşı tutmuştu ve Falkenhayn, Jaroslaw'da 11. Ordu Kurmay Başkanı Hans von Seeckt'le buluştuğunda, ikisi de muazzam bir fırsat doğduğu konusunda hemfikirdi: Rus Polonya'sının tamamı alınabilirdi. Rus Güneybatı Cephesi komutanı da aynı fikirdeydi; Kiev'e kadar çekilmesi gerektiğini bildiren panik yüklü mesajlar gönderiyordu. Bu arada, alışılagelmişin dışında geri çekilmek zorundaydı -kuzey ile doğu arasında, İttifak güçlerin hangi yolu izleyeceği tam olarak bilinmiyordu. 4 Haziran'da Przemysl, 22 Haziran'da Lviv geri alındı.

Bunu Rus Cephesi'nde büyük bir kriz izledi. Galiçya'daki büyük koçbaşı, şimdi Rus Polonya'sının güney tarafına hareket etmekteydi ve Temmuz ortasında Almanlar Doğu Prusya'da kuzey tarafı için bir koçbaşı daha oluşturdular. Bir sıkıntı daha vardı; zira Almanlar Baltık'ta yeni bir cephe daha açmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan ortasında oradaki açık alanlara süvarileri göndermiş ve alana gereğinden fazla Rus askeri çekmişlerdi; bir ordu Riga'yı, biri Litvanya'yı korumak zorundaydı ve yedek kuvvetler konusunda alışılmış baş ağrılarına neden olan yeni bir cephe, yani Kuzey Cephesi açıldı. Rusların stratejik konumu çok kötüydü ve mantıklı olan Polonya'dan tamamen vazgeçmekti. Ne var ki, bunu dile getiren ender sesler kolayca susturuldu. Her şeyden önce, Varşova'nın boşaltılması için 2000 tren gerekecekti ve yem ihtiyacı yüzünden bu kadar tren bu işe ayrılamazdı. Başka bir düşünce daha vardı. Polonya'nın büyük kalelerle -kuzeyde Kaunas, Varşova'nın dışında Rus yönetiminin simgesi Novogeorgievsk ve çeşitli ırmakların üzerinde daha küçük kaleler- korunulması düşünülüyordu. Bu kaleler savaştan önce çok pahalıya mal olmuştu ve içlerinde binlerce top, milyonlarca top mermisi vardı. Niye bunlardan vazgeçilsindi?

Bu nedenle Rus ordusu durup savaşacaktı. Top mermisi sıkıntısına aslında (Stalin'in ve kötü işlerine bahane arayan göçmen generallerin iddia ettiği gibi) ülkenin korkunç geriliği değil, yanlışta ısrarcılığı neden olmuştu. Savaş Bakanlığı Rus sanayicilerini hiçbir zaman dürüst ya da yeterli görmemişti. Bakanlığın Topçu Dairesi, piyadelerin şanssızlık hikâyeleri uydurduklarını düşünüyordu. Mermi tedarikine yabancılar davet edildi; ancak Rusya herkesin listesinde son sırasındaydı, şartnameleri çok eski ölçü birimleriydi ve doğrudan ödeme yapacak durumda değillerdi (İngiliz kredisi kullanıyordu). Ne var ki, şimdi çökmüş olan büyük kalelere 2.000.000 mermi depolanmıştı. Temmuz ortasında 1000 top ve 400.000 mermiyle Gallwitz kuzeyden, Mackensen de güneyden bombardımana geçti ve bazen Rus kolordularını birkaç bin kişiye indirerek yol aldı. 4 Ağustos'ta Almanlar Varşova'yı aldı. Novogeorgievsk Kalesi'nde 1600 top ve 1.000.000 mermi vardı. Avrupa'da ağır topçu ateşiyle karşılaşan tüm kalelerin kaderi göz önüne alınarak bu kale de boşaltılmalıydı ama cephe komutanı Alekseyev'in dediği gibi, "manevi güdüler savunma hakkında fikir verir"di. Anvers Kale-

Levent Şahverdi Arşivi

si'nin fatihi Beseler bir kuşatma treniyle geldi. Tüm haritalarıyla birlikte kalenin devriye gezen başmühendisini ele geçirdi. Tek bir Alman top mermisi, istihkâmlardan birini havaya uçurdu ve kale 19 Ağustos'ta teslim oldu. Aynı anda, diğer büyük kale, Litvanya'yı savunacağı varsayılan ve yine 1300 top ile 900.000 top mermisi barındıran Kaunas Kalesi de aynı kaderi paylaştı.

Bir Türk atasözünün dediği gibi "Bir musibet bin nasihatten iyidir" ve *Stavka* sonunda doğru olanı yaptı, geri çekildi. Bu, 1812'nin bir versiyonu olan, geride Almanların kullanacağı bir şey bırakmamak için etrafı yakıp yıkarak tamamlanan bir geri çekilmeydi. Askerî açıdan geri çekilme yeterince iyi idare edildi; Brest-Litovsk yakıldı, yüzbinlerce mülteci Yahudi bölgesinden kentlere doluştu. Almanlar Pripyat Bataklıkları'nda ağır ilerlerken levazımlarını, hatta sularını bile tükettiler. *Stavka* Riga'ya yönelik Alman tehdidini abarttığı için, çekilme farklı yönlerde ilerledi. 18 Eylül'deAlmanlar "Sventsiany gediği"nden gizlice geçip Litvanya'nın başkenti Vilnius'u almayı başardılar. Ludendorff devam etmek istese de Falkenhayn gerçekçiydi. Ruslar 1.000.000 esir vermişti ve başka yerlerde Alman planlarını bozacak durumda değildi; ne olursa olsun, bir teknisyen olarak Falkenhayn, asfalt yolların bulunmadığı Beyaz Rusya'da Alman demiryollarının çok ötesinde, ray aralığı daha geniş olduğu için Alman lokomotiflerine uymayan ve zar zor çalışan Rus demiryollarına bağlı kalarak ordulara malzeme temin etmenin güçlüklerini biliyordu. Şimdiki öncelik Sırbistan'ı saf dışı bırakıp, Balkan kışı bastırmadan Osmanlı İmparatorluğu'yla bir kara bağlantısı kurmaktı. Ukrayna ve İtalya'yla ilgili Avusturya-Macaristan planlarını reddetti ve Mackensen'i Balkanlar'a gönderdi. Ortaçağ Bulgar İmparatorluğu'nu yeniden kurma tutkusuna sahip olan Bulgaristan, stratejik olarak Sırbistan'ı doğudan istila edecek durumdaydı. Sırbistan Ekim-Kasım'da hezimete uğradı ve 1 Ocak 1916'da Berlin'den ilk doğrudan tren İstanbul'a ulaştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Somme'da gaz maskeli Britanya makineli tüfek birliği.

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1916

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Aralık 1915'te İtilaf Devletleri Chantilly'deki Fransız Genel Karargâhı'nda, Prenses de Conde'nin sarayında askerî bir konferans düzenlediler. Yıl onlar için kötü geçmişti. Ama 1916 çok daha iyisini vaat ediyordu: Ruslar cephane krizinin üstesinden gelmişti ve İngilizler bir kara ordusu oluşturmaktaydı; İtilaf güçlerinin savaş çabası için hayati olan ithalatı (esas olarak ABD'den) da finanse ediyorlardı. Falkenhayn, zamanın Almanya'dan yana olmadığını söyleyebilirdi. Britanya'nın baş düşman olduğunu da görebiliyordu: Fransa bir şekilde barış istemeye mecbur edilmedikçe, Britanya savaşmaya devam edecekti. Almanya mühimmat üretimi bakımından hâlâ avantajlıydı; bu yüzden açık hedef Fransız ordusu ve açık yöntem de topçu ateşiydi: Zira ustaca kullanılan topçu ateşi, tüm kayıpların dörtte üçüne neden oluyordu. Almanların topçu üstünlüğü hâlâ azımsanmayacak ölçüdeydi ve Fransızların durup vurulmaktan başka seçeneklerinin bulunmadığı bir yerde kullanılmalıydı. Bu yer de belliydi: Verdun. Burası tarihî bir yerdi; Paris'in kuzeydoğusunda, Meuse tepelerine hâkim, Marne Savaşı'nda Fransız ordusunun dayanağı işlevini gören ve Fransız mitolojisinde, Ypres'in İngiliz mitolojisinde tuttuğu yerden daha önemli bir yer tutan bir kaleydi. Arazi göz önüne alındığında savunmada olan taraf top mermileriyle paramparça olabilirlerdi ancak yine de burası mecburen savunulacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Falkenhayn'ın düşüncesi böyleydi ve bazı bakımlardan anlamlıydı. Güneyde, Meuse'de bir Alman çıkıntısı vardı. Verdun'ün ulaştırma hatları buradan bombalanabilirdi ve ırmağın doğusundaki tepeleri tutarsa, toplarıyla bizzat Verdun'ü topa tutabilirdi. Almanların ulaştırma hatları, esas olarak dolambaçlı ve dik bir yoldan oluşan Fransızlarınkinden çok daha iyiydi. Ayrıca kış mevsimindeki sis ve orman, bir saldırının baskın niteliğinde olabileceği anlamına geliyordu ve hava üstünlüğüne ulaşılmıştı. Fransızlar son derece elverişsiz koşullarda karşı saldırıda bulunmak zorunda kalacaklardı. Joffre'nin 1915'teki icraatları sırasında zaten büyük ölçüde hırpalanmışlardı ve kan kaybından öleceklerdi. 5. Ordu, veliaht prensin komutasına verildi ve kurmay başkanlığına da, bir von der Schulenburg (Prusya'nın köklü askerî hanedanlarından biri) getirildi; olaylar Falkenhayn'ın öngördüğü gibi başladı. Verdun sakindi ve Fransız mevzileri henüz gerektiği gibi hazırlanmamıştı. Ocak'ta yapılan denetim, bir alarm verdi ve bunun üzerine generaller -büyük bir olasılıkla- tam mevzileri terk edecekken politikacılar devreye girerek Fransa'nın şerefinin çekilmeye engel olduğunu söylediler. Veliaht prensin yalnızca dokuz tümen toplamaya ihtiyacı vardı, çünkü asıl iş topçulara düşmekteydi -bu da altı haftada 1300 mühimmat treni demekti. Hava koşullarından kaynaklanan bir gecikme oldu ve bu durum Fransızların hazırlık çalışmalarını yoğunlaştırmalarına imkân verdi. 21 Şubat'ta, yarısı ağır ya da mermi yolu yüksek 1220 top, yaklaşık 13 kilometrelik bir cepheye sekiz saatte 2.000.000 mermi boşalttı. İlk üç gün Almanlar yeni taktiklerle ve alev makineleri gibi yeni silahlarla birkaç kilometre ilerlediler. Savaşın simgesi büyük bir kaleydi: Fransızların terk etmeyi düşündükleri Douaumont Kalesi (betonu son derece kalındı ama aynı zamanda ağır topların da hedefiydi; gerçi Almanlar tarafından ele geçirildikten sonra, kaleyi Fransız topları yıkacaktı). Almanlar şanslı bir sondajla kaleyi ele geçirdiler; Fransızlar kalenin dışındaki siperleri kullanmayı tercih etmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama Falkenhayn'ın düşünceleri hatalıydı, 2.000.000 top mermisi elbette 13 kilometrelik bir cephede canlı bir şey bırakmayabilirdi; ancak cephe, Meuse'ün batı yakasında Fransızlarla uğraşacak kadar uzun değildi ve Fransızlar, sağ yakada ilerlemekte olan Alman kanadına ateş ettiler. Savunmadaki komutan Philippe Petain, neyle karşılaşmak üzere olduğunu biliyordu; Almanlar yavaşlamıştı. Falkenhayn sol yaka sorunuyla uğraşıp halletmek zorundaydı ve bu arada sağ yakada da adını duyurmaya kararlı bir generalin, Nivelle'in intihar gibi karşı saldırısını savuşturması gerekiyordu. Fransızlar çökmedi -tam tersine- ve Douaumont'dan sonra, Meuse Irmağı'nın kritik önemi bulunan doğu tepeleri ele geçirilemedi. Bu arada Verdun bir ulusal destana, 1940'taki Britanya Çarpışması'na benzer bir şeye dönüştü ve Fransa canlandı. Her iki tarafta da kamuoyu kamçılandı ve Falkenhayn'ın sınırları belirlenmiş amaçları unutuldu.

Fransız ve Almanlar toplamda 750.000 kayıp verdi. Tek yol, yani kutsal olan her şeye hakaret edercesine adlandırıldığı şekliyle "kutsal yol" alelacele uyduruldu ve geceleyin, farları karartılmış kamyonlar her on dört saniyede bir geçip Verdun hattına malzeme taşıdı. Fransız tümenler sıraya konuldu, her biri en az iki hafta ön safta kalıyordu. Falkenhayn, Meuse'ün batı yakasındaki topları susturmak zorunda kalacağını anladı; bunun üzerine Mart ve Nisan'da çabalarını buraya yoğunlaştırdı. Muhtemelen o da operasyona son vermeyi tercih ederdi ama iş bir itibar meselesi hâline gelmişti; bizzat kayzer, Douaumont Kalesi'nin düşüşünü kutlamaya gitmiş ve oğluna cesaret vermişti. Almanlar batıdaki tepelerin ikisini -Mort Homme ve Cote 304- ele geçirdiler, sonra Mayıs ve Haziran'da tekrar doğu yakasına yönelip Vaux Kalesi'ni alsalar da beklenen bu değildi. Saldırıyı Fransızların yapması bekleniyordu. Başlangıçta Fransızların kayıpları Almanlardan çok daha fazla olmuştu lakin şimdi rakamlar eşitlenmişti. 23 Haziran'da son büyük Alman hamlesi geldi ancak duruma hâkim olamayacak

Levent Şahverdi Arşivi

kadar zayıftı. Ondan sonra, enerjik yeni komutan General Nivelle, iyi planlanmış karşı saldırılar düzenleyerek kaleleri geri aldı (Renoir'ın büyük filmi *La Grande Illusion*'da Fransız savaş esirlerinin çıldırıp *"Douaumont est â nous"*[3] diye bağırdıkları bir sahne vardır). Verdun de Fransızlara bir slogan kazandırdı: *"Us ne passeront pas."*[4] Ama bir anlamda Fransız ordusunun belini de kırdı ya da en azından o kadar şiddetli büktü ki ülke bir daha kendine gelemedi. Bu Fransa'nın büyük güç olarak son anıydı. 1940'ta Fransa düştüğünde bunun nedeni kısmen halkın bir Verdun daha yaşamak istememesiydi.

Belki Falkenhayn Avusturyalılara yardım etmiş olsaydı, İtalya saf dışı edilebilirdi ki, Avusturya'nın amacı da buydu. Mayıs ortasında Avusturyalılar Trentino'dan saldırıya geçtiler; hızla Venedik ovasına inmeyi, hatta Venedik'in kuzeydoğusunda, Isonzo'da tüm İtalyan ordusunu imha etmeyi umuyorlardı. Çok cesur bir plandı ve hâlâ kış mevsiminin hüküm sürdüğü hava koşullarında Avusturyalılar ağır topları kayak teleferikleriyle taşıyarak harikalar yarattılar. Bu onlara ağır toplarda üçlü bir avantaj sağladı ve Conrad, Doğu Cephesi'nden en iyi altı tümeni kaydırarak hafif bir üstünlük kazandı. Birkaç gün içinde Avusturyalılar platonun kenarına yaklaştılar; ancak her zamanki gibi savunmadakilerin ulaştırma hatları daha iyiydi; saldırıda bulunanlar bitkin düşünce, Fiat kamyonlarla yedek kuvvetler taşınıp karşı saldırıya geçildi. Savaşta gerçekten "olabilirdi" denilebilecek tek olay buydu. Falkenhayn Conrad'ı desteklemiş olsaydı, İtalya kolayca ve tamamen saf dışı edilebilirdi ve bunun diğer cepheler için dramatik sonuçları olurdu. Bu seçenek hiçbir zaman ciddi bir biçimde düşünülmedi. Falkenhayn Conrad'a, Conrad da Falkenhayn'a kendi planlarını anlatmadı: İkisinin arası çok kötüydü.

Rus Cephesi'nde -pek çok Rus generalin hevesini kursağında bırakması anlamında- belirleyici bir muharebe vardı. Chantilly

3 Rus Cephesi'nde -pek çok Rus generalin hevesini kursağında bırakması anlamında- belirleyici bir muharebe vardı.

4 Fr.: Geçemeyecekler. (ç.n.)

Levent Şahverdi Arşivi

Antlaşmaları'na göre Verdun'de Fransızlara yardım etmek için bir şeyler yapmak zorundaydılar. 18 Mart'ta Beyaz Rusya'da, Naroç Gölü yakınlarında, kuzeydeki Rus orduları daha önceki ikmal sorunlarının üstesinden gelindiğini hesap ederek bir taarruz başlattılar. Bu taarruz bir işin nasıl yapılmaması gerektiğinin kusursuz bir örneğiydi. Birlikler, Alman uçaklarınca kolayca görülebilecek şekilde karın üzerinde yürüdü; karargâhtaki aşçılar bile taarruzun ne zaman gerçekleşeceğini tartışıyordu. Buzlar çözülmeye başlamıştı; gündüzleri buzlu çamur, geceleri donmuş çamur vardı ve bu yüzden mermi ya çamura batıyordu ya sekiyordu. Üstüne üstlük, ağır topçular ile hafif topçular arasında işbirliği değil arbede vardı ve ilk bombardıman etkisizdi, "General Smirnov'un son "*et lumiere'i*"[5] savuşturulmuştu. Hiçbir şey elde edilmeden 100.000 kayıp verildikten sonra saldırıya son verildi. Bu, epeyce rakibi olsa da, herhâlde tüm savaşın en kötü idare edilen muharebesiydi. Eğitimli Rusya, çarlık sistemine alaycı bakmaya başlıyordu. *Stavka*'nın basın dairesini, Hegel'i çeviren Mihail Lemke yönetiyordu. Onun 1918'da yayımlanan günlükleri bir güldürü tutanağıdır. Burda yazdığına göre, çok yaşlı olan General Simirnov, biraz renkli yaşlı bir büyükanne sarayda entrika çevirdiği için atanmıştı. Daha da kötüsü, General Bezobrazov patlak gözlü ve takma bacaklıydı. General Kuropatkin parlak bir fikir bulmuştu; buna göre, gece yarısı ışıldaklar aniden yakılıp Almanların gözleri kamaştırılacaktı. Saldıranların siluetlerinin belli olacağı ve kolay hedef olacakları aklına gelmemişti. Görevden alındı. Ne var ki, generalin duygularını incitmeye çarın gönlü elvermedi; onun çok yaşlı olduğu için sepetlendiğini düşünmesini istemiyordu. Kendisine yetersiz kaldığı ve yerine daha yaşlı birinin atandığı söylendi. Lemke buna inanamadı ama daha büyük bir muhalefet yoldaydı. Naroç Gölü'nden sonra Rusların -bıkkın, kötü beslenen ve boş midelerini gizlice hazırlanmış içkiyle dolduran askerlerden

5 Fr.: Ses ve ışık gösterisi. (ç.n.)

Levent Şahverdi Arşivi

oluşan- kuzey orduları tam bir buçuk yıl boyunca neredeyse hiçbir şey yapmadılar. Bu karışım muazzam ölçekte bir isyanın dört dörtlük reçetesiydi.

* * *

O sırada muharebe dışı kalan başka kuvvetler de vardı. Tirpitz donanması ile Britanya Büyük Filosu rafın iki ayrı tarafında duran kitap destekleri hâline gelmişti. Biri Bremen'de, diğeri İskoçya'nın kuzey kenarında Scapa Flow'da; her ikisi de mayın ve denizaltı tehdidi altında az çok hareketsiz kalmıştı. Savaştan önce böyle olacağı belliydi ve İngilizler bunu Almanların kafasına sokmaya çalışmıştı: Her iki taraf da asla bir şey yapamayacak gemilere boşuna tonlarca para harcıyordu. 31 Mayıs'ta Verdun şartlarında Almanlar gemileri öne sürdüler. Amaçları, Manş Denizi'ndeki asker trafiğine yönelik hücumlara ya da ticaret gemilerine saldıran savaş gemilerinin daha geniş okyanusa gönderilmesine engel olan hızlı İngiliz savaş kruvazörlerini yok etmekti. İstihbarat çalışması nedeniyle İngilizler gafil avlanamadı. İki filo da mayın ve torpido korkusundan ötürü çok dikkatli hareket etmek zorundaydı. Yepyeni İngiliz savaş gemileri dizel motorluydu ve muazzam topları vardı; topların menzili o kadar uzundu ki gemilerin birbirlerini görmelerine pek gerek yoktu (atış isabet oranı düşük olmasına rağmen). Bir anlamda bu Batı Cephesi'ndeki hikâyenin aynısıydı: Muazzam ağırlık ama çok sınırlı bir kontrol kapasitesi. İngilizler eski tarz muharebe flamalarına tabiydiler: Olup biteni öğrenmek zordu ve İngiliz komutan Jellicoe, bir manevranın ters gitmesi durumunda bir öğleden sonra aniden savaşı kaybedebileceğini bildiği için çok tedbirli davranıyordu. Jutland Çarpışması yalnızca birkaç saat sürdü; İngiliz tarafında 150, Alman tarafında 100 gemi vardı. Almanlar akıllılık edip geri çekilmeden önce, kayıplar 11'e 14'tü. Günün kazananı Almanlardı; İngiliz gemileri daha az zırhlıydı ve su geçirmez perdeleri daha azdı. Ama Almanlar kıl payı kurtulduklarını ve İngiliz deniz üstünlüğünü

Levent Şahverdi Arşivi

filo savaşıyla ortadan kaldırmanın bir yolu olmadığını hesap ettiler. Alman Donanma Komutanlığı bunun yerine denizaltıları önerdi ve Açık Deniz Donanması limanda kaldı. Alman İmparatorluğu'nun öfkeli ve ayyaş denizciler tarafından devrilme riski altında olması anlamında "riskli bir donanma" hâline geldi. İki buçuk yıl sonra durum anlaşılacaktı.

İngilizler bir kara ordusu oluşturmak zorunda kalacaklarını tahmin etmemişlerdi ve başlangıçta gönüllülerin çokluğu yetkilileri bunaltmıştı. Ne var ki, şimdi "yeni ordu"larıyla (kendilerinin adlandırmasıyla) bir şey yapmak durumundaydılar ve Fransızların hassas durumu buna bir ivedilik kazandırdı. Chantilly, bir Fransız-İngiliz ortak çabasının gerekli olduğunu kabul etmişti. Başlangıçta öncülük Fransa'da olacaktı. Yeni İngiliz komutan Douglas Haig, Flandre'da en azından Belçika kıyısını temizleyecek bir saldırıyı tercih edebilirdi fakat Fransız ve İngiliz orduları Picardie'nin merkezini oluşturan Amiens civarında, Somme Irmağı'nın iki yakasında buluştular. Burası gelinciğin bol yetiştiği bir alandı. Gelincik, İngiliz savaş ölülerinin simgesi oldu.

Somme'a bir saldırı düzenlemenin özel bir stratejik anlamı yoktu. Doğrusu Haig hâlâ Alman hattının yarılabileceğini ve oluşan boşluğa süvarilerin akabileceğini hayal ediyordu ama artık ne kadar akacaksa, başka yerde daha etkin bir şekilde akabilirdi. 1914'te Alman hattı tahkim edilirken, mutlak anlamda değil ama göreli anlamda sırtlar da tahkim edilmişti; bu da toplarına daha büyük avantaj sağlamış ve su tabakasının üstünde olduğu için çamura dönüşmesi daha az muhtemel bir zemin kazandırmıştı. Haig'in yapabileceği en iyi şey bu sırtları almaktı. Ne var ki, İngiliz savaş sanayii artık binlerce top ve milyonlarca mermi yapabilecek durumdaydı. Bu nedenle, diğer ordularda olduğu gibi genel düşünce 32 kilometrelik cepheye (ilerleyen birliklerin cephe ateşine maruz kalmayacağı kadar uzun) bir saldırıyla birlikte muazzam bir bombardıman başlatmaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Haig kendi askerlerinin kapasitesine güvenemedi, dolayısıyla ezici bombardımana bel bağladı. Doğrusu, savaş öncesi her asker için kullanılabilir malzeme miktarı muazzam görünüyordu ama işin ölçeği göz önüne alındığında gerçek öyle değildi. Başka sorunlar da vardı. Birincisi, mermilerin önemli bir miktarı "bozuk olduğu için patlamıyordu" ya da kısa mesafeye düşüyordu ve ikincisi, topçular yeterince eğitimli değildi. Savaşı "yanaşma barajı" yani piyadelerin 50 metre kadar önünde gerçekleşen ve savunmadakilerin başlarını kaldırmasına imkân vermeyen bir ateş perdesi kazandırıyordu. Ama bu, o sırada İngiliz ordusunun kapasitesini aşan bir muhabere ve denetim düzeyini gerektiriyordu. Telefon ve radyo haberleşmesi engellenebiliyordu, posta güvercinleri yetersizdi ve yanaşma barajının, bir ağaca ya da yüksek bir yapıya tünemiş, açık hedef hâline gelen bir gözetleme subayı tarafından yönlendirilmesi gerekiyordu. Ama ordunun öğrenme eğrisi hâlâ ilk evrelerindeydi. Haig'in topçu uzmanı son anda geldi. Bürosunu iki kişiyle daha paylaşması gerekiyordu ve konuyla ilgili yabancı literatür bir yana, başvuru kitaplarına bile izin verilmedi. İngiliz başvuru kitabı "İsabet, bu savaşta yeni bir gerekliliktir" deyip oyunun adını koyuyordu. Piyadeler de pek eğitimli değildi (1914'te Fransızlarda olduğu gibi) ve yalnızca en basit taktikleri -sabit uzun kollar hâlinde ilerleyen askerler, cephede uzun adımlarla yürüyen subaylar- icra etmeleri bekleniyordu. Son bir sorun da cephane tedarikindeydi: Hâlâ bir savunma mevzisinin üzerinde havada patlayıp parça saçan şarapnel üretiyordu; bunlar dikenli telleri aşmak için yararlı olabilirdi ama Almanların şimdi işin doğası gereği inşa etmekte oldukları derin sığınaklara karşı etkili değildi. Çarpınca ya da çarptıktan hemen sonra patlayan, tahrip gücü yüksek mermiler (özel fünyeler, mermi toprağa gömülürken patlamayı birkaç saniye geciktirebiliyordu ve bu da dikenli tellere ciddi bir hasar veriyordu) yeterli değildi. Tren yönetimindeki acemilik de bir sorundu: Amiens ile Abbeville arasında 28 kilometre uzunluğunda bir trafik tıkanıklığı, asabi bir İskoç gelip sorumluları sepetleyene kadar çözülememişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Her şeyi yerle bir etmesi beklenen İngiliz bombardımanı 24 Haziran'da Verdun'deki son Alman gücü tam geri çekildiği sırada başladı ve bir hafta sürdü. Ama 400 ağır top ile 1000 sahra topu, 5 kilometre derinliğinde ve 32 kilometre uzunluğunda bir savunma sistemiyle başa çıkmaya yetmedi. Harekete geçilmiş olması, Almanlar için yeterli bir saldırı uyarısı oldu ve cephe hattını altüst edip geçilmesi zor bir çamur deryasına dönüştürdü. Almanlar bulundukları sırtlarda çok derin savunma hatları kazıp betonla astarlamışlardı ve bu sistemler asla yıkılmadı. Topçular hâlâ aktifti ve 1 Temmuz'da İngiliz siperlerinden çıkan piyade "dalgaları"yla baş edebilecek makineli tüfek hatları vardı. Savaş anıtlarındaki Etonlı, Oxfordlu, Cambridgeli ve Edinburghlu adları uzayıp gider (New College, Oxford ve Trinity, Cambridge sayesinde Alman ve Macar adlar da içerirler). O gün 20.000 İngiliz öldü. İngiliz ordusunun tarihindeki en kötü felaketti. 37.000 de başka kayıp vardı ve neredeyse hiçbir kazanç yoktu. Mametz'de sağ tarafta Alman cephe hattının bir kısmı alınsa da diğer yerlerde hiçbir şey alınamadı. Güneydoğuda Fransızlar tüm cephe hattını geçip ikinci hatta doğru ilerlediler fakat kilometre başına daha fazla top kullandılar ve taktikleri zorlu Verdun okulunda öğrenilmişti.

Gerçek şuydu: Haig'in hayal ettiği şekliyle bir yarma, ezici topçu ağırlığı olmadan mümkün değildi; hatta bu ağırlık olsa bile sert sınırlar vardı. Temmuz başı ile Kasım arasında zorunluluklar bazen kendini Haig'e dayattı. Bu dayatmayla iyi hazırlanmış, sınırlı amacı olan yerel harekâtlarla yetindi. Dolayısıyla ara sıra küçük başarılar elde edildi. Bu şekilde 14 Temmuz'da Güney Afrikalıların sınırlı bir cephede iyi idare edilen bir ilerlemesi oldu ama sonra süvariler geldi ve bir yere varılamadı. İlk evrede, Temmuz ve Ağustos'ta düşman topçusunu kendine çeken dar cepheli, eşgüdümsüz harekâtlar oldu. Kayıplar ilk günkünden fazlaydı ama yapacak bir şey yoktu. Doğrusu Alman tarafı da, İngiliz topçusunun gücünden ötürü epeyce kaygılıydı. 2 Temmuz ile Eylül ortası arasında

Levent Şahverdi Arşivi

7.000.000 atış yapıldı ve Alman alay kayıtları, bu *Materialschlacht'ın* gerginliğini açığa vurur. Muharebe döneminin ortasında, Almanlara taktik değeri ne olursa olsun kaybedilen her mevziyi geri almaları emredildi. Bu nedenle, savunma Almanlara olması gerekenden daha pahalıya patladı.

Eylül ortasında Haig yeni bir girişime, yeni bir silah olan tankın kullanıldığı bir harekâta hazırlandı. Bu yeni silah yeterince görkemliydi, paletler üzerinde hareket eden ve hafif silah ateşinden etkilenmeyen metal bir canavardı. Birçok mucit buna sahip çıktı; hayal eden ise H. G. Wells'ti. "Tank", deneyler devam ederken verilen kod adıydı (bu isim tıpkı Alman meslektaşları gibi kafasında başka şeyler olan Savaş Bakanlığı tarafından değil, Churchill sayesinde Donanma Bakanlığı tarafından verildi) Tanklar belli bir mitoloji geliştirdiler ama onların da limitleri vardı. İçten yanmalı motor aslında 30 ton ağırlığı kaldıracak kadar gelişmemişti ve tanklar kolayca bozuluyor, ayrıca çok yavaş hareket ediyordu; üstelik kalın zırhlı olmalarına rağmen, iyi nişan alınmış bir mermiyle saf dışı bırakılabilirlerdi. Tesirli olmaları için başka silahlarla, uçaklarla ve piyadeyle birleştirilmeleri gerekiyordu. Muharebe alanının gerçek kralı hâlâ topçulardı ve İngilizler bunu öğreniyordu: "Yanaşma barajı"nın önemini anladılar. Eylül ortasında, tank ile piyadenin nasıl işbirliği yapabileceğini görmeyen Haig tank kullanmadı, vurulacaklarından korktu ve her zamanki gibi süvariler geri bölgeleri tıkayıp asla gelmeyen bir atılımı beklerken, muharebe meydanına ilk çıkışlarında tanklar fazla öne çıkmadılar. Ama sonra, Eylül'ün ikinci yarısında yanaşma bombardımanı benimsendi ve Alman cephe hattının bir kısmı alındı.

Bu tür mütevazı başarılar, Haig'in ancak diretirse büyük bir zafer kazanabileceğini düşünmesine neden olması dışında artık çok da önemli değildi. Diretti de; Kasım'da yağmur ve çamur içinde tükenen Somme bunun bir örneğiydi. İşin tamamı için öne sürülen gerekçe, Almanların moralini bozmuş olmasıydı ve resmî tarihçiler Haig'in tarafını tuttular, hatta 400.000 İngiliz

Levent Şahverdi Arşivi

ve Fransız'a karşılık 600.000 Alman'ın saf dışı edildiğini -yani bir saldırıda alışılmış kayıp şablonunun tersini- bile telaffuz ettiler. C. S. Forrester, bu tür işleri mümkün kılan üstün askerî zekâyı anlama çabasıyla *The General* adlı romanını yazdı. Batı Cephesi generallerinin çekiçle bir vidayı çakmaya çalıştıklarını, çakamayınca çekici daha şiddetli vurmaya çalıştıklarını belirtiyordu. Zorunluluklar bu tür savaşların nasıl yürütülmesi gerektiğini gösteriyordu lakin öğrenme süreci uzun ve kanlıydı.

Bu dönemde bunu erken anlayan yalnızca bir üst rütbeli vardı: A. A. Brusilov adlı bir Rus. Avusturyalılara karşı Güneybatı Cephesi'ne komuta ediyordu. Naroç Gölü'nden sonra yaşlı ve asabi diğer cephe komutanları umutlarını aşağı yukarı kaybetmişlerdi: Almanların yenilmez olduklarını düşünüyorlardı. Mayıs sonunda, İtalya'dan şaşırtma taarruzu çağrıları geldi ve bu generaller, akla hayale gelmeyecek miktarda ağır top mermisine sahip olmaları gerektiğini ileri sürerek hayır dediler. Brusilov, taarruza gönüllü olunca daha fazla itiraza neden oldu. Ama o her şeyi enine boyuna düşünmüştü.

Bu savaştaki sorun, çeşitli çözümlerin birbirlerini bertaraf etmeleriydi. Bir yarma harekâtına kalkışmak, çok büyük miktarda insanı ve malzemeyi bir araya getirmek demekti. O zaman da süpriz diye bir şey olmazdı ve başlangıçtaki yoğun bombardıman işi belli ederdi. Düşmanın yedekleri yardıma yetişirdi. Şimdi, büyük bir güç, öndeki her şeyin imha edilmesi manasında gerçekten bir yarma taarruzu üretebilirdi. Ardından birlikler yaya ilerlerdi. Her asker hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu eşyaları (siper kazma gereçleri, su ve benzeri şeyler) taşımak zorunda olduğu için, birlikler saatte yaklaşık üç kilometre -üzerlerine ateş açılırsa daha az- yol alırdı. Bu arada düşman, trenle ya da kamyonlarla yedekleri getirerek yeni bir hat inşa ediyor olurdu. Olasılıkla aç atlarla çamur içinde bin bir eziyetle taşınan ve yeni hedeflere ayarlanmamış toplarla desteklenen yorgun askerler yeni saldırılar düzenlerdi. Sonuç, Eylül 1915'teki Fransız Champagne taarruzunda ya

Levent Şahverdi Arşivi

da Somme'daki İngiliz girişimindeki gibi olurdu. Bu nedenle işin anahtarı, düşman yedeklerinin kesilmesi olmalıydı. Bu da aynı anda birkaç yerde saldırı demekti; böylece yedekler nereye gideceklerini bilmezlerdi. Aynı zamanda kısa bir bombardıman da demekti. Yerel yedekleri de şaşırtmak (ve Verdun'de olduğu gibi, yan ateşin üstesinden gelmek) için, her saldırı görece geniş bir cephede başlatılmalıydı. Her şey çok cesurcaydı ve iyi eğitimli asker ve subayları gerektiriyordu. Brusilov'un karargâhındaki -merasim teferruatına boğulmamış, kısa ve anlaşılır- emirler niteliğiyle dikkat çekmekteydi. Birliklerin hazırlık çalışmalarındaki özen -büyük yeraltı sığınakları inşa etme, topları hatasız ayarlanması gibi- Brusilov'un liderlik niteliklerini gösteriyordu. Dört ayrı ordusu vardı ve hepsi taarruza geçecekti.

Avusturya-Macaristan tarafında sükûnet hâkimdi: Hattın kuzey kısmındaki 4. Orduya komuta eden Arşidük Ferdinand yakın arkadaşlarıyla birlikte Styr Irmağı üzerinde sefa sürüyor ve "aşılması zor mevzilerimiz" diye (bazı sığınakların cam pencereleri bile vardı) söz ediyordu. 4 Haziran'da Brusilov'un en kuzeydeki ordusu dört saatlik bir bombardımanla taarruza geçtiğinde tam bir şaşkınlık yaşandı. Hava koşulları Avusturya mevzilerini kurutmuştu ve çabuk çöktüler; taarruzdaki Rusları gizleyen büyük bir toz bulutu oluştu. Avusturya yerel yedekleri öne sürüldü ve yok oldular; bağlantıları kesilen birlikler çok kolay vazgeçtiler. Brusilov, bu tür dayanıklı noktalara karşı akıllıca taktikler de geliştirmişti. Çoğunlukla bunları görmezden geldi ve düşmanın komuta sistemini bozmak için adamları gidebildikleri kadar ileriye sürdü. Günün sonuna gelindiğinde Avusturya 4. Ordusu dağılmak üzereydi. Viyana'ya "ele geçirildiğini" söyleyen bir telgraf gitti. Bu durumda yedekler açılan gediği kapatmaya gelirdi. Ama burada da Brusilov karşılık vermeyi bildi, zira diğer orduları da saldırıdaydı. Daha güneyde, Romanya sınırında da kriz vardı; burada da (iyi bir general olan Pflanzer-Baltin'in komuta ettiği ve sadakatinden şüphe

Levent Şahverdi Arşivi

edilmeyen Macar birlikleri kullanan) Avusturya 7. Ordusu Prut Irmağı'nın her iki yakasında geri çekilmesinin kargaşaya yol açtığını anladı ve ortadaki iki Rus ordusu, diğerleri kadar görkemli iş başarmasalar da hatırı sayılır bir ilerleme kaydetti. Savunmada olanların yedekleri nereye gidecekti? Önce 4. Orduya doğru hareket ettiler, sonra emir iptal edildi, ardından aynı emir tekrarlandı. Bütün bunlar sıcak, tozlu yollarda ya da çok yavaş hareket eden trenlerle gerçekleştirildi. Sonuçta cephedekilere eklenmediler ya da küçük birlikler hâlinde eklendiler. Brusilov cephe boyunca 95 kilometre ilerledi ve 350.000 esir aldı. Avusturya-Macaristan'ın Çek ve Ruten askerlerinin morali gerçekten sorun olmaya başladı; bunun üstesinden gelmek için acımasız Prusyalı astsubaylara ihtiyaç duyuluyordu. Hayatta kalmanın bedeli olarak Avusturya-Macaristan ordusunu Alman ordusuyla birleştirme talepleri vardı ve çok geçmeden Hindenburg ile Ludendorff Avusturya-Macaristan ordusunun fiili komutanı oldular. Birliklerin birbirine karıştırılması bazen tabur düzeyine kadar indi; Avusturya-Macaristan'ın ayrı bir orduyla savaştan çekilmesi artık çok zordu.

Ama Brusilov, savaş kazandıran formülünün son unsurunu gözden kaçırmıştı: Ne zaman duracağını bilmek... Bütün Rusya coşkudan çılgına döndü, İtilaf Devletleri de büyük işler bekliyordu. Bu nedenle askerler ileri sürüldü, yazın sıcağında bitkin düştüler ve her zamanki ikmal sorunlarıyla, özellikle de dereler kuruyunca susuzluk problemiyle karşı karşıya kaldılar. Bu arada İtalya Cephesi'nden Avusturya birlikleri ve Doğu Cephesi'nin kuzey kesiminden, hatta tehdit altındaki Batı Cephesi'nden Alman birlikleri getirilip Kovel ve Vladimir Volinsk'teki demiryolu başlarına yakın yeni bir cephe hattı kuruldu. Rus süvarisi her zamanki gibi etkisiz kaldı ve at yemi ihtiyacı, ikmal sorununu daha da kötüleştirdi. Rus saldırılarının etkisi azalıyordu, üstelik Rus yedeklerinin çok büyük çoğunluğu cephe hattının Alman tarafındaydı. Oradaki Rus generaller Temmuz başında, 1914'te yüksek komuta yeri olan Baranoviçi'nin

Levent Şahverdi Arşivi

ormanlık alanında taarruza geçirildi. Saldırı, bu tür saldırılar nasıl giderse aşağı yukarı öyle gitti -etkisiz ve boşuna bir bombardımandan sonra cepheden hücumlar- ve generaller bu tür sonuçları, başka bir şey yapmamanın bahanesi olarak gösterdiler. Sonra yedekler Brusilov'un bulunduğu yerin güneyine gönderildi. Ana unsur, İmparatorluk Muhafızlarından iki piyade kolordusu ile bir süvari kolordusundan -eski ordunun en iyileri- oluşan tamamen yeni bir "özel ordu"ydu. Bunlar modern savaş konusunda değil, önceki kuşağa uygun taktikler konusunda eğitimliydiler. Komutan Bezobrazov, çarın yaşlı bir ahbabıydı ve kolordu komutanları da buna uygundu. Temmuz ortasından itibaren bu muhafız ordusu 15 günde bir Kovel kasabası civarındaki bataklıklara saldırıya geçti; burada bir yarma harekâtı Almanların yan demiryolu hatlarından birini kesebilirdi. Alman General von der Marwitz'in dediği gibi savaş batıdaki koşullara benzemeye başladı ve Rus cesetler üst üste yığıldı. Bezobrazov cesetleri temizlemek için ateşkes talebinde bulundu ama kabul edilmedi; gelecekteki saldırılar için bundan daha iyi bir caydırıcı etken olamazdı. Ağustos'ta saldırılar bitti.

Ancak saldırıları Romanya'ya taşıdılar. Romanya'nın liderleri, Sırbistan'ın kaderini bildikleri için, dahil olmaya çekinmişlerdi ama İtilaf güçleri çok üsteleyip Macar topraklarını teklif ettiler ve Güney Balkanlar'dan (1915'ten beri, kısmen Sırp ordusundan kalanlarla korunan Selanik'te bir üsleri vardı) bir saldırı vaadinde bulundular. Berlin ve Viyana'da panik vardı: Falkenhayn makamını kaybetti (ve yeni cephedeki 9. Orduya komuta etmeye gönderildi). Fakat Romanyalıların gerçek savaş deneyimi neredeyse yoktu; askerler dayanıklı olsa da subaylar fazla bilgili değildi ve tarzları gözlemcileri şaşırtmaktaydı (subayların göz farı kullanmamalarına ilişkin bir talimat ilk emirler arasındaydı). Ordu Karpat Dağları'ndaki geçitlerden Transilvanya'ya geçti ve bir ikmal keşmekeşinin içine girdi. Birlikler bir bakıma İttifak güçleri tarafından bir araya getiriliyordu; zaten -Rusya'nın 1.000.000 kayıp verdiği- Brusilov'un taarruzu

Levent Şahverdi Arşivi

da ivmesini yitirmişti. Vasıflı dağ birlikleri geçitlere ilerlediler. Selanik'teki İtilaf güçleri yalnızca ikmal sorunlarıyla değil, sürekli sıtma sorunuyla da karşı karşıyaydılar ve kentte büyük bir yangın çıktı. Böylece Almanlardan, Bulgarlardan ve Türklerden oluşan karma bir kuvvet serbest kalıp, Bulgaristan'ın Tuna sınırı üzerinden kuzeye saldırdı. Romanyalılar hangi cephenin öncelikli olması gerektiği konusunda tereddüt ettiler; önce birini, sonra diğerini tercih ettiler ve her iki cephede de kaybettiler. Kasım başında İttifak güçleri Transilvanya Alpleri'nin en batıdaki geçitlerini kullanarak Tuna'yı geçtiler, imha olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Romanya ordusu 7 Aralık'ta başkent Bükreş'i boşalttı ve huysuz Rus koruması altında ve yanan petrol kuyularının dumanı arasından geçip Moldavya dağlarında yeni bir savunma cephesine çekilmek zorunda kaldı.

1916'da 19. yüzyıl Avrupası öldü -Avusturya'nın yaşlı imparatoru Franz Joseph'in 21 Kasım'daki ölümü, bunun yerinde bir simgesiydi. İmparator 1830'da tam da demiryolları çağının, parlamenter liberalizm çağının başladığı sırada doğmuştu; imparatorluğundaki çeşitli halkların (hepsinin dilini konuşabiliyordu) büyük-büyükbabası olmuştu. Şimdi, 1916'da, milliyetçilik önündeki her şeyi silip süpürüyordu; kitleler işin içine giriyor, medyanın bir kısmı tarafından kışkırtılıyordu. Devlet masraflarını karşılamak için kâğıt para basarak ya da dolaysız vergileri duyulmamış düzeylere çıkararak 1913'te olduğundan çok daha ileri gitmek zorundaydı. 1916'nın sonunda, eski dünyanın sonunun bir simgesi de Londra'daydı: Liberallerin egemen olduğu eski koalisyon, Nijerya'da düşman mallarına el konulup konulmaması konusunda yapılan bir parlamento oylamasını kaybetti. Katliam karşısında dehşete düşen birkaç aşırı muhafazakâr barış istiyordu; ama artık güçleri kalmamıştı: Tüm ülkelerde, 1916 tecrübeleri bile Rusların sloganında söylendiği gibi sadece "muzaffer bir sonuç için savaş" taleplerine yol açtı. Yeni bir İngiliz savaş lideri, David Lloyd George ortaya çıktı ve bir "nakavt darbesi" istedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğu Galiçya'da adı saptanamayan bir çarpışmada koşarak
bir kilisenin yanından geçen Rus askerleri.

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ BÖLÜM

1917

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük savaşlar kendi momentumlarını yaratırlar. Alman tarihçilerin dediği gibi, 1914'te devlet adamları bir "kabine savaşı"na, yani birkaç liderin iradesiyle açılıp kapanabilen bir savaşa göre düşünmüşlerdi. Ama kitlesel asker atımlarıyla, muazzam can kayıplarıyla, düşmandan şiddetli nefretle ve hiçbir politikacının göz ardı edemediği ucube bir kamuoyunun ortaya çıkışıyla birlikte, her şeyin büyük bir hata olduğu kabul edilerek savaşa son verilemezdi. Avusturya imparatoru bunu yapmak istiyordu; Papa da, Başkan Wilson da. Bunlar bir tarafa itildiler ve 1916'nın sonu ile 1917'nin başında, Lloyd George'un "nakavt darbesi"nin şu ya da bu versiyonunu öneren radikal liderler ortaya çıktı. Trajedide bir düğüm daha vardı: Tarafların her birinde böylesi bir nakavt darbesi bütünüyle mümkün görünüyordu. Almanya'daki yeni liderler, özellikle de Ludendorff, Batı'da bir yenişememenin var olduğunu kabul edebilirdi. Ama denizaltılarla İngilizleri aç bırakıp teslim olmaya zorlamak neden olmasındı? Solda birkaç kişi sosyal demokratlardan ayrıldı ama o sırada bunun dışında ciddi bir muhalefet yoktu. Aksine ülke öncekinden daha fazla militaristleşti: Bir "Hindenburg programı" on altı ile altmış altı yaş arası tüm erkekleri savaş için çalışmaya uygun hâle getirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Üretimin de iki katına çıkması bekleniyordu ve çıktı da. Fransa'da ise, Verdun'de ün kazanan enerjik General Robert Nivelle, şimdi Fransa mareşali yapılıp ardından kızağa alınan yaşlı Joffre'nin elinden kaçan büyük zaferi vaat ediyordu. Endüstriyel *Nord*'un kaybedilmesine rağmen, savaş ekonomisi konusunda doğaçlama bir mucize olmuştu ve Nivelle, yeni piyade usulleri ile dikkatle idare edilen "yanaşma barajlarını" birleştiren matematiksel usullerle savaşı kazanabileceğini vaat ediyordu.

Ama *jusqu'au boutiste* ("sonuna kadar") ruh hâlini pratiğe ilk aktaranlar Almanlardı. Sınırsız denizaltı savaşı ilan ettiler. Bu devrimci bir işti; çünkü ABD'nin İtilaf Devletleri safında savaşa girmesi riskini taşıyordu. İngiltere ile yapılan Amerikan ticareti çok artmıştı ve ekonominin çoğu bu ticarete bağlıydı. ABD'deki en büyük yabancı yatırımcı grubu İngilizlerdi ve şimdi bu yatırımlar ithalatı karşılamak için satılıyordu. Denizaltıların gemileri batırmasıyla ve bunun sonucunda sivillerin boğulmasıyla birlikte Amerikan ticareti kesintiye uğrasaydı, ne olurdu? Amerikalıların genel olarak bu işe karışma istekleri yoktu ve başkanları Woodrow Wilson uzlaştırıcı barış çağrısında bulunmuştu. Alman denizaltıları U-Bot'lar bunu değiştirebilirdi.

Ne var ki, Almanya'daki yüksek komuta bu hâliyle Batı'da bir zafer olamayacağını biliyordu, bunun üzerine donanmaya baktılar. Donanma yetkilileri, mesleki onurun bir sonucu olarak, büyük gemilerin hareketsizliğine öfkeliydiler; ancak neredeyse savaş başlar başlamaz, U-29 üç İngiliz savaş gemisini batırdığında denizaltının ne kadar etkili olabildiğini de keşfetmişlerdi. Büyük Britanya'ya erzak taşıyan sivil gemileri torpilleyebilirlerse, o zaman İngilizlerin okyanus can damarı kesilecek ve halkı 1916- 1917'nin "şalgam kışı"nda Almanların uğradıkları yoksunlukla karşı karşıya kalacaktı. İki büyük sorun vardı. İlki şekilsel bir sorundu: Uluslararası hukuk, sivil (ve belki tarafsız) gemileri uyarmadan batırmayı yasaklıyordu. İnsanlığın ortak vicdanı, insanlara cankurtaran sandallarına binme şansı verilmesi gerektiğini söylüyordu ve gemi

Levent Şahverdi Arşivi

savaş malzemesi de taşımıyor olabilirdi. Amerikan gemilerinin batırılması durumunda, ABD savaşa girebilirdi. Bu savlar *Humanitätsdüselei* -insani gevezelikler- diye dikkate alınmadı; zaten pek çok Alman, İngilizlerin kendilerini açlıktan öldürmeye çalıştıkları kanısındaydı. ABD'nin İtilaf güçlerine ölçüsüz yardım ettiğine de inanıyorlardı ve haksız da değillerdi: Özellikle İngiliz poundunun uluslararası değerini yüksek tutan borçlarla ve Fransız savaş ekonomisini ayakta tutan ticaretle... ABD savaşa girseydi, gerçekten bir şey değişir miydi?

İkinci sorun daha önemliydi. Almanların 1915'te yeterli sayıda denizaltıları yoktu. Çoğu yalnızca dört torpido taşıyan ve kısa menzilli 54 denizaltı vardı. İngiliz sularında bir gemiyle karşılaşınca su yüzeyine çıkmaları, geminin yükünü sormaları, kontrol etmeleri, uygunsa gemi personelinin cankurtaran sandallarına binmesine izin vermeleri ve ardından gemiyi batırmaları gerekiyordu. Bu uygulama -"kruvazör kuralları"- bir denizaltıyı gizli silahlara karşı savunmasız bırakıyordu ama alternatifi -görür görmez batırma, içinde kadın ve çocuklar bulunan bir gemiye fırlatılan, su yüzeyinin hemen altında süzülen bir torpido- barbarca, insanlıkdışı sayılmaktaydı (Churchill'in 1914'te dediği gibi: Bu tür yöntemlerin kullanılmasını hayal bile edemiyordu). 1915'in ilk aylarında, İngiliz ablukasına karşı koymak için "sınırsız" -görür görmez batırma- denizaltı savaşı ilan edilmişti, Britanya Adaları etrafında bir yasak bölge ilan edilmişti ve 7 Mayıs 1915'te yolcu gemisi *Lusitania* batırılmış, bunun sonucunda siviller ölmüştü (128'i Amerikan vatandaşı olmak üzere 1201 kişi). Güçlü Amerikan protestoları oldu ve Alman donanmasının yeterli sayıda denizaltısı bulunmadığı için Berlin geri adım attı ve "kruvazör kuralları"na saygı gösterilmesi gerektiğini kabul etti. Ama 1916'da, Belçika'daki Zeebrugge'de hafif denizaltılar için yeni bir barınakla birlikte 108 denizaltı inşa edildi; bu yeni barınaktan Manş Denizi'ndeki ulaşım tehdit altında tutulabilirdi. Donanma 1916'nın sonunda yeni bir sınırsız

Levent Şahverdi Arşivi

denizaltı savaşına hazır olduğunu hesapladı. Rakamlarla tamamlanan tezkereler sunuldu ve Berlin Üniversitesi'nde en ünlü iki ekonomistin -Gustav Schmoller ve Max Sering- İngiliz ekonomisine verilecek hasar konusunda fikirleri alındı. Özellikle zeplinler Manş Denizi limanlarındaki tahıl depolarını bombalarsa, İngiliz ekonomisinin çökeceğini söylemişlerdi.

Amiral Holtzendorff, her ay 600.000 ton gemi batırabileceğini, Britanya deniz nakliyatının yarıya düşeceğini, ticari alanlarda korkunç bir sıkıntı ve gıda ayaklanmaları olacağını söyledi. Şansölye Bethmann Hollweg daha geniş ve daha kuşkucu bir görüş benimsemek zorundaydı. Almanya'nın sınırsız denizaltı savaşı ilan etmesi durumunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin neredeyse kesin bir biçimde savaşa gireceğini biliyordu. Danışmanı Helfferich rakamları okuyabiliyordu ve donanmanın rakamlarının uydurma olduğunu söyledi. Barışa can atan yeni Avusturya imparatoru Karl itiraz etti; merkez ve sol partiler de coşkulu değildi. Ama adi sosislerden ve sonu gelmeyen şalgamlardan İngiliz ablukasını sorumlu tutan bir halka ve orduya karşı, Bethmann Hollweg bir ilerleme kaydedemedi. Sigaranın birini yakıp birini söndürerek, sorundan kurtulmak için bir manevraya kalkıştı. Dört İttifak devleti barış görüşmelerine hazır olacaklarını 12 Aralık'ta ilan ettiler. Başkan Wilson'ın dostane girişimlerde bulunması istendi ve o da, Almanların Washington'daki büyükelçileriyle güvenli iletişim kurmalarına olanak verdi. Sonra da barış koşullarının ne olacağını soruşturdu.

İtilaf Devletlerinin fazla zorluğu yoktu: "Belçika eski hâline dönsün, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı olsun" diyorlardı. Bu sözlerin çoğu palavraydı; kendi aralarında "kendi kaderini tayin hakkı"na değinmeden imparatorlukların büyüklüğünden söz ediyorlardı. Almanlar kendi şartları konusunda sessizdi; Wilson, kafalarında ne olduğunu özel olarak sorduğunda bile sessizliklerini bozmadılar. Bethmann Hollweg Belçika'yı iade edeceğini söyleyemezdi çünkü bunu yapmaya

Levent Şahverdi Arşivi

niyeti yoktu: Almanya, Alman bir Avrupa için, bir yıl sonra Brest-Litovsk'ta kısmen gerçekleşecek *Mitteleuropa* programı için savaşıyordu ve Belçika, Fransız yapısı ve İngiliz eğilimleriyle doğru yerde değildi. Alman sanayiciler Belçika'nın hatırı sayılır kömür ve demir rezervlerini ele geçirmeyi bekliyorlardı ve ordu gelecek savaşları göz önüne alarak Liege tahkimatını almak istiyordu. Brüksel'deki Alman *Generalgouvernement* de, Gent Üniversitesi'ne eğitimli çevrelerde köylü dili sayılan Flamanca -bir tür bozulmuş Hollandaca- kullanma izni vererek Flaman ayrılıkçılara destek oluyordu. Bethmann Hollweg çıkmazdaydı. İtilaf Devletlerinin iddia ettiği gibi Almanya'nın iyilik, güzellik ve hakikat için savaştığını söylese, şimdi Almanya'nın gerçek efendisi olan Ludendorff tarafından kapı dışarı edilirdi. Askerler ve sanayiciler bir ilhakçılık ateşine kapılmışlardı; bir an Belçika kömür alanları ile Fransız demir madenlerini, bir dakika sonra Polonya'nın etnik olarak temizlenmiş dilimlerini ilhak ediyorlardı. Bu durum, savaşın amaçlarına ilişkin açıklamalar konusunda Bethmann Hollweg'e sessizlik ve yalan dışında bir seçenek bırakmıyordu. Muhtemelen Fransız ve İngiliz diplomatlar da aynı sıkıntı içindeydi, büyük imparatorluk planları gizlice hazırlanıyordu. Ama onların Belçika'nın iadesiyle ilgili açıkça çürütülemez tezleri vardı. Berlin, hiçbir zaman ülkeyi geri vereceğini söylememişti. Alman diplomatlar bu durumla başa çıkacak kadar becerikli değildi ve barış girişimleri bir sonuç vermedi.

1 Ocak 1917'de Batı Fransa ve Britanya Adaları'nın etrafında bir bölge, görülen gemilerin batırılacağı alan ilan edildi. Görünüşe bakılırsa Amiral Holtzendorff haklı çıkmıştı. Şimdi 105 denizaltısı vardı (Haziranda 129). Ocak'ta "kruvazör kuralları'na göre 368.000 ton batmıştı; bunun 154.000 tonu İngilizlerindi. Şubat'ta 540.000 ton. Mart'ta yaklaşık 600.000 ton (418.000 tonu İngiliz). Nisan'da 881.000 ton (545.000 tonu İngiliz). Gemiler genellikle yolculuklarının sonunda limana yaklaşmak için bir araya geldikleri sırada batırılıyordu. Tarafsızlar

Levent Şahverdi Arşivi

geri çekilmeye başladı, gemiler hurdaya çıktı ve Amerikan vatandaşları boğuldu. Başlangıçta İngilizler çaresiz görünüyorlardı; denizaltılara karşı bir savunma yok gibiydi. Ne var ki, Holtzendorff'un hesapları yanlış çıkacaktı. Yalnızca yanlış olmakla kalmadı, Almanya'nın yenilgisine en büyük katkıyı da yaptı. İngilizler hayatta kaldı; Amerikalılar devreye girdi.

U-Bot'lara karşı savunma bulundu. Yeni Zelandalı büyük fizikçi Sir Ernest Rutherford'un Forth Körfezi'nde yaptığı deneyler sonucunda su altındaki sesleri saptayabilen bir hidrofon icat edildi. Bunu su altı bombaları izledi. Bu şeylerle donatılan destroyerler, her iki tarafta olağanüstü bir gerilim anlamına gelse de, denizaltılara karşı koyabilirdi. Cesur ruhlular da, gemilerin konvoy (20 gemilik) hâlinde olmaları durumunda, destroyerler tarafından korunabileceğini Donanma Bakanlığı'na gösterdiler. Saçma bir direniş vardı. Donanma kurumunun bir kısmı, kendi konumlarının çok altındaki ticaret gemisi kaptanlarının yaptıkları şeylerden sorumlu tutulmak istemiyordu. Nisan'ın "kara 15 gün"ü, batan yüzlerce gemiyle bu durumu değiştirdi ve konvoy kural hâline geldi. Bundan sonra, gemilerin batırılması, aşağı yukarı "kruvazör kuralları"na göre olabilecek sayıya kadar indi. 10 Mayıs'ta ilk konvoy yola çıktı, ticaret gemileri emirlere uydu ve destroyerler gemileri güvenli bir biçimde Atlantik'ten geçirdi. Konvoyla yol alan 5.090 ticari gemiden yalnızca 63'ü kaybedildi ve zamanlarının üçte ikisini limandan limana yolculukla geçiren U-Bot'lar, daha önce olduğundan daha etkili olmadılar. Ama U-Bot'lar Almanya'nın en kötü kâbusunu akla getirmişti. Amerika Birleşik Devletleri savaşa girdi. Bu, ilk önce İngiliz savaş bütçesinin kurtulması, ikinci olarak da ablukanın işe yaraması demekti.

* * *

U-Bot savaşından sonra bile Amerikan müdahalesi olmayabilirdi: Kamuoyu hazır değildi. Zorlamak gerekiyordu. Bunu Weber'in açılış konuşması, Schlieffen Planı ve Tirpitz filosuyla

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte Alman öz-yıkım yıllıklarına layık bir olay izledi. Berlin'e göre Amerikan müdahalesine -ordu olmasa da çok büyük bir donanmayla- bir şekilde karşı konulmalıydı. Meksika'yla sorunlar yaşandığının Berlin farkındaydı. Belki Meksikalılar Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırmaya teşvik edilebilirdi; bu durumda Almanlara da Alamo kararını bozma hakkını tanıyacaktı. Arizona, bir tür Meksika Alsace-Lorraine'i değil miydi? Washington'daki Alman büyükelçisine gönderilmek üzere bir telgraf hazırlandı: Meksikalar bir Alman ittifakına ilgi duyabilirlerdi ve onlar bununla meşgul olurken, Japonya'da Mikado'nun da kulübe katılıp katılmayacağı yoklanabilirdi.

Arthur Zimmermann -dışişleri bakanı bile değil, yalnızca bakan yardımcısıydı- bu konuda bir telgraf gönderdi, üstelik bu telgrafı, işi garantiye almak için, Başkan Wilson'ın iyi niyet işareti olarak Almanların kullanımına tahsis ettiği özel hattan gönderdi. İngiliz donanma istihbaratı, bu Amerikan hattına girmişti ve Alman şifrelerini çözebiliyorlardı (İran'a yönelik aşırı cesur bir Alman seferi sırasında şifre kitabı ele geçirilmişti). Telgrafın kopyasını alıp, İngilizlerin bildiği ve "resmî olarak" girebildikleri bir Alman hattından gönderen İngiliz Amiral Hail, büyük bir ustalık gösterdi. Telgraf Mart sonunda Londra'daki Amerikan büyükelçisine gösterildi. O sırada Amerikalılar Berlin'le diplomatik ilişkiyi kesmişti (diğer İttifak güçleriyle henüz kesmemişlerdi; Bulgaristan'la zaten hiç kesmediler). Zimmermann'ın telgrafı 6 Nisan'da öfkeli yurtseverlik fırtınalarıyla birlikte kongreye ulaştı ve Wilson Almanya'ya savaş ilan etti. Arthur Zimmermann'ın telgrafı, Almanya'nın kaba güldürü tarzında yazılmış intihar notuydu.

Amerikan müdahalesi İtilaf güçlerini kurtardı. Ablukanın genişletilmesi konusunda donanmanın büyük yardımı oldu ama özellikle para gerçekten çok önemli bir konu hâline gelmişti. 1916'nın sonuna gelindiğinde İngiliz kredisi neredeyse tükenmiş durumdaydı ve sterlinin değeri Amerikalıların keyfine kalmıştı. İngilizler Rusya'yı sübvanse etmekteydiler:

Levent Şahverdi Arşivi

Sonunda 800.000,000 altın poundluk -bugünkü değeri için 40'la çarpılmalı- bir borç olmuştu (1985'te kapandı). Kredileri ancak ABD hükümeti garanti ederse uzatılabilirdi. Artık garanti ediyordu, İtilaf güçlerine hammadde aktı. Bir Amerikan ordusu kurup Fransa'ya taşımak da başka bir sorundu ve aylarca sürdü. 1918'de her ay 200.000 Amerikalı geliyordu; ancak 1917'de bu askerler, çizme ve eyerden başka bir şey bilmeyen eğitimciler tarafından eğitilmek durumundaydılar. Bu anlamda Amiral Holtzendorff haklı çıkmıştı -Amerikan müdahalesi biçimsel olarak çok da önemli olmayacaktı. Bir şey değişmeyecekti, tabii İttifak güçleri 1917'de savaşı kazanmış olsalardı.

İngilizler ve Fransızlar bunu mümkün kılmak için ellerinden geleni yaptılar. General Robert Nivelle Fransız ordusunu neredeyse enkaza çevirdi; Feldmareşal Sir Douglas Haig de İngiliz ordusunu enkaza çevirmek için epeyce çalıştı. En fazla İngiliz'i o öldürdüğü için en iyi İskoç general deniliyordu. Nivelle aptal değildi. Bu, topçular doğru kullanılırsa yeniden hareketlendirilebilen bir savaştı. Artık binlerce top ile milyonlarca mermi ve yeni silahlar vardı. 1914'te çok çabuk bozulan ve yalnızca büyük insan kütlelerini saptamaya yarayan uçaklar şimdi kendilerini gösteriyorlardı. Pilotlar uçağın burun tarafından kendi pervanelerini vurmadan düşmana ateş edebiliyorlardı ve eski çift kanatlı, yavaş uçakların yerini tek kanatlı uçaklar almıştı. Hava fotoğrafları artık çok daha doğruydu ve tank icat edilmişti. Üstelik topçuların iletişimi iyileşmişti (Alman tarafında telefon telleri yerin iki metre altına gömülüydü) ve "yanaşma barajı" standart oluyordu: Nivelle, "yanaşma barajı"nın savaşı kazandıracağını hesapladı. Piyadenin yalnızca 60 metre önündeki bir baraj, taarruzda olanlar el bombası atma menziline girene kadar düşmanı susturabilirdi, üstelik el bombaları da gelişmişti. Piyade taktikleri değişmeliydi: Piyadeler, dalgalar hâlinde (1914'ün büyük yığınları bir yana) değil, çapraz bir biçimde bir top mermisi

Levent Şahverdi Arşivi

çukurundan diğerine fırlayan, biri ileri atılırken diğeri onu korumak için düşmana ateş eden küçük gruplar hâlinde ilerlemeliydi.

Nivelle bütün bunları değerlendirdi ve Verdun'deki başarılarından yola çıkarak, bir formül keşfettiğini sandı. Tüm silahların karşılıklı birbirini desteklemesi anlamına gelen *chablons*'a ("palangalar") atıfta bulundu. Kişisel ve siyasal açıdan kendisi de uygundu. Protestandı ve Protestanlar (genellikle mühendis ve doktor) moral, eğitim ve ruh -Eiffel Kulesi dahil- verdikleri Üçüncü Cumhuriyet'in belkemiğiydi. Annesi İngiliz'di ve Nivelle Londra'daki (hanımların katıldığı söylenen) akşam yemeklerinde insanları büyüleyebilir, yöntemlerini açıklayabilirdi. Bir şeylerin gerçekleşmek üzere olduğu sözü Almanların kulağına gitti. Kuvvetlerini daha ekonomik kullanmaya ihtiyaç duyan Almanlar cephe hattını kısalttılar. Mevcut Batı Cephesi, 1914 olaylarını yansıtıyordu ve bunun bir mantığı da yoktu.

Öyle olduğu için öyleydi: 1914'teki duruma geri dönen cephe hatları donmuştu; çünkü iki taraf da siperler kazmıştı ve tüm taraflar zayıf ve pahalı mevzileri sırf itibarları için tutuyordu. İngiliz Ypres ile Fransız Verdun üç taraftan sarılmıştı, savunmada olanlar yaylım ateşine maruz kalıyorlardı; buna karşın Alman mevzileri gereksiz ölçüde uzundu. Cephe hattının daha kısa olması durumunda birlikler daha iyi kullanılabilirdi. Cephe hattı büyük bir çıkıntı hâlinde, Somme muharebe alanından Paris'in kuzeydoğusunda bir sırtta bulunan Chemin des Dames'a kadar uzanıyordu ve hiçbir stratejik değeri yoktu. Buradan ve İngiliz kesiminde Arras'tan kuzeybatıya yapılan saldırılar, bu yararsız çıkıntının yanlarını sıkıştırabilirdi. Makul olan, hattı kısaltıp birlikleri daha olumlu bir şey için kullanmaktı. 9 Şubat'tan 18 Mart'a kadar Almanlar geri çekildi. Bu geri çekilme hareketi, kulübelere bubi tuzakları kurulduğu, kuyular zehirlendiği ve ağaçlar "doğrandığı" için, Wagner'in çirkin cücesinden adını alan "Alberich" operasyonu olarak

Levent Şahverdi Arşivi

bilinir. İtilaf kuvvetleri mahvolmuş mıntıkaya girdiler, yeniden inşasına fırsat yoktu. Geri çekilme, Nivelle'in Alman topçu mevzilerine ilişkin dikkatli hesaplara dayanan ilk planını da bozdu. Şimdi ev ödevini yeniden yapmak zorundaydı ve ününü tehlikeye atmıştı. Yeniydi, koruması gereken bir ünü vardı ve hemen vazgeçmek yıkıcı bir darbe olurdu. Kâbus normal seyrini izledi. Cephe hattının moralini yüksek tutma çabasıyla, birlikleri planlarından doğrudan haberdar etmeye karar verdi. Bir siper baskınında Almanların ele geçirdiği bir çavuşun üzerinde planların bir kopyası bulundu.

İngilizlerin ilk önce Arras'a bir saldırıyla Alman rezervlerini boşaltması gerekiyordu ve 9 Nisan'da Kanadalılar Vimy sırtını ele geçirince hatırı sayılır bir başarı elde edildi; Burgonya kasabasının eski mahzenlerinde saklanan İngilizler ortaya çıktılar ve cephe mevzilerinin bombalanmasıyla gücünün çoğunu kaybeden bir Alman savunmasını gafil avladılar. Sonra Haig, Almanlar trenle gelirken, her zamanki gibi yaya olarak tabanlarını vurmaya devam etti ve herhangi bir ilerleme kaydedemedi. Hatta altı hafta boyunca mutlu bir sabah umuduyla, süvarileri başıboş bekletti, yolları tıkadı. Arras, yeni bir savaş tipinin doğmakta olduğunun bir işaretiydi; çünkü topçular artık korkunç sayıda mermi atıyorlardı ve nasıl kullanacaklarını da biliyorlardı. Ne var ki, cephe gerisi örgütlenmesinde epeyce sorun vardı ve Nivelle'in Haig'le ilişkileri kötüleşti; Nivelle aşağılayıcı bir dille İngiliz ordusunun gereğinden fazla demiryolu ağı talep ettiğini ve kaynakları çarçur ettiğini söylüyordu. Bu konuda belki haklıydı ama o anda bir kavgaya tutuşmak akıllıca bir iş değildi. Haig'e güvenmeyen Lloyd George bu durumdan yararlanıp Haig'i Nivelle'in emrine verdi ve Nivelle'in yaptıklarının felaket olduğu anlaşılınca kendisi de itibar kaybetti.

İkisi de layığını bulmuştu. 16 Nisan'da Chemin des Dames'a saldırı, Almanların öngörerek kendi birliklerini tehlikeli bölgelerden uzaklaştırdıkları bir bombardımanla birlikte

Levent Şahverdi Arşivi

Senegal birliklerini sulu bir kar fırtınasının içine sürmek demekti. Nivelle formülün bir parçası olarak, ilk iki gün başarılı olmaması durumunda saldırıyı durduracağını vaat etmişti. Rheims'in doğusu hariç her yerde başarısız oldu ve saldırıda ısrar etti; sonuçları zaten belliydi. Artık bağlantıları iyi olan subaylar, cephede işlerin ne hâlde olduğunu ulusal meclis üyelerine anlatabiliyorlardı ve politikacılar aslında, İngilizleri oynatabileceğini düşündükleri için Nivelle'i kabul etmişlerdi. Sonra Fransa'nın 20. yüzyıldaki gerçekle yüzleşmeleri gerekti: Birlikler isyan etti. Generallerin beklentisine rağmen artık toplu mezarlara girmek istemiyorlardı. Daha sonra, komünistler Birinci Dünya Savaşı'nın belli olaylarını propaganda olarak kullanınca, 1917'deki Fransız ayaklanmaları (daha sonraki İtalyan çöküşü gibi) emekçi sınıfların ve köylülerin ayaklandığının kanıtı hâline geldi. İş o kadar basit değildi: Dikkatli Fransız tarihçi Guy Pedroncini'nin[1] hesaplamasına göre, ayaklanmalara cepheye en yakın olan 40.000 kadar asker katılmış ve duyarlı subaylar konuşunca disiplin yeniden sağlanmıştı. Nivelle çok geçmeden görevden alındı. Yeni komutan Philippe Petain, moralin yeniden nasıl düzeltileceğini biliyordu: Yalnızca 49 kişi idam edildi, izinler ve erzakla ilgili sorunlar daha insani hâle getirildi. Bir Alman işgali mi istiyorlardı? Hayır. Firar ettiklerinde, kadınları geri dönmelerini söylediler. Ordu tekrar düzene girdi ama generalleri de ders almıştı. Petain küçük, ustaca örgütlenmiş operasyonlara bağlı kalması gerektiğini biliyordu ve bunları gerçekten de iyi uyguladı. Örneğin Chemin des Dames'ın bir parçası olan "Laffaux çıkıntısı" Ağustos'ta geri alındı. Fransa için *jusqu'au bout* olacaktı ve eski bir radikal milliyetçi Clemenceau görev aldı.

Öte yandan aynı Nivelle baharında bir ayaklanma daha oldu fakat bu kez çok büyük bir ölçekteydi. Rus ordusu dağılıyordu. Almanların 1914 hesabı, Rusya'nın birkaç yıl içinde olmasa

1 Guy Pedroncini, *Les mutineries de 1917* (Paris, 1967).

Levent Şahverdi Arşivi

da sonunda yenilebileceği hesabı, kesin bir biçimde doğru çıktı. 1916'da savaş malları üretimi en azından yeterliydi. Yeterli olmayan, daha gelişmiş ülkelerin ulaştırma, karneye bağlama, maliye ve ulusal birlik konusunda gösterdikleri örgütlenmeydi. Büyük kentler ağzına kadar mültecilerle doluydu ve trenlere doluşan köylüler başka yerlere iş bulmaya gidiyordu; aynı zamanda ordunun ulaştırma talepleri o kadar fazlaydı ki geriye çok az tren kalıyordu ve savaştan önce günde 90 tahıl vagonu alabilen başkent günde yalnızca 40 vagonla idare ediyordu. Herkesin paylaştığı yoksulluğa katlanılabilirdi. Ama bazılarının yakacağı ve yiyeceği varken, bazılarının yoktu; çarın öfkeli eşi de dahil olmak üzere, her şeyin arkasında Almanların olduğuna dair kuşkular vardı; Petrograd'da savaş işinden para kıran "kapitalistler"in genellikle yabancı isimleri vardı. Bu tür durumlar öldürücü bir hâle nasıl dönüşür? Yine, kaçınılmaz kazayla... 8 Mart (o zamanki Rus takviminde 23 Şubat) Uluslararası Kadınlar Günü'ydü ve başkentin işçi kadınları artan ekmek fiyatlarına karşı bir gösteri yaptılar. Ekmek almak için sabah erkenden dondurucu soğukta kalkıp beklemek zorunda kalıyorlardı ama çok geçmeden fırında yakıt olmadığı ya da "vurguncular" fiyat artışı beklentisiyle unu sakladıkları için ekmek çıkmadığını öğreniyorlardı. Daha önce çok soğuk olan hava Mart'ın ilk haftasında aniden iyileşti ve gösterilerin devam etmesine imkân verdi.

Yine o çağın Rusya'sından beklendiği gibi, çarlığın bastırma mekanizması yetersizdi: Sıkıyönetimi duyuran afişlerin yapıştırıcısı bile yetersizdi. George Orvell'in 18. yüzyıl İngiltere'si için söylediği gibi, kepenk kapatmak ile orduyu göreve çağırmak arasında hiçbir fark yoktu. Kısacası, polis olayları kontrol etmeye kalkıştı ve sonuçta birkaç kişi öldü. Sonra ordu göreve çağrıldı. Ama ordu artık eski ordu değildi; bakanlıkların ortasında dev barakalarda yaşayan gönülsüz zorunlu askerlerden oluşuyordu ve bağlılıkları

Levent Şahverdi Arşivi

yoktu. İçki kaçakçılığı yapıyor, işçi kadınlarla yatıp kalkıyorlardı. Daha gelişmiş bir ülkede bu tür askerler Salisbury Ovası gibi bir yerde barındırılırdı ama eski Rusya'nın böyle bir altyapıya gücü yetmiyordu. Kalabalığa ateş etmeye davet edilen birlikler 27 Şubat'ta (12 Mart) greve gitti. Otorite çöktü. Sokaklar kamyonlardan havaya ateş eden, kızıl bayraklar sallayan askerlerle doluydu.

Ertesi gün, devrimin benzersiz Rus özelliği ortaya çıktı: Konsey sözcüğünün Rusça karşılığı olan *sovyet*. 28 Şubat'ta fabrikalar ve askerler bir tür grev komitesi için temsilcilerini seçtiler; kendi seslerine müptela sosyalist aydınlar çok geçmeden komiteye egemen oldu. Rus parlamentosu olan Duma'da da sorumluk almaları gerektiğini düşünen politikacılar vardı ve artık generallerin çoğu da onların tarafındaydı. Bir şey çok vazgeçilmezdi: Petrograd'ın en büyük caddelerinden birinin üzerinde bulunan Kraliyet Yat Kulübü *Morskaya* da dahil, herkesin bir yük olarak gördüğü Çar II. Nikolay'dan kurtulmak. Generaller çara gitmesini söylediler, o da 2 (15) Mart'ta gitti ve Duma'daki politikacılar gerçek bir seçimden çekinmelerine rağmen sonunda Rusya'yı demokratik bir cumhuriyet ilan eden "geçici bir hükümet" kurdular. Sovyet, temsil organıydı ve anahtar ondaydı ama Tauride Sarayı'na doluşan ve üçte ikisi asker olan 3000 kişi, bu anahtarla ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Örgütleme yeteneğinden yoksun sosyalist entelektüellerden oluşan bir yürütme komitesi oluşturuldu. Daha sonraki halk devrimlerinin sendikalardan aldıkları dolaysız desteğin olmaması da Rusya'ya özgü bir gelişmeydi. Sendikalar patronlarla kavgalı olsalar da düzenin bozulmasını istemezlerdi ve anarşi benzeri koşullarda bile çabalayacak güçleri vardı. Rusya'da yalnızca matbaacıların ve demiryolu çalışanlarının sendikaları vardı. Bu arada sosyalist aydınlar, "tepki"nin zararsız olmasını sağlama aldılar. Askerî selamlaşmaya, askerî ölüm cezasına son veren düzenlemeler yaptılar ve ordudaki herkesin subayları seçecek ve işleri denetleyecek komiteler oluşturmalarını karara bağladılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama devrimin nedenleri ortadan kalkmadı, aksine işler daha da kötüleşti. Her gerçek devrimin (bazı gerçeküstü devrimler de olmuştur) büyük motorlarından biri de enflasyondur. Rus kamu maliyesi çökmüştü. 1914'te çok katı bir politika izlenmişti ve çar bile para tasarrufu için kendi pullarını yalıyordu. Ama savaş olağanüstü derecede pahalılaşmıştı ve hükümet şaşırmış durumdaydı. Alkollü içki içilmesini yasaklayarak baltayı kendi ayağına vurdu: Zira devlet gelirlerinin üçte birinin kaynağı votka tekeliydi. Bir gelir vergisi mekanizması yoktu; diğer yerlerde olduğu gibi, savaş borçlanması yapılacak büyük bir orta sınıf da yoktu. Bu nedenle hükümet giderek daha fazla kâğıt para çıkardı. Sonunda o kadar çok kâğıt para basıldı ki, matbaalar arızalandı ve müşteriler çekleri tahsil etmek için bankalara geldiğinde, ellerine bir tomar kâğıt tutuşturulup rakamı kendilerinin yazması istendi. Banknotlardaki sıfırlar çoğaldı ve dolayısıyla fiyat etiketlerindeki sıfırlar da arttı. Gıda stokları öngörülemez oldu. İşe yaramaz kâğıt alan köylü üreticilerden, en azından bir tasarruf aracı olduğu için kasa dairelerinde şeker biriktiren bankalara kadar, zincirin her evresinde gıda stoku yapılabilirdi. Bu sorun nakliyat işini de etkiledi; geleneksel olarak ülkenin tahıl ihtiyacını karşılayan bölgelere giden trenler yarı boş dönerken, ülkenin diğer bölgelerinde nakliyat yetersizliğinden ötürü yiyecekler çürüyordu. 1917 yazında, birbirine karışıp içinden çıkılmaz bir ağa dönüşen bir sorunlar yumağı vardı. Hiçbir şey çalışmıyordu. Hükümet ve sovyet çalım atıyor, konuşuyordu. 9 (22) Nisan'da Rusya'daki en uç şahsiyet olan Lenin işin içine girdi. Yıllar önce, sürgündeki sosyal demokrat gazeteyi ele geçirmek için bir mitingde gizli bir çoğunluk yarattığı için Bolşevikler ("çoğunluk" sözcüğünün Rusça karşılığı *bolşinstvo*'dur*)* denilen Lenin ve yandaşları hiç kimsenin göremediği basit çözümü gördüler. Lenin bunu şöyle dillendirdi: Halka ekmek, köylüye toprak, tüm halklara barış... Ruslar bu savaştan çıkarak süreci başlatınca, diğerleri de aynı yolu izleyecekti; özellikle de Lenin'in yıllarca aralarında

Levent Şahverdi Arşivi

yaşadığı Almanlar. O zaman geriye kalan her şey çözüme kavuşabilirdi. Bu, Alman hükümetine uygundu ve Lenin'e İsviçre'den Rusya'ya trenle gitmesine izin verildi.[2]

Lenin'in olağanüstü güçlü bir karakteri vardı. Okunaksız olan yazılarında karizması kendini göstermez ve uygarlıklar arasındaki belagat farkı dikkate alınsa bile konuşmalarının Rusları nasıl esir aldığını anlamak zordur. Ama görünen o ki -kuşkusuz küçük bir grup içinde öyle olmuştu ve- Lenin başlangıçtaki hatırı sayılır düşmanlığın üstesinden geldi: 1917 Nisan'ında esir kamplarından dönen Bolşevikler bile savaşın devam ettirilmesinden yanaydı. Lenin onları ikna etti ve neticede olaylar onun istediği gibi gitti. Lenin'in dediği gibi eski düzen mutlaka hata yapacaktı ve gerçekten de yaptı: Keşmekeş maliyesi, kontrolden çıkmış yiyecek kuyrukları, kendilerini Almanlardan aşağı gören generaller, boş mideyle kaçak içki içmekten başka bir şey yapmadan oturan birlikler, Anglo-Fransız emperyalistlerin kölesi bankerler ve diplomatlarla bu zaten kaçınılmazdı. Rus Devrimi büyük bir ayaklanmaydı ve ordu cephede kalmasına rağmen, 1917 yazında saldırı yapacak durumda değildi, ancak zar zor savunma yapabilirdi. Kısaca, Ağustos'ta geçici hükümet Bolşevikleri bastırmaya çalıştı ama bunu bile yüzüne gözüne bulaştırdı. Lenin yarı gizli, Finlandiya'da bekledi. Moskova'da Bolşoy Tiyatrosu'nda Rusya'nın geleceğini tartışmak üzere bir "devlet konferansı" toplandığında büfeler bile grevdeydi. Sonbahar ilerlerken, geriye kalan tek örgütlü organ, artık Bolşeviklerin egemen olduğu sovyetti ve 7 Kasım'da sovyet birlikleri geçici hükümete son verdi. *Onuncu Yıl* filmindeki çatışmalarda ölen insan sayısı, fiilen "iktidarın ele geçirilişi"nde ölenlerden fazlaydı.

2 Lenin'in olağanüstü bir aracısı vardı: Jön Türklerden bir servet elde eden ve Osmanlı tütün tekelinin yönetimini üstlenen eski devrimci (kod adı "Parvus") Helfand (Marmara Denizi'nde, Stalin'in 1929'da sürgün ettiği Troçki'nin de yaşadığı bir adada yaşıyordu). Rusya'da kaos isteyen Almanları hareketsizleştirdi, Lenin ve yandaşlarının, tarihteki ilk sigara içilmeyen trenle (Lenin bu konuda da fanatikti) Almanya üzerinden Stockholm'e (buradaki arabulucu Kurt Riezler'di) gitmelerini sağladı. Bir haftalık yolculuktan sonra 16 Nisan'da bir karşılama töreniyle Petrograd'daki Finlandiya istasyonuna indi.

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf güçleri Rusya'daki yükselen karışıklık karşısında ne yapacaklardı? Amerikalılar hazır değildi, Fransızlar kendi yaralarını sarıyorlardı. İtalyanlar Ağustos'ta 11.Isonzo Çarpışması'nı başlattılar, Trieste'nin kuzeyindeki Bainsizza Platosu'nda sekiz kilometre ilerlediler, Avusturyalıların iki katı kayıp verdiler ve durdular. Yalnızca İngilizlerin büyük bir girişimde bulunabilme gücü vardı ve yazın Flandre'da işe koyuldular. Sorun kısmen Rusya'yla, kısmen Amerikalılarla ilgiliydi; çünkü genel amaç, savaşı kazanmak ve Başkan Wilson suyu bulandırmadan bir İngiliz barışını dayatmaktı. Lloyd George daha sonra bu girişimden uzak dursa da aslında olmasına izin verdi. Bu çarpışma tarihe, taktiksel önemi olan bir sırttaki küçük bir köyün adını alarak "Passchendaele" olarak geçti. Üç aydan ve 400.000 kayıptan sonra İngilizler köyü aldı. İngiliz stratejisinin muhtemelen en dip noktasıydı bu.

Haig Flandre'da ilerlemeyi her zaman istemişti, bu da kendi içinde anlamlıydı. Ypres çıkıntısı kolay savunulabilir değildi ve "normal zayiat"tan ötürü her hafta 7000 kayıp veriliyordu -Almanlar bir tepeyi, yani Messines Sırtı'nı işgal etmişti ve Ypres'e yanlardan ateş edebiliyorlardı. Ama Hollanda sınırı -başka bir deyişle, Belçika kıyısının ele geçirilmesi- Ypres'ten çok uzak değildi ve Zeebrugge'deki denizaltı üssüyle başa çıkılabilirdi. Planın kendisi anlamsız değildi ve İngilizler, savunmayı zayıflatabilen bombardıman konusunda epeyce deneyimliydiler. Güçleri de -milyonlarca top mermisi- vardı. Ama tüm bölge çok yerinde bir nedenden ötürü "Aşağı Ülkeler" olarak biliniyordu: Denizden devşirilmişti, su tabakası yüzeye çok yakındı ve top mermileriyle dövülmesi durumunda çamur olurdu; yağmur yağınca da bataklık.

Yine de, sıkça olduğu gibi generaller ilk başarılarının tuzağına düştüler. Mayıncılar destansı bir azimle Messines Sırtı'nın altına tünel kazmış ve patlatılmak üzere 21 tane büyük mayın (1.000.000 ton TNT) yerleştirmişlerdi. Piyade, sırtın ölçek modelleriyle dikkatli bir biçimde eğitilmişti ve

Levent Şahverdi Arşivi

yerel ordu komutanı, 2. Ordu Komutanı Plumer, ayrıntılara dikkat eden, aşırı tutkuları olmayan dikkatli, basiretli bir adamdı. 7 Haziran'da mayınlar patlatıldı Londra'dan bile duyulan bir patlamaydı- ve yoğun bir bombardıman Alman bataryalarını susturdu. Almanlar çöküp geri çekildi; İngilizler ateş edebilecekleri yüksek bir zemin kazandı ve Ypres'e ikmal hatlarını daha güvenli hâle getirdi. Ama bu türden ilk başarılardan sonra her zaman olduğu gibi saldırı giderek azaldı. Haig bu avantajı çarçur etti.

Ardından bir sonraki İngiliz taarruzuna kadar olağanüstü bir ara dönem oldu: 31 Temmuz'a kadar süren bir ara. Bu süre içinde Alman savunması aşılmaz bir biçimde güçlendirildi. Saldırıya geçenler için ölümcül (ve beklenmedik) bir ateş ağı oluşturan makineli tüfek yerleştirilmiş betonarme yuvalarla birlikte sekiz ila dokuz kilometrelik yoğun bir kazı çalışması yapıldı. Bu savunma, bir kurnazlığı gerektiriyordu; ileri hat çok zayıf tutulsaydı, savunmadakiler feda edileceklerini sanarak demoralize olabilirlerdi. Çok sıkı tutulsaydı, genellikle sofistike bir bombardımanla son bulan yoğun ateş savunmadakileri temizlerdi (Ruslar tel engellerde küçük bir delik açmak için 25.000 atış gerektiğini hesapladılar). Messines ile "Üçüncü Ypres" (İngiliz taarruzuna verilen ad) arasında geçen yedi haftalık süre, Alman savunma uzmanı Albay von Lossberg'in altı ayrı savunma mevzisiyle elinden gelenin en iyisini yapması demekti. Ön mevzi alçak siperli üç hattan oluşuyordu. Hatlar arasındaki mesafe 180 metreydi ve birkaç piyade bölüğüyle donatılmıştı. 1800 metre kadar geride, destek taburlarına koruma sağlayan betonarme makineli tüfek yuvalarının bulunduğu ikinci mevzi vardı ve birinci mevzi ile ikinci mevzi arasında daha da fazla ağır makineli tüfek yuvası vardı. Burası "ileri muharebe bölgesi"ydi. Bir buçuk kilometre geride, yedek taburlara koruma sağlayan başka bir sistem vardı. Bir buçuk kilometre daha geride ise belirleyici olayların gerçekleşmesinin beklendiği üçüncü mevzi olan "büyük muharebe bölgesi" vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

"Üçüncü Ypres" İngiltere'nin eğitimli sınıflarını savaştan soğutmak için Lenin'in yazdıklarından fazlasını yaptı. Haig şanssızdı; meteoroloji öğrencileri buralara yağmur yağacağını kendisine söylemiş olsalar da her zamankinden daha fazla yağmur yağdı. Temmuz'un ortasında başlayan ilk bombardıman iki hafta devam etti ve elbette Almanlara olacakları haber verdi ki bu sürpriz değildi. Dokuz taarruz tümeni beş tümenle karşılaştı ama hava durumu o kadar kötüydü ki, havadan keşif olanaksızdı ve bir düşman bataryasının nerede olduğunu ses dalgalarından saptayan "sesle ölçme" yöntemi işe yaramıyordu. "Eşi görülmemiş gaddarlıkta" bombardıman çok isabetli değildi: 4.300.000 mermi atıldı; ancak Passchendaele sırtının arkasında bulunan Alman topları zarar görmedi ve 64 mukavemet noktası olduğu gibi kalıp taarruzdakilerin soluna ve ortasına karşı koydu. Taarruz 31 Temmuz günü sabah saat 03.50'de başladığında, alçak fırtına bulutları doğan güneşi perdeledi. Bombardıman ön mevzileri yok ettiği için, piyade bazı alanlarda ilerledi ama orta ve sağ alanda ilerleme olmadı. Burada, Alman topçusunun yükseklik avantajına son vermek için, Messines Sırtı'nın bir devamı olan Gheluvelt Platosu alınmalıydı. Yanaşma barajı yer yer kayboldu; hava koşullarından ötürü sinyaller cephe hattının nerede olduğunu bile netleştirmiyordu. Yine de ilk gün başarısız değildi. Somme'un ilk günü gibi değildi. Hedef, Ypres çıkıntısı etrafında hayatı zorlaştıran sırtları almak olsaydı, harekât bir anlam ifade edebilirdi. Ama Haig'in cepheyi yarıp geçme tutkusu vardı ve her zamanki gibi ikmal yollarını süvarilerle tıkadı. 5. Ordu Komutanı Gough, "hurroush"a, yani gözüpek ilerlemeye inanıyordu. Gözüpek ilerleme pratikte, çamur içinde zor bela yürümeye dönüştü.

Bu veya herhangi bir savaşın en olağanüstü olaylarından biri gerçekleşti. İlk gün yağmur yağdı ve yedi gün yağmaya devam etti. Ağustos'tay alnızca üç gün yağmur yağmadı. Ay ortalamasının iki katı yağmur durmaksızın yağdı. Ağır top ateşi sorunu daha da ağırlaştırdı; çünkü muharebe alanı ve alana

Levent Şahverdi Arşivi

giden yollar bataklığa dönüştü. Yaralıları cephe gerisine götüren arabalardan yaralılar düştüğünde boğuluyorlardı. Bir sahra ambulansı çavuşu şöyle yazmıştı: "Her sedye için altı adama ihtiyaç var, bunlardan ikisi çukurlara düşenlere yardım etmekle görevlendiriliyor; bazı yerlerde çamur belimize kadar çıkıyor. Bir iki sefer yapınca en güçlü adamlar bile kolayca çöküyor." Alman ateşinden kaçmak için en hafif sahra toplarını bile taşımak zorunda kaldıklarında, çamur o kadar kalındı ki tek bir topu 250 metre götürmek altı buçuk saati alıyordu. Güvenlik için top mermisi çukurlarına doluşan yaralı askerler, yağmurun çukurlardaki su düzeyini yükselttiğini, dolayısıyla yakında boğularak öleceklerini görebiliyorlardı. Gough, başarısız Ağustos taarruzlarını bu koşullarda başlattı.

Sonra Plumer'a şans verildi. Gough'a verilmeyen düzeyde bir takviye talebinde ısrar etti ve yalnızca "kopar ve zapt et" ilkesine uygun olarak çok sınırlı sayıda operasyon önerdi. Birlikler topçu kapasitesinin ve hazırlıkların ötesinde daha ileriye gitmeye kalkışmak yerine, başlangıç hedefine bağlı kalıp, mevzilerini güçlendirmeliydi. Plumer, Gough'un hiç bir zaman olmadığı kadar şanslıydı da. Hava açıktı ve zemin yeterli olmasa da tekrar sertleşmeye başlamıştı. Eylül'de üç sınırlı muharebe oldu. En ünlüsü Broodseinde köyü için yapılandı. Muharebeler, ancak 1000 metre kadar yaklaşan taarruzdakilerin hemen önünde bir top ateşi perdesi oluşturan yoğun yanaşma barajlarıyla ve buna ayak uyduran piyadeyle dikkat çekiyordu. Alman karşı saldırıları böyle bir bombardımanla kırıldı ve mevzilerinden çok uzak olmayan birlikler makul bir desteğe güvenebildiler. Almanların bu tür taktiklere cevapları yoktu ve Plumer'ın sınırlı operasyonları (Petain'in aynı dönemdeki operasyonları gibi) bir başarıydı. Ama yoğun bir çabaya rağmen yalnızca 3000 metreyi kapsamaktaydı ve bu oranla savaş asla kazanılamazdı. Yine de Haig tekrar rüya görmeye başladı; Alman moralinin çatırdadığına, Almanların kısa süre içinde sürüler hâlinde teslim olacaklarına

Levent Şahverdi Arşivi

bir şekilde inanıyordu. Plumer'a devam etmesini emretti, sonra yağmur yeniden başladı. Ekim boyunca ve Kasım'ın ilk yarısında birlikler önemsiz Passchendaele köyüne yoğunlaştılar ve sonunda çamuru pençeleriyle yararak köyü aldılar. Bu ilerleme, ciddi bir karşı saldırı olması durumunda boşaltılması gerektiğini herkesin bildiği, zayıf bir istihkâm dış açısı yaratıyordu. Muharebenin sonuna doğru, bir kurmay subay nihayet muharebe alanını ziyaret etti. Yaklaşırken gözyaşlarını tutamadı ve sürücüye "Adamları buraya mı gönderdik?" dedi. Kendi istihbarat şefi Almanların çatırdamadığı uyarısında bulununca, Haig karakteristik bir not ekledi: Adam bir Katolikti, bu nedenle şaibeli kaynaklardan bilgi alıyor olabilirdi. Her nasılsa, Haig'in nihai zafere inancı vardı ve umudunu yitirmedi. Yıl, Cambrai Muharabesi'nde, savaşın sonuna delalet eden olaylarla bitecekti.

Nihayet burada tank uzmanlarına izin verildi. Tankların sert zeminde, gerekli topçu desteğiyle ve çok sayıda kullanılırsa etkili olacakları söylenmişti. Hava desteği de önemli olmaya başlıyordu; çünkü savunmadakileri başlarını alçakta tutmaya, hatta başka yere bakmaya zorlayabilirdi. Bu, 1918'de muharebeler kazandıracak olan *Blitzkrieg* (yıldırım savaşı) tekniklerinin başlangıcıydı. Topçulara yönelik yeni teknikler de vardı. Topların en önemli hedefi düşman toplarıydı. Daha önce düşman toplarını ya havadan ya da atışlarından saptamak zorunluydu ve onlara karşı kullanılan topları ayarlamak gerekiyordu; yani hem baskın özelliğini ortadan kaldıran hem düşman top mevzisini saptayan mesafe ölçüm atışları yapmak gerekiyordu. Şimdi, hava keşiflerinden sonra, düşman topları bir askerî harita üzerinde işaretlenebiliyordu ve bu nedenle topçu saldırısı, fiilî atış yapmadan teorik olarak hazırlanıyordu. Başka bir deyişle, Cambrai'da İngilizler "sürpriz faktörünü" kazandılar. Taarruz 31 Ekim'de başladı ve hatırı sayılır bir ilerlemeyle ve ele geçirilen çok sayıda esir ve topla dolaysız bir başarı kazandı. İngiltere'de kilise çanları çalındı. İlerleme her zamanki gibi

Levent Şahverdi Arşivi

kendi ikmal hatlarının çok ötesine, hatta sonunda açık alana kadar gitti. Ama Alman komutan yetenekli bir adamdı, doğuda kullanılan yeni tekniklere -özellikle hızlı hareket eden, el bombası kullanan ve mukavemet noktalarından sakınan eğitimli "fırtına birliklerine"- dayalı bir karşı saldırı düzenledi. İngilizlerin yedekleri olsaydı Alman karşı saldırısı durdurulabilirdi ama yoktu. Passchendaele bunun icabına bakmıştı.

Ekim'in sonunda aynı anda, belki Brusilov'unki hariç, tüm savaşın en parlak (beyinlerin ve kararlılığın maddi zayıflığın üstesinden gelmesi anlamında parlak) zaferi geldi. Yine yeni teknikler kullanılmıştı. 1917 yazında açıkgöz Alman topçuları İngilizlerin bildiği ilkeleri çözmüştü; ancak bunları daha esaslı uyguladılar. Topların menzili ve yönü farklı olabilirdi; ya da rüzgâr ve yağmur atışı etkileyebilirdi. Bu nedenle her top, varyasyonları kontrol için atış alanında test ediliyordu. Bombardıman savunmayı ezmek için değil, mermi ve gaz fırtınasıyla birlikte komuta sistemini ve yedeklerin hareketini etkisizleştirmek için tasarlanıyordu. Yeni yöntemler 1 Eylül'de Riga'da denendi; 13 tümen Dvina'daki Rus mevzilerine saldırdı. Tam anlamıyla bir baskın oldu; bitkin bir taarruzcu için genellikle hayati olan yedekler yetişemedi, çünkü "kutu" bombardımanı, yedeklerin gelişini önleyen sürekli bir ateş perdesiyle savunma alanını izole etti. Yeni piyade taktikleri de vardı. Her ordu, hafif makineli tüfek ve alev makinesi taşıyan özel eğitimli bir taarruz taburu edindi. Taburun görevi, gevşek bir avcı zinciri hâlinde hızla ileri hareket etmekti. Cambrai'daki karşı saldırı bu yöntemlerle başarılı olmuştu ve Riga'da da yeni tip bombardımanla birleştirilmesi durumunda değerini göstermişti. Bu yöntemleri bilen komutanlar Rus Cephesi'nden diğer cephelere aktarıldı.

Mesela İtalya'ya... Rusya gibi İtalya'nın da hem modern hem eski yanları vardı ama halkının büyük bir bölümü hâlâ yerel ve köylü bir dünyadaydı. Askerlerinin üçte biri okuryazar değildi. Yöneticileri ülkeyi savaşa itmiş ve yürümeyi öğre-

Levent Şahverdi Arşivi

neceği umuduyla askerlerini cepheye koşturmuşlardı. Viyana'ya kolayca gideceklerini ummuş lakin gümrük kapılarının ötesine pek geçememişlerdi. Sonraki saldırılarda İtalya'nın kayıpları Avusturyalıların iki katı olmuş ama sadece geçici kazançlar elde edilebilmişti. Kuzeydoğu sınırında -Isonzo Irmağı (şimdi Slovenya'da Soca)- 11 ayrı muharebe oldu. İtalyanlar toplar hakkında bir şeyler öğrenince ve Avusturyalılar da yorulunca oldukça mütevazı türden başarılar elde edildi. Ne var ki, Haig'in yaptıklarında olduğu gibi, bu kazançlar muazzam bir maliyetle geldi. Avusturyalıların 600.000 kaybına karşı, 1.500.000 kayıp. Bainsizza Platosu'nun bir kısmının alındığı 11. muharebede İtalyanlar, 40.000'i ölü olmak üzere 170.000 asker kaybetti.

Bunun için askerî kurum, askerleri suçlama eğilimindeydi. Bir bakıma Rusya'da olduğu gibi subay sınıfı ile erler arasında muazzam bir uçurum vardı ve stratejiyi belirleyen Kuzey İtalyalı Cadorna (İtalyan birliği sağlanınca Papayı Vatikan'a sepetleyen adamın oğluydu) askerlerin ancak korkutulursa savaşacaklarını düşünüyordu. Askerler siperlerden çıkıp saldırıya geçmezlerse, kendi topları üzerlerine ateş etmeliydi. Savaştan sonra Paris ve Londra'da Meçhul Asker anıtları dikildi; açılış töreni için rastgele seçilen paramparça olmuş ve kimliği saptanamayan askerlerin dul karılarıyla birlikte. İtalyanların da böyle bir anıtı vardı ama 2. Ordunun savaştığı alan, meçhul kalıntıların aranmasına kapatıldı, çünkü oradaki askerler kendi generalleri tarafından vurulmuş olabilirdi. Daha sonra faşist milisin başına geçen (ve 1931'de muhtemelen intikam için trenden atılarak öldürülen) böyle bir subay, tabancasıyla siperlerin önünde durup tereddüt eden askerlerini vurup öldürüyordu. Cadorna bile, Romalıların ibret için onda bir öldürmeyi, yani başarılı olmayan bir müfrezede rastgele seçilmiş her onuncu kişiyi öldürme uygulamasını benimsedi. Olağanüstü acımasız durumlar vardı. Örneğin yedi çocuk babası bir adam, uyuyakalıp geçit törenine geç geldiği için vurularak

Levent Şahverdi Arşivi

öldürüldü. Üstelik ıssız bir arazide, bağlantısı kesilmiş, teslim olmaya çalışmış, kurtarılmış ve raporda övgüye değer bulunmasının ardından, şimdi cezalandırılması gerekiyordu. Ağustos 1917'de, İtalyan müdahalesinin korkunç bir hata olduğu sonucuna kolayca varılabildiği bir sırada Papa barış girişimini başlatınca, Cadorna İtalyan basınına cepheyi yasakladı.

Hak ettiği cezayı bulmak üzereydi. Bainsizza hadisesi, Avusturya'nın devre dışı kalabileceğini düşünen Almanları korkutmuştu. Doğuda savaşın bitmesiyle birlikte, birlikler başka amaçlar için serbest kaldı ve Riga yöntemlerini bilen, işin ehli Otto von Below komutasında yeni bir Alman ordusu, 14. Ordu oluşturuldu. Kuvvetleri arasında geleceğin iki feldmareşali de vardı: Dağları zapteden subaylar olarak öne çıkan Rommel ve Schörner. Yedi Alman ve beş Avusturya tümeni, bu savaşta yalnızca Almanların ve Fransızların gösterebildiği bir nakliye ustalığından sonra (Viyana okullarına süt dağıtımı bile askıya alındı) yukarı Isonzo'da çok dağlık bir alanda toplandı. Önce kapasitesi sınırlı demiryoluyla, sonra dar dağ yollarından 1000 mermili 1000 top taşındı ve Porsche'nin dört çeker çekicileriyle ya da ucube savaş araçlarının maden kuyuları arasında ustaca manevralarıyla İttifak güçleri, İtalyanların ciddiye almadığı aşılmaz bir yerel üstünlük kurdular. Hâlbuki asker kaçakları onları uyarmıştı.

Asker kaçaklarının sorgusuna ilişkin kayıtlar, birkaç gün sonra Udine'deki İtalyan karargâhında yerde bulundu. O zamana kadar, felaket gerçekleşmişti. Isonzo Cephesi'nin ortasında, Bainsizza Platosu'ndaki göreli başarı, İtalyan ordusunun bir kısmını rahatsız edici ölçüde ileri itmişti. Tolmein'da (Tolmino) bir Avusturya köprübaşı vardı ve bölgedeki büyük İtalyan kolordusu, ırmağın ikiye ayırdığı bir mevziyi işgal etmekteydi. Kolordu komutanı -İtalyan faşizminin önce lehine, sonra aleyhine önemli bir rol oynayan General Badoglio- doğuya ağırlık verip o yakaya mı saldırmalı, yoksa diğer kıyıyı savunup batıya mı ağırlık vermeli bilmiyordu. Sonunda bir

Levent Şahverdi Arşivi

Alman bombardımanından kaçıp bir mağaraya sığındı ve ikisini de yapamadı.

Onun kuzeyinde bir kolordu, Flitsch (Plezzo, şimdi Bovec) adlı bir Isonzo köyünde toplandı. Hiç beklenmeyen en iyi beş Avusturya tümeni bir dağdan inip o kolordunun üstüne gidecekti. Irmağın aşağısında Caporetto[3] adlı başka bir küçük yer iki ana İtalyan birliğinin bitişme noktasıydı. İkisi de hazır değildi. Cadorna'nın kendisi de, savunmaya geçmesinin gerekli olabileceğini düşünüyordu. Ne var ki ana Isonzo ordusunun -2. Ordu- komutanı Capello'nun başka düşünceleri vardı ve bir ay boyunca hazırlıkları erteledi. İttifak güçleri saldırırsa, karşı saldırıda bulunacağını söylüyordu ve birliklerini ileride tuttu. Cadorna, Capello'dan (sosyal kökeni ihtişamlı olmayan hiddetli bir Napolili mason) korktu. Başkaldırıya katlandı; İttifak güçleri vurduğunda, İtalyan topçusu da geri çekilmekte olan birliklerin ortasında, bezdirici bir yoldan savunma mevzilerine çekilmekteydi.

24 Ekim'de sabaha karşı saat 02.00'de toplar açılışı yaptı. Alman uzman Tuğgeneral von Berendt, gaz -top taşıyan katırları öldürüyordu- ve güçlü patlayıcıları nasıl karıştırması gerektiğini biliyordu. Hava üstünlüğü olduğu için Almanlar, İtalyan bataryalarının yerini biliyorlardı ve çoğunu susturdular. Bombardıman inişli çıkışlı oldu. Saat 04.30 civarında düşmana biraz temiz hava aldırmak için bir saat ara, sonra daha yoğun bir ateş, ardından son on beş dakikada "yaylım ateşi"; berbat hâle gelmiş ön mevzilere siper havanlarıyla mermi de yağdırılıyordu. Sabah saat 08.00'de taarruzcular hareke geçti. Flitsch tarafında Avusturyalılar dağdan indi; savunmada olan İtalyanların gaz maskeleri yoktu. Sonra Avusturyalılar bir vadiden yakındaki ovalara geçtiler. İtalyan kolordudan sorumlu general (32 kilometrelik çetrefilli bir cepheyi korumak için yalnızca dört tümeni vardı) bir geri çekilme ve bir de karşı saldırı emri verdi. Olup biteni merak eden tümgenerallerinden biri çalışır bir telefon bulmak için Caporetto köyüne girdi. Yakalandı. Çün-

3 Muharebeye adını verdi. Şimdi burada mükemmel bir Sloven müzesi var.

Levent Şahverdi Arşivi

kü taarruzdaki İttifak güçlerinin diğer unsuru Badoglio'nun karmakarışık mevzilerini yarmış ve ırmak boyunca kuzeybatıdan Caporetto'ya gelmişti. Sonra tümen dağıldı, tıpkı kuzey kolordusunun tamamı gibi.

Tolmein'de olağanüstü kahramanca bir iş yapıldı. Alman dağ birliklerinin bazı hâkim tepeleri almaları gerekiyordu; bu, bombardımandan sonra 900 metre tırmanmak demekti. O sırada henüz yüzbaşı olan Rommel, Württemberg Dağ Taburu'ndan 200 askerle Alman ordusunun formunda olduğunu gösterdi. Irmağın batı tarafındaki Kolovrat Dağı'nın sırtına doğrudan saldırmak yerine, bir onbaşının komutasında sekiz kişilik bir mangayı, savunmanın arasında bir yol olup olmadığını anlamaya gönderdi. Vardı. İtalyan nöbetçiler yağmurdan korunuyorlardı ve yakalandılar, ileride tellerde bir boşluk vardı. Bir sığınak daha alındı ve Rommel'in adamları sürünerek sırta çıktı. Sonra sırt boyunca ilerlediler. İtalyanlar o kadar gafil avlandı ki, subaylar yemekteyken ve askerler de kâğıt oynarken arkalarından bir ağır top bataryası ele geçirildi. Ardından Rommel sırtın güney tarafına ilerleyip teslim olun çağrısında bulundu. Beş İtalyan alayının en iyi bölüklerini peş peşe ele geçirdi. Manevi olarak bu, 1942 yazında gösterdiği performansın aynısıydı; o zaman da Volkswagen arabaların etrafını mukavvayla sarıp tanklara benzetip Tobruk'taki büyük İngiliz üssüne sürdü, bombalayıp teslim olmaya zorladı ve neredeyse Kahire'ye gitmesine yetecek kadar petrol ele geçirdi. Caporetto Muharebesi'nde, Rommel'in alayından başka bir subay da bir dağı ele geçirdi ve mümkün olan en büyük nişanla ödüllendirildi. Rommel'in komutanı ona da madalya verilmesini istediyse de kendisine aynı askerî birliğe iki kez madalya vermenin mümkün olmadığı söylendi. Rommel bir dağ daha ele geçirdi ve komutanları için kuralı bozmak mecburi oldu.

25 Ekim'de İtalyan mevzileri çöktü ve generaller bahane aramaya başladılar. Capello hastalık oyununu oynadı: Verona'daki en iyi otelde enerji doluyken, aniden Padova Hastanesi'nde

Levent Şahverdi Arşivi

yatan bir hasta oldu. Badoglio suçu hemen onun üzerine yıktı ve saklandı. Yalnızca güneydeki 3. Orduya komuta eden Aosta dükü paniğe kapılmadı ve makul ölçüde düzenli bir biçimde geri çekildi. Ayın 27'sinde Cadorna'nın kendisi de bu savaşta bir generalin gönderdiği en dikkate değer belgeyi hazırladı, 2. Ordunun hiç savaşmadığını ve "Kızıllar"ın ülkeye sızmakta olduğunu iddia etti. Hükümet telgrafı gizli tuttu, ancak telgraf çoktan yurtdışına gönderilmişti. İngilizlerden ve Fransızlardan doğrudan yardım istendiğinde, Cadorna'nın görevden alınmasını şart koştular; İtalyan devleti bu talebi gönülsüzce kabul etti. Bu orduda, Rusya'da olduğu gibi başarısızlar yapışkandı ve resmî tarihleri bile etkileyebiliyorlardı (gerçek hikâye 1967'ye kadar ortaya çıkmadı).

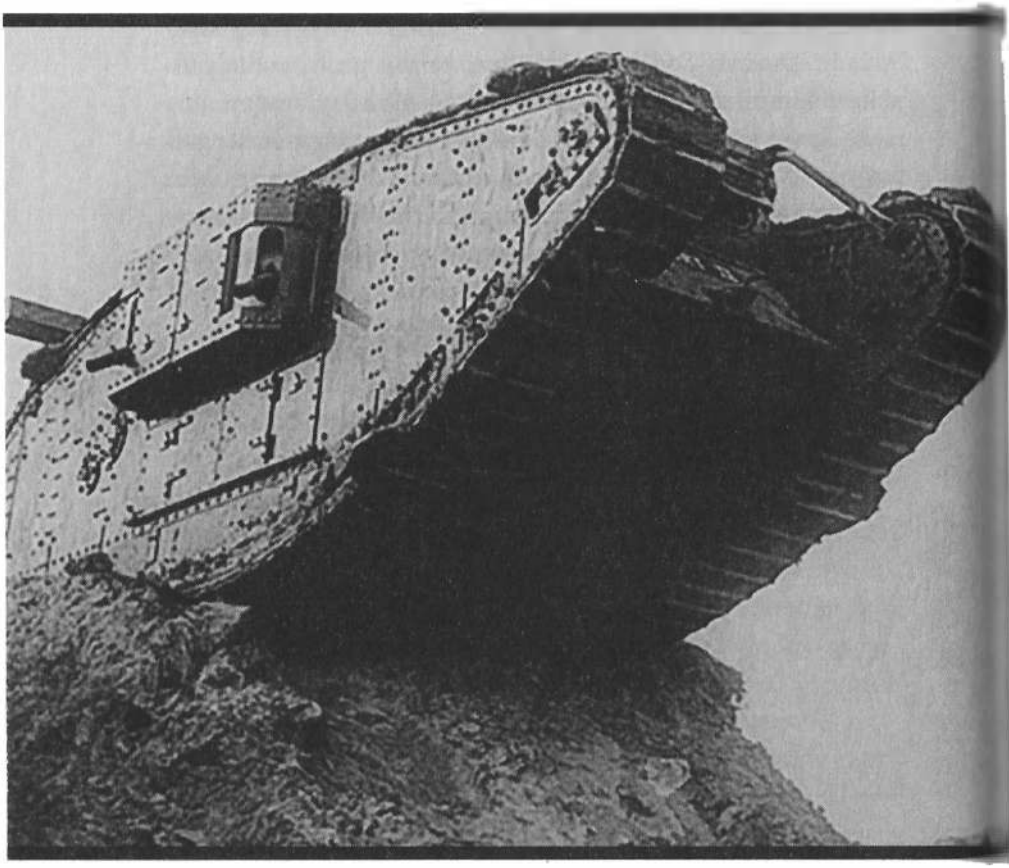
Toplar dar geçitlerin etrafında manevra yaparken toplu olarak ele geçirildi. Askerler, hiç beklemedikleri bir yerde, cephe gerisindeki patikalardan inen Almanları ve Avusturyalıları görünce afallayıp hep birlikte teslim oldular. Cadorna geri çekilmeyi kötü yönetince işler iyice arapsaçına döndü. Tagliamento Irmağı'nın üzerinde, büyük dağlarla çevrili yollardan Isonzo Cephe hattının 30 kilometre kadar uzağındaki büyük Friuli Ovası'na açılan dört köprü vardı. Bu köprülerden ikisi makul düzende geri çekilen 3. Orduya ayrıldı. 2. Ordunun bölükleri karşılaştıkları mültecilerle birlikte kuzeybatı yönünde debelenmek zorunda kaldı ve köprülerden birinin ele geçirildiği anlaşıldı. Diğer köprünün üzerinde dağınık bir kitlesel tahliye vardı. Irmağın öte tarafında, göbekli küçük albaylar ayrılmaya çalışanları silahla vurup öldürüyordu. Savaşın bu kısmıyla ilgili ünlü kitaplardan biri olan Ernest Hemingway'in *Silahlara Veda*'sında bu olay betimlenmiştir.[4] 300.000 esir ile 300.000 *sbandati* -birliklerini kaybetmiş askerler- ve İtalyan ordusunun toplarının yarısı ele geçirildi. Tagliamento üzerinde tutunulmaya çalışıldı ama taarruzcuların topçuları, Porsche'nin sayesinde oldukça hızlı manevra yapıyorlardı.

4 Aslında Hemingway 1918'e kadar İtalya'ya gelmedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Geri çekilme Piave Irmağı'na ve batı tarafında Monte Grappa Dağı'na kadar devam etti. İngiliz ve Fransız birlikler imdada yetişti. Hem de bataklıklardan gelen sıtmayla birlikte... Cephe artık daha kısaydı -290 kilometreye karşı, 110 kilometre- ve İttifak güçlerinin kuvvetleri de artık demiryollarından çok uzaktaydı. İtalya'da ulusal direniş sonunda yaygınlaşmaya başladı. Duyarlı Diaz, Cadorna'nın yerine geçti ve İtalyan yüksek komutası kendi askerlerine sığır gibi davranmayı bıraktı. Avusturyalılar ve Almanlar Piave ve Grappa mevzilerini yaramadı. 2 Aralık'ta Caporetto taarruzu resmen durduruldu ve Otto von Below, taarruzlar taarruzunun başlamak üzere olduğu Batı Cephesi'ne gönderildi. Alman kumandanlar İtalya'yı nakavt etmeyi tam olarak becerememişti. Ama artık muazzam bir avantajları vardı: Rusya çökmüştü zira.

Levent Şahverdi Arşivi

Mark IV tankı.

Levent Şahverdi Arşivi

ALTINCI BÖLÜM

1918

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Caporetto taarruzunun resmen durdurulduğu gün, Bolşevik bir heyet ateşkes görüşmeleri için, Alman ordusunun doğudaki karargâhı olan Brest-Litovsk'a geldi. 1915 geri çekilmesinde harabeye döndüğünden buradaki büyük binalardan yalnızca birkaçı kullanılabilecek durumdaydı. Öncelikle Bolşevikler, barış istemeleri durumunda sıradan askerlerin silahlarını atıp işi bırakacaklarını sanmışlardı. Troçki kendi dış politikasının "birkaç bildiri çıkarıp dükkânı kapatmak" olduğunu söyledi. Arşivlerde bulduğu, dünyayı paylaşmakla ilgili "gizli anlaşmalar"ı yayınladı. Ne var ki, biraz kardeşçe davranışlar ve daha sonra bazı sempatik grevlere rağmen, Bolşeviklerin anladığı şekliyle "emperyalizm" çökmedi. Rus ordusu dağılmıştı, başkent kaos içindeydi ve askerler, Lenin'in ifadesiyle "ayaklarıyla oy vererek" evlerine gidiyorlardı. Bolşeviklerin bir ateşkes yapmaktan ve propagandanın savaş yorgunu tüm ulusları heyecanlandıracağını ummaktan başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Alman savaş gayretine damga vuran gerçeküstü sahnelerden birinde yer almak üzere, köylülerden ve herkesten oluşan oldukça renkli bir kafile Brest-Litovsk'a geldi: Resmî bir ziyafette köylüler, kendilerine soğan ekimini soran, Avusturyalı aristokratların arasında oturuyorlardı. Ateşkes sağlandı ve barış koşulları tartışıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bazen felsefi, bazen tarihsel olan bu tartışmalar bitmek bilmedi. Her iki taraf da zamana oynuyordu. Almanlar çarlıktaki Rus olmayan halkların bağımsızlıklarını ilan edeceklerini, Bolşevikler ise evrensel bir devrimi bekliyordu. Sonunda Almanlar bir ültimatom verdiler, Ukrayna'yla ayrı bir barış antlaşması imzaladılar, yeni uydularını korumak için harekete geçtiler ve özellikle Baltık bölgesinde Rus askerlerin boşalttığı alana ilerlediler. Ablukanın sıkılaşmasını bekleyen İttifak güçleri için bu alanların kaynakları çok önemliydi. Avusturyalılar için ise -Viyana'nın nüfusu yoksulluk sınırının altında yaşıyordu- bir ölüm kalım meselesiydi. Bolşevikler uydu devletleri -Finlandiya, Gürcistan, Ukrayna vb- tanıyacak mıydı? Lenin Bolşevikleri ikna etti: "Rus yurduna geri dönün, yaraları sarın ve bekleyip olacakları görün."İkna etti ve 3 Mart'ta Bolşevikler, Çarlık Rusya'sının çoğunu büyük bir Alman himayesine dönüştüren bir antlaşmayı imzaladı. General von Eichhorn, Ukrayna'ya koştu; General von Lossow, Transkafkasya petrolünü kontrol etmek için Gürcistan'a daldı; U-Bot'ların Hazar Denizi'ne nakli için planlar yapıldı. Ludendorff, İngiliz Hindistan'ını istila etmekten söz ediyordu; Wagner'in aynı adlı şarkılarına esin kaynağı olan kadının torunu Otto-Günther von Wesendonck, "Çin'e giden bir Alman karayolu düşüncesi, artık fantezi denilerek yabana atılamaz" kanaatindeydi.[1] Bu böyle sürecek miydi? Her şey Batı Cephesi'ne bağlıydı.

40 tümen doğudan batıya aktarıldı. Bu, en azından Amerikalılar gelinceye kadar -İtilaf güçlerinin zamanını alan, hatta hayati hammadde ticaretini kesintiye uğratan bir süreçti- Almanlara üstünlük kazandırdı. Almanya'nın savaş ekonomisi öyle bir hâldeydi ki, ya kesin zafer ya kesin çöküş dışında bir seçenek yoktu. Hindenburg programı makineye ve fabrikalara büyük yatırımları kapsayan devasa bir efor sarfetmişti.

1 Bu cümle petrolün önemine dikkat çekmektedir: W. Baumgart, Deutsche Ostpolitik 1918 (Viyana, 1918), s. 174 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Uzun dönemi gözden çıkarma pahasına da olsa üretim azami düzeydeydi. Zira demiryolu ağı, tarım makineleri ve sınai tesisler yıprandıkları için işlemez hâle gelmeye başlamıştı. Savaş hızla bitirilmezse Almanya batacaktı. Net bir seçenek vardı: Kesin zafer için son kez büyük bir çaba göstermek ya da barışı denemek... Aslında o sıralar, Dışişleri Bakanı Kühlmann Almanya'nın doğuda elinin rahat bırakılması karşılığında Belçika'dan vazgeçebileceğini İngilizlere çıtlattığında, genel bir antlaşmaya doğru tek ciddi adım atılmıştı. Niall Ferguson haklı olarak, o anda İtilaf güçlerinin moralinin en düşük düzeyde olduğunu söyler. Yaklaşık 1850'den beri İngiliz dış politikasında aslında yalnızca bir soru bulunduğu da haklı olarak belirtilmiştir: Almanya mı, Rusya mı? Birkaç çaresiz muhafazakâr ve ileri görüşlü kimi sosyalistler sonunda Almanya'da karar kılabilirdi. Bunlar tek tüktü. Tüm kamuoyu yoklamaları savaşın daha da şiddetlenmesine büyük destek verildiğini göstermekteydi ve Lloyd George biraz tereddütten sonra buna uygun davrandı. "Barış yapan adam" değil, "savaş kazanan adam" olacaktı. Kendi kendine şöyle dedi: Rusya'yı yöneten bir Almanya yenilmez olur, her şeyi yutar. Ve ne olursa olsun, Amerika vardı; artık başka ülkeler de gemi ve mal alma niyetiyle Almanya'ya savaş ilan etmek için kuyruğa giriyordu. Lloyd George Kühlmann'ın yaklaşımını müttefiklerine anlattı ve onun, Fransızların Alsace-Lorraine talebini bir İngiliz savaş niyeti olarak gördüğünü açıkladı. Kühlmann çılgına döndü. Bu ona hiç iyi gelmedi. Ludendorff hemen görevden alınmasını sağladı ve yerine, Ludendorff'un dediklerini yapan Amiral von Hintze getirildi. Muhtemel barış suya düşmüştü; Brest-Litovsk'ta İngiliz temsilci olmayacaktı. Savaş sırasındaki barış girişimleri konusuna çok mürekkep harcansa da Kühlmann'ınki Berlin'den gelen tek ciddi girişimdi. Başkan Wilson da ciddi bir plan çıkardı: Esasen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkıyla ilgili olan "on dört madde." Almanlar Brest-Litovsk'ta

Levent Şahverdi Arşivi

bu maddeleri kabul edip daha sonra ayrıntılarıyla uygulayabilirlerdi. Bunun yerine kesin zafer yoluna çıktılar.

* * *

Meydan umut verici görünüyordu. Son muharebeler -Riga, Cambrai, Caporetto- Alman ordusunun savaş meydanına yeniden hareketlilik getirmenin bir yolunu bulduğunu ve bu zaferlerin mimarları olan Otto von Below, Georg von der Marwitz, Oskar von Hutier gibi generallerin mesleki yeteneklerinin her türlü kıyasın ötesinde olduğunu göstermişti. Üstelik batıda Almanların artık sayı üstünlüğü de vardı. Daha önce 178 İtilaf tümenine karşı 147 Alman tümeni vardı. Şimdi ise bu sayı Rusya'nın çöküşü sayesinde -137 bin subay, 3.500.000 asker ve atlardan oluşan- 191 tümene ulaşmıştı. Başka bir deyişle, Alman üstünlüğü cephe hattının tek bir noktasına yoğunlaştırılabilirdi, tıpkı Caporetto'da başarıldığı gibi. Kod adlar verilen bir dizi harekât planlandı ve ilkine de baş-meleğin adından esinlenerek "Michael" denildi. Diğer kod adların kaynağı ise Wagner'in *Ring*'iydi -örneğin "Siegfried", "Kriemhild", "Hunding-Brünnhild."

Sağduyu, iki düşmana birden saldırıyorsanız, düşman ordularının bitişme noktasına saldırmanızı emreder. Düşmanlardan her biri kendi başının çaresine bakar, farklı yönlerde geri çekilebilirdi. Bu durumda Fransızlar Paris'i korumaya, İngilizler de ülkelerine gidebilecekleri Manş limanlarını korumaya çalışacaklardı. 1914'te buna benzer bir şey olmuştu. Şimdi İngilizler eski Somme meydan muharebelerinin hemen ötesinde, St. Quentin civarında Fransızlarla birleşiyorlardı. St. Quentin ile Arras arasında, kuzeyde, şanssız ve cesur Gough'un komutasındaki İngiliz 5. Ordusu duruyordu. 50 kadar İngiliz tümenin yalnızca dokuzu Passchendaele sefaletini yaşamamıştı ve moraller pek iyi değildi. Subaylar, askerlerin daha önce uydurdukları şarkıları artık söylemediklerini fark ettiler. İngiliz

Levent Şahverdi Arşivi

ordusundaki ruh hâli karakteristik bir "buradayız çünkü buradayız çünkü buradayız" hâliydi.

Üstelik bu savaşın yeni ilkeleri Alman tarafında olduğu kadar iyi anlaşılmamıştı. Alman tarafında özellikle Otto von Below, Caporetto'da olduğu gibi piyade ile topçuyu nasıl birleştireceğini iyi biliyordu. Şimdi Ludendorff'un taarruzu için Kuzey Fransa'ya geçmişti. Taarruz teknikleri iyileştiği kadar, savunma teknikleri de iyileşmişti. Yeni savunma ilkesi "derin savunma"ydı; Passchendaele bunun bir modeli olmuştu. Gough ve kurmayları çeşitli nedenlerle bunun mantığını özümsememişti: Kısmen gerekli asker sayısına sahip olmadıkları için, kısmen güçlü bir cephe hattının kendi başına iyi olduğunu sandıkları için, kısmen ateş altında karışık manevralar yapma konusunda adamlarına güvenmedikleri için, kısmen Almanları (Passchendaele'de cesaretlerinin kırıldığını sandıkları) hafife aldıkları için ama esas olarak gecelerin daha uygun olduğuna dair İngiliz görüşünden dolayı. Gough'un taburlarının neredeyse yüzde 90'ı 2700 metrelik cephe hattının içindeydi, düşman topçusuna çok fazla yakındı. Ama daha ciddi bir noksanlık vardı. İngilizler 1917'de 800.000 kayıp vermişti ve güçleri bir milyonun altındaydı; Passchendaele'den sonra askerler kurmaylara güvenme eğiliminde değildi ve sekiz tümen genel yedek kuzeyde, Flandre'daydı. Amerikalılar gelmeye başlamıştı ama eğitimli değillerdi ve yalnızca tek bir tabur savaşmaya hazırdı. Son olarak, etrafı paltosunu çıkarıp giymesinde kendisine yardım eden yılışık genç subaylarla çevrili olan Haig -Caporetto'dan önceki Cadorna gibi- hiç endişeli değildi. Almanlar saldırırsa, niçin kendisinden daha başarılı olsunlardı ki?

Ludendorff, yığınak mucizelerini gizlice gerçekleştirdi. 750.000 asker topladı -26 tümene (300.000) karşı 76 tümen. Batı Cephesi'ndeki tüm topların dörtte üçünü de -6600 top- getirdi ve bire üçlük bir üstünlük kazandı. Yeni silahlar verilecekti -muhtemelen bir ya da iki askerin kullanacağı

Levent Şahverdi Arşivi

hafif makineli tüfekler, elle atılmak yerine tüfekten atılabilen bombalar- ve bu nedenle piyade taktikleri daha esnek olabilirdi. Alman ordusunun en büyük gücü astsubayların -çavuşlar ve onbaşılar (Hitler bunlardan biriydi ve iki tane Demir Haç kahramanlık madalyası almıştı)- çokluğunda yatıyordu. Bunlar, subay olmadıkları hâlde küçük birimlere komuta etmesini bilen askerlerdi; oysa diğer ordularda bunun için subaylarınız olmalıydı. Belçika'da ileriye fırlayan, hızlı, sağa sola kaçabilen, birbirlerini ateşle koruyabilen piyadeleri eğitmek için özel bir okul vardı. Bu piyadeler, *Stosstrupps'tu*. Bunlar düşman kışlalarıyla uğraşmaya çalışmayacak, ileri hareket edip iletişim hatlarını yok edeceklerdi. Ayak direyen düşman kuvvetleri, aynı şekilde eğitilmeyen öteki birliklerce karşılanacaktı. Ama taarruzcuların başka avantajları da vardı. Uçaklar kendini göstermişti ve Almanlar İngiliz top mevzilerinin fotoğraflarını çekebiliyor ve bir topçu gözetleyicisine ihtiyaç duymadan harita referansıyla yerini saptayabiliyorlardı. Şimdi metalden yapılmış ve tek kanatlı 2600 uçak vardı.

İngilizlerin 5. Ordusu bu olağanüstü mekanizmayla karşılaşacaktı. Son bir aksilik yaşandı -Gough'un kaderi. 21 Mart'ta saat 04.40'ta şafak söktü; çok sisli bir sabahtı. İngiliz topçular ne yaptıklarını bilmiyorlardı. Yedi safhalı Alman bombardımanı 09.40'a kadar sürdü. Önce topçulara, ardından cephe hatlarına bir milyondan fazla top mermisi atıldı, buna karşılık 2500 siper havanı ateşlendi. Savunmada olanlardan bazılarının kaşımak için yüzlerindeki maskelerini yırtıp atmalarına neden olan kaşındırıcı özel bir gaz kullanıldı; maskeler çıkınca da diğer zehirli gazlar etkili oldu. İngilizlerin cephe gerisi parçalandı, iletişim hatları koptu, 5. Orduyu komuta eden Gough, Caporetto'da Capello'nun yaptığı gibi kontrolü kaybetti; ancak kuzey komşusu, 3. Ordu Komutanı Byng, Arras'taki tabyayı elinde tuttu. Güneyde, La Fere ve St. Quentin'de olağanüstü hızlı bir ilerleme vardı. Almanlar bir hafta içinde 80 kilometrelik bir cephede 65 kilometre ilerlediler. 300.000 kayıp

Levent Şahverdi Arşivi

verdirdiler; hızlı hareket ederek sızma taktikleri, bu kayıpların üçte birinin esir olması anlamına geliyordu. İngilizler 1300 top kaybetti.

Eski Somme muharebe meydanına çekildiler; önemli bir demiryolu kavşağı ve matematik bakımından Fransız katedrallerinin en karmaşığı olan bir katedralle ünlü Amiens'e döndüler. Bu, Almanya için olağanüstü bir başarıydı; zira Batı Cephesi'ne yeniden hareket getirilmişti. Süvarilerin açık alanlara at sürmesinin hâlâ mümkün olduğu 1914'ten beri böylesi görülmemişti. Artık 20. yüzyıl cereyan ediyordu: Her tür teknolojide muazzam ilerlemeler vardı ve Almanya bu alanın öncüsüydü. Başarı öyleydi ki, Ludendorff'un kendisi de perspektif duygusunu kaybetti, Caporetto derslerini unuttu ve ayağını frenden çekti: Bu bir Alman zaafıydı. Bir ordunun ne kadar muzaffer olursa olsun, ilerledikçe güç yitirdiğini unutmuştu. Başarıyı pekiştirmek için birlikleri önce sola, St. Quentin-La Fere tarafına gönderdi -sonra, diğer kanatta Arras'ı almayı düşündü. Ama birlikler ancak hafif silah taşıyabiliyorlardı ve eski Somme'un çamurunda topları taşımak kolay değildi. Alman taarruzu, Amiens'teki demiryolu kavşağının hemen öncesindeki bir sırtta son buldu. Oradan en ağır Alman topları çok dikkatli atışlarla -ucu ucuna da olsa- istasyona ulaşabilirdi. Sonra bu savaşın kuralları kendini yeniden gösterdi: Bu sefer İngilizlerin klasik, kırmızı, iki katlı Londra otobüsleriyle getirdiği yedeklerin önemi büyüktü. Üstelik, İngiliz levazım depolarıyla karşılaşan Alman birlikler, kendi hatlarının gerisinde akıl almaz bir biçimde tıkandılar.

Caporetto'nun dağlık arazi olması dışında iki büyük fark daha vardı. Bir kere, bahsettiğimiz gibi, Porsche'nin mühendislik dehası ne olursa olsun, Alman toplarını eski Somme muharebe alanlarının moral bozucu bataklığından geçirmek kolay değildi. Petrol sıkıntısının dışında, lastik neredeyse yok gibiydi; öyle ki kamyonlarda ağaç ya da demir tekerlek kullanılıyor ve bunlar da yolları bozuyordu. İkincisi, Cadorna faktörü

Levent Şahverdi Arşivi

-yanlışta akıl almaz diretme ve herkesi akıl almaz biçimde suçlama- işe yaramadı. İngiliz piyadeler sonunda iyi kullanıldı; komutanları daha önce yapması gerekeni şimdi yaptı ve yedeklerden sorumlu olacak Fransız bir komutanı kabul etti. Bu komutan, 26 Mart'ta Doullens'te, diğer birçok generalden farklı olarak kendini tekrarlamak yerine öğrenen Foch'un komutası altına girdi. Gerçekten de Marne'daki günlerinden bu yana çok şey öğrenmişti ve herkesin güvenini kazanma konusunda bir dehası vardı. Yedekleri kontrol ediyordu ve stratejiyi belirleyebilirdi -ki kibarca belirledi de. Londra otobüsleriyle, kamyonlarla ve trenlerle on iki Fransız tümen ile Flandre'daki İngiliz yedeklerin bir kısmı Amiens hatlarına geldi. Farklı yönlerde düzensiz bir geri çekilme söz konusu değildi (1915'te Gorlice'de ve Caporetto'da olduğu üzere) ve 4 Nisan'da Alman taarruzu durdu.

Ama Ludendorff'un esas amacı İngilizleri Flandre'dan temizlemek ve Manş limanlarını ele geçirmekti ya da Brest-Litovsk'un ima ettiği gibi İngilizleri Avrupa'dan sürmek. Mart taarruzu 56 İngiliz tümeninin 48'ini, 40 Fransız tümeniyle birlikte kendine çekmişti ve Haig'in yedekte yalnızca tek bir tümeni vardı. Ypres'te İngilizler çok savunmasız bir konumdaydılar -kendi çıkıntılarının ucundaki bir sırtın parçası olan Passchendaele'i alarak kendi elleriyle durumu daha da kötüleştirmişlerdi ve üç taraftan üzerlerine ateş edilebilirdi. Alman trenleri tekrar çalışmaya başladı ve binlerce top nakledildi. Uçaklar İngiliz top mevzilerini saptadı ve toplar, varlıklarını belli edecek bir işaret bile vermeden harita referanslarıyla atış yaptılar. İngilizler hiç olmazsa Passchendaele'deki küçük çıkıntıyı terk etmeyi akıl etmişti ama yine de, itibar ve propaganda nedeniyle vazgeçemeyecekleri alana çok zayıf bir biçimde yayıldılar. 9 Nisan'da iki Alman ordusu saldırdı; yine 21 Mart yöntemleriyle ve yine uygun hava koşullarının sağladığı şansla. Güneyde iki Portekiz tümenini vurdular. İtalyanlar gibi Portekizliler de yürümeyi, hatta yalpalamayı öğrenmeleri için koşturulmuşlardı. Askerleri, Afrika'daki Portekiz

Levent Şahverdi Arşivi

İmparatorluğu'na İngiliz desteği sağlamak için harcanan er olarak kullanıldılar. Coşkulu değillerdi. Bozuldular. Her şeyin Almanların ellerinde tuttukları araziden yana olduğu dikkate alındığında, Ypres çıkıntısında derin savunma örgütlenemezdi. Dikkate değer bir Alman zaferi daha oldu. 12 Nisan'da Almanlar yalnızca Messines Sırtı'nı geri almakla kalmadılar; daha sonra, o sırtın devamı ve civardaki en yüksek nokta olan Kemmel Dağı'nı da ele geçirmeye gittiler. Bu, İngilizlerin çökme tehlikesiyle karşı karşıya oldukları andı ve Haig karşılık verdi: Adamlarına gerçeği anlattı -"Köşeye sıkıştık"- ve ondan sonra, şaşırtıcı olan niteliklerini (en azından öğrenme yeteneğini) sergiledi. Ama başarıdan başı dönen Ludendorff da ona yardım etti. 21 Mart hatasını tekrarladı ve devam ettirdi. Kırmızı otobüslerle ve trenlerle getirilen yedeklerin arasına -12 Fransız tümeni- daldı. Hazebrouck ve Bethune'deki demiryolu hatları İngilizlerin elinde kaldı; Almanlar harap olmuş arazide yaya ilerlediler ve Lys Irmağı (muharebeye adını veren) üzerinde bataklık hâlini almış bölgeye yapılan saldırılarda bitkin düştüler. İtilaf güçleri 150.000, Almanlar 110.000 kayıp verdi (Buna Mart taarruzunda verilen 250.000 kayıp da eklenmelidir). Bu kayıpları İtilaf güçleri kaldırabilirdi ama Almanlar kaldıramazdı.

Bunu uzun bir duraklama izledi. Almanya'da yılın son celp ve sevk dönemi erken, yani daha öğrenciler son sınavlarına girerken başlıyordu. Rusya'dan dönen savaş esirleri de vardı ve Avusturya-Macaristan biraz da olsa asker göndermeye razı edildi (Metz'e botsuz geldiler). Saflar yeniden dolduruldu ve Hindenburg programının mühimmat üretimi, aşırı ısınma işaretlerine rağmen, hâlâ hatırı sayılır miktardaydı. Ludendorff'un düşüncesi hâlâ Manş limanlarını almak ve Anglo-Amerikan birliklerin gelişini önlemekti; ancak önce Lys Muharebesi'nden beri bu bölgeye yığılan yedekleri boşaltması gerekiyordu. Paris'in kuzeydoğusunda, Aisne Irmağı üzerinde Chemin des Dames'daki

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız Cephesi'ne bir darbe vurmayı tercih etti; yine şanslıydı. Fransız komutan -Duchenne kas hastalığının yanında- tek yeteneği öğrenmemek olan bir adamdı. Askerlerin çok büyük çoğunluğunu bombardımana en fazla açık oldukları ön mevzilere yerleştirdi; ayrıca Mart taarruzunda çok sıkıntı çeken ve sakin bir alan olacağı varsayılan aynı yerde dinlenmeleri gerektiği için geri çekilen beş İngiliz tümeni vardı. Alman hareketinin gürültüsünü, Aisne'deki kurbağa vıraklamaları gizledi; baskın için her şey hazırdı. 27 Mayıs'ta1400 topa karşı 5300 top atışa başladı ve dört saat içinde, yine her zamanki uygun hava koşullarında 2.000.000 mermi atıldı.

Alman 7. Ordusu (Hans von Böhn) mucizeye yakın bir ilerleme gerçekleştirip, köprüleri sağlam ele geçirmek için neredeyse dik sırtları tırmandı, Aisne Irmağı'nı geçti, hatta bataklığı bile geçmeye çabaladı. Marne Irmağı'na ulaştı; oradan "Büyük Bertha" adlı (silah imalatçısı Krupp'un karısının adına atfen) ağır bir top 65 kilometre ötedeki Paris'e mermi gönderdi. Sonra Ludendorff 21 Mart ve 9 Nisan'daki hatasını bir kez daha tekrarladı. Durmadı, devam etti. Hafif silahlı Alman birlikleri, trenle gelen ağır silahlı İtilaf yedekleriyle -30 tümen Fransız yedek- uğraşıyordu. Artık, Château Thierry ve Belleau Wood'da ilk Avrupa savaşı deneyimini yaşayan ve iyi olduklarını gösteren Amerikalılar da vardı. 2 Haziran'da 27 tümenle yapılan bir Fransız-Amerikan karşı saldırısı Marne hattını tuttu ve 9 Haziran'da, bu muharebe alanının kuzey tarafında ve eski İngiliz Somme hatlarına bitişik Montdidier'ye yönelik bir Alman saldırısı başarısız oldu. Bu, olacakların bir işaretiydi. Ludendorff'un saldırıları çok büyük üç çıkıntı yaratmıştı -bazıları açık alanda üstünkörü ve saldırıya açık uzun hatlar olmak üzere- aktifcephe hattı 390 kilometreden 510 kilometreye çıkmıştı; aynı zamanda İtilaf güçlerinin çökertilmemesi, tam zafer inancıyla yola çıkan Alman birliklerin şevkini kırdı. Her ay 200.000 Amerikalı geliyordu; bu İtilaf propagandasının fazlasıyla önemsediği bir olguydu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ludendorff'un büyük çıkıntılarından savunması en zayıf olanı, Marne Muharebesi'nde oluşturulmuştu ve kuzeybatı kenarında Soissons, güneydoğu kenarında Rheims vardı. Son Alman taarruzu burada 15 Temmuz'da gerçekleşti. Kayzerin kendisi de göründü ve saldırı bir "kraliyet muharebesi" hatta *Friedenssturm* yani "barış saldırısı" olarak ilan edildi. 52 tümen ve her zamanki ezici topçular toplandı. Ne var ki, İtilaf güçleri artık neyi beklemeleri gerektiğini biliyorlardı (ve Fransız istihbaratı çok iyi çalıştı; Alman demiryolu hareketlerini bildiren mesajları iletmek için Lüksemburg'da Almanca çıkan basın ilanları kullanıldı). Ludendorff'un yöntemleriyle başa çıkma yolunun karşı batarya ateşi -yani, top mevzilerini gizlemek ve ardından, bombardımanın ortasında mevzileri açığa çıktıktan sonra düşman topçusuna ateş açmak- olduğunu da öğrendiler. Rheims'in doğusunda derin savunma, Almanların ana Fransız mevzilerine ulaşmadan bitkin düşmeleri demekti. Petain yedeklerini kullandı ve Almanlar 17 Temmuz'da durduruldu.

Şimdi sıra karşı hamledeydi: Çıkıntının diğer tarafında, Villers-Cotterets (Alexandre Dumas'nın doğum yeri) ormanlarından bir karşı saldırı yapıldı. Fransızlar hafif ve hızlı hareket eden bir tank geliştirmişti. İki general, yani İngilizlerin bulunduğu sağ tarafta Debeney ve onun sağında da Mangin, 1940'ta *Blitzkrieg* olarak ünlenecek taktiklere -tanklar, hızlı hareket eden piyade ve Alman topçuların başını kaldırmalarına fırsat vermemek için alçaktan uçan uçaklar- başladılar. 300 tank (Renault) ve ikisi Amerikalı olmak üzere 18 tümen baskın biçiminde açık mısır tarlalarına daldı ve sekiz kilometre ilerledi. Marne çıkıntısındaki Alman kuvvetlerin tamamı imha tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, Ludendorff oradan tekrar Chemin des Dames'a çekildi, 4 Ağustos'a gelindiğinde Fransızlar 30.000 esir ve 600 top ele geçirmişti. Foch bu savaşın nasıl kazanılacağını keşfetti ve durdu. Hafif silahlarla yedekleri daha fazla hırpalamak yoktu artık. Verilecek karşılık, başarılı olduğu yerde saldırıyı askıya

Levent Şahverdi Arşivi

almak ve başka bir yere saldırıp, düşman yedeklerini hareket hâlinde tutmaktı. Gerçekten de hareket ettiler. Yavaş tren yolculuğu, aksamalar ve iptaller moral bozucuydu… Ve bunların hepsine sıcak hava eşlik ediyordu.

Alman yedekler berbat bir biçimde dağılıyordu. Tüm Alman ordusunun üçte biri savaşın son üç ayını yavaş hareket eden trenlerin içinde ya da yanında geçirecekti. Ludendorff her şeyi büyük bir Flandre saldırısına göre kurmuştu. Şimdi bunu ertelemek zorundaydı. Savunma uzmanı Lossberg geri çekilmek, hatta Meuse ve Anvers'e kadar çekilmek istiyordu; ancak Ludendorff onu dinlemedi. Fransızlar Chemin des Dames'da baskıyı sürdürdü ama bir sonraki İtilaf harekâtını 8 Ağustos'ta Amiens'te İngilizler gerçekleştirdi. Buradaki plan sınırlıydı ve Almanları garnizon menzilinin dışına itmekti. 18 Temmuz'daki Fransız örneği gerektiği gibi incelendi. Generaller -İngiliz tarafında Rawlinson, Avustralya ve Kanada tarafında Monash ve Currie- zamanı geldiğinde Haig'i saldırıyı birkaç günden fazla sürdürmemeye ikna edebilen pratik adamlardı. Hava kontrolü sağlandı ve artık her türlü silah bereketi vardı, özellikle de hızlı hareket eden piyadenin taşıyabildiği hafif Lewis makineli tüfekleri. Cephe hattına gelen tankların gürültüsü, alçaktan uçan uçaklarla maskelendi. Hiçbir ön bombardıman olmadı ve sabah sisi ilk saldırıyı gizledi. Yeni Mark V ve Whippet tankları öncekilerden daha hızlı ve daha güvenilirdi; karşı saldırıyı bozmak için Alman cephe gerisine bir gaz ve yüksek patlayıcı perdesi indiren özel bir yeniliği vardı. Sonuç 8 Ağustos'ta bir zafer oldu; Almanlar, neredeyse açık bir alanda ve tam hazırlanmamış mevzilerde gafil avlandılar; bir tugay komutanı kahvaltıda yakalandı. Birinci gün 12.000 esir ve 400 top ele geçirildi; harekâtın sonunda yaklaşık 50.000 esir alındı.

Her ordunun yenilgisinde gizemli bir aşama vardır, ki bu askerlerin umutlarını kaybettikleri noktadır. Rus örneğinde, Eylül 1916'da Brusilov taarruzunun sonuna doğru, Kovel ve

Levent Şahverdi Arşivi

Vladimir Volinsk önündeki bataklıklarda muhafız ordusunun kanlı başarısızlarıyla bu noktaya ulaşıldı. Alman ordusunun morali 18 Temmuz'da, Villers-Cotterets karşı saldırısı sırasında bozulmaya başladı. Belçika'da Spa kasabasındaki karargâhta kayzer, Ludendorff'a neyin ters gittiğini kibarca sordu. Ludendorff askerlerin artık savaşmadıklarını söyledi, binlercesi teslim oluyordu. Bir işaret de, giderek daha fazla sayıda askerin hasta raporu almasıydı. Tuhaf bir biçimde, birlikler iyi yönetilirse askerler hasta olmazlar: Trafalgar'dan önce, 1805'te Fransız amiral Batı Hint Adaları'nda 1000 askerini geride bırakmak zorunda kalmıştı; oysa İngiliz amiral Lord Nilson, tıpatıp aynı alanda bir tek kayıp vermemişti.[2] Hatta Ludendorff kayzere yönelik sitemkâr bir not bile iletti. Onun inancı şuydu (Cadorna'nınki gibi): Siyasal solun bozgunculuğu yaymasına izin veriliyordu. Oysa şimdi Amiens'te, çatırdamaya başlayan, Ludendorff'un sinirleriydi. Kendini içkiye vermeye ve kendi astlarıyla kavga çıkarmaya başladı; kimseye bir zararı dokunmayan ve babacan başkomutan gibi görünen zavallı yaşlı Hindenburg'la bile. Taarruz başlamadan önce, karısına genelkurmayın çok meşgul olduğunu, boş zamanı olacağını ve kendisine yeniden okuması için Alman klasikleri göndermesini bile yazmıştı. Şimdi Ludendorff yalnızca bir savunma harekâtını becerebileceğini söylüyordu. Foch, ona haklı olduğunu gösterdi.

Foch, zekice bir genelgeyle işin anahtarının ilk başarılardan sonra durmak olduğunu öne sürerek baskıya devam etti. Bu ilk başarılarda İngiliz ordusu başı çekti: 17 Ağustos'ta Arras, 21 Ağustos'ta Somme bölgesinde Bapaume, Ağustos'ta büyük Siegfried hattının Drocourt-Queant makası denilen bir uzantısı, 28 Ağustos'ta St. Quentin, Eylül'de Kemmel Dağı. Bu arada Fransızlar, 27 Mayıs'taki Alman başarısıyla oluşturulan çıkıntının tamamını geri aldılar ve Eylül'de büyük bir

2 R. Atkinson, *Trafalgar* (Londra, 2004), s. 40 vd. O zamanki tıp üzerine olağanüstü bir araştırma.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan hamlesi geldi: 1500 uçak ve 270 hafif tankla birlikte yarım milyon asker, Verdun'ün güneydoğusundaki St. Meuse çıkıntısını temizledi (gerçi Almanlar askerlerinin çoğunu zamanında geri çekmeyi becermişti). Sonra Ypres'te kısa bir direnme geldi ve ayın sonuna doğru Amerikalılar, hata yapma ve hatalarda ısrar etme konusunda İngilizlerden geri kalmadıklarını gösterdiler. Verdun'ün kuzeyinde, çoğu harap olmuş ve tank kullanımını imkansızlaştıran ırmaklarla ve koyaklarla dolu Argonne bölgesinde, 15 (iki kat büyüklükte) Amerikan ve 22 Fransız tümeni, bire karşı sekizlik bir üstünlükle harekete geçti. Ama lojistikte bir aksama oldu ve Amerikalı komutanlar 1917'nin taktik derslerini önemsememekte ısrar ettiler: Eski moda yöntemleri kullandılar ve eğitim zamanının çoğunu, artık zamanı geçmiş tüfek atışlarına ayırıp boşa harcadılar. Sonra hazırlıklı bir mevziye, Kriemhild hattına toslayıp kaldılar. Alman yedeklerin (33 tümen) orada toplanmak zorunda kalmış olmaları gerçek bir avantajdı.

Bu durum, İngilizlerin neredeyse model olacak bir muharebeyi sahneye koyup, Siegfried hattını (İngilizlerin "Hindenburg hattı" dedikleri) kırmalarını sağladı. 27 Eylül'de muazzam bir kuvvet bu hattın Cambrai'dan önceki 15 kilometrelik kısmına saldırdı. Savunma 5 kilometre uzunluğundaydı ve St. Quentin kanalının çamurlu suyunun derinliği iki metreyi, eğimli kenarları ise 15 metreyi buluyordu. Tankların karşıya geçmesinin tek yolu, kanalın geçtiği büyük bir tüneldi; ama sıkı bir biçimde tellerle kaplıydı ve tanklar oyalanıyordu. Ne var ki, sahra toplarından yalnızca 450 metrelik sipere sekiz saat boyunca dakikada 126 mermi indiren müthiş bir bombardıman vardı; ağır topçuların karşı batarya atışı iyi hazırlanmıştı ve Alman ağır topçusunu susturdu. Savunmada olanlar fiilen afalladı. Bir şans unsuru çıkıp geldi: İngilizler savunma hatlarının taslak haritalarını ele geçirmişti ve kanalda da şans yaver gitti; sisle birlikte tek bir tümen kanalı geçti, karşı kıyıya tırmandı ve beş kilometrelik bir cephe üzerindeki Siegfried

Levent Şahverdi Arşivi

hattını yardı. Bu başarı Avustralyalıların ve Kanadalıların her iki yakada ileri hareket etmelerine imkân verdi ve 5 Ekim'de İngilizler açık alana girdi. Haig yine durmayı önerdi; ancak Alman çekilmesi devam etti, Kasım'ın başında Brüksel ve Namur dışında cepheyi terk ettiler. Ekim ortasında Amerikalılar sonunda Kriemhild hattını yarıp, Metz'deki büyük Alman demiryolu üssünü tehdit altında tutabildiler.

Almanya'nın yenileceği açıktı. Mart ile Temmuz arasında bir milyondan fazla, sonraki aylarda da 750.000 asker kaybetmişti. Savaş ekonomisinde de kriz vardı, fabrikalar yıpranmaktaydı ve sosyal demokrat lider Kuzey ve Doğu Berlin işçi sınıfının, hayati önemdeki patatesleri taşımak için kullanılan 4000 tren vagonundan yoksun olmasından yakınıyordu. Kuşkusuz ülke, 1919'a kadar savaşmaya devam edebilirdi (1945'te yaptığı gibi) ama yolun sonu görünüyordu. 28 Eylül'de Ludendorff'un sinir sistemi çöktü; sonunda kayzer de dahil herkese öfkelenmişti: Savaş durdurulmalıydı. Kurmaylarına "birliklere hiçbir şekilde güvenilemez" diyordu. Elbette, ordu Ren Irmağı'nda tutunabilirdi ama her şey dağılıyordu ve müttefikleri Almanya'yı bırakıp gitmişti. Hepsi Batı Cephesi'ndeki olayları izlemekteydi ve Ludendorff'un büyük taarruzunun başarısızlığıyla birlikte, genel enkazdan kurtarabileceklerini kurtarmaya bakıyorlardı.

15 Eylül'de, Almanların aşağılayıcı bir biçimde en büyük esir kampımız dedikleri yer olmaktan çıkan Selanik'teki İtilaf kuvvetleri ileri harekâta geçti ve Bulgarlar çöktü. Zaten Almanlar da bekledikleri ödülü -çok eskiden olduğu gibi Güney Balkan İmparatorluğu- vermemişti. 28 Eylül'de ateşkes istediler. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'yla bağlantıyı kopardı; ancak her durumda Jön Türkler Almanların Kafkasya'ya karışmasına öfkeliydiler ve bazıları Almanları terk etme, Arapları İngilizlere bırakıp İngiliz desteğiyle Kafkaslar'a ve Kafkas petrollerine yoğunlaşma ihtimalini düşünüyordu. Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun alternatifini enine boyuna düşünüyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Türkî Orta Asya'yı içine alacak ulusal bir Türkiye. Jön Türkler bir Alman denizaltısıyla Odessa'ya geçip, bunu gerçekleştirmek için yollara düştüler: Afganistan, Kafkasya, Berlin, Moskova. Osmanlı ordusu Suriye'den çekildi ve 30 Ekim'de bir ateşkes sağlandı.

Sonra Avusturyalılar bıraktı. Ondan önce Avusturya-Macaristan hükümeti, Başkan Wilson'ın on dört maddesinin kabulü konusunda gürültü koparmıştı ve imparator, bu maddelere inanan bir profesörü, Lammasch'ı başbakan olarak atamıştı. Ama Habsburg İmparatorluğu'nun sonu gelmişti. Macaristan bağımsızlık ilan etti; Alman olmayan diğer halkları temsil eden ulusal konsey de bağımsızlık ilan etti. Tuhaftır, Avusturya'daki Almanlar bağımsızlık ilan etme kuyruğunda ilk sıradaydı. Hâlbuki onların Almanya'yla birleşmeleri bekleniyordu. Avusturya'da kısa süreli bir Alman işgali bile oldu. İtalyanlar karışıklıktan yararlanarak, Ekim'in son günlerinde, karşı koymayan yüz binlerce askeri yakaladılar ve buna Vittorio Veneto Muharebesi dediler.

Almanya'nın hâlâ bazı kartları vardı. Kuşkusuz ordu eski ordu değildi ama unsurları hâlâ sağlamdı. Rusya'nın büyük bir bölümünü ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetiyordu. Kış geliyordu. Ren bir engeldi ve İtilaf kuvvetleri saflarında savaş yorgunluğu önemli bir faktördü. Potansiyel anlaşmazlık da bir faktördü: İmparatorluk sahibi İngilizler, Başkan Wilson'ın sömürgelerin kurtuluşunu da öngören on dört maddesinden hoşnut olacaklar mıydı? Her şeyden önce Brest-Litovsk, çarlığın Rus olmayan halkları için kendi kaderlerini tayin etmek anlamına geliyordu ve önde gelen anti-komünist devlet olarak varlığını sürdürmesi için Almanya'ya başvurulabilirdi. Ludendorff'un artık kukla bir dışişleri bakanı vardı ve Eylül sonunda, Bulgar ateşkesinden sonra, şansölyeye açıklanmayan bir plan hazırladı. Başkan Wilson'a başvurulabilirdi ve bu, Almanya'nın daha demokratik yönetilmesini sağlamak demekti. Alman solu da, bu anlamda bir aksesuar olarak ya-

Levent Şahverdi Arşivi

rarlı olabilirdi. Ludendorff ve diğer birçok milliyetçi, moralin bozulmasından, ekonominin kötüleşmesinden ve yüksek ücretlerin neden olduğu enflasyondan zaten solu sorumlu tutuyordu. 30 Eylül'de yeni bir şansölye, liberal görüşlü bir güneyli Alman olan Baden Prensi Maximilian (Max) atandı. Kabinesinde merkez ve sol partilerin temsilcileri vardı. Prens Max, ateşkes istese, halkın moralini düzeltilemez bir biçimde bozabileceğini biliyordu: Durum anlaşılacaktı ve ani bir çöküş olabilirdi; bu da görüşmelere fırsat bırakmayacaktı. Haklıydı. Kayzer "Yüksek komutaya zorluk çıkarasın diye atanmadın" diyerek burun kıvırınca Alman tarihine son feci katkısını yaptı ve 4 Ekim'i 5 Ekim'e bağlayan gece Amerika Birleşik Devletleri'ne bir nota gönderildi. Ludendorff aslında kendi ününü kurtarıyordu: Başkalarını savaşa son vermeye teşvik edecek, sonra dönüp kendi kusuru olmadığını söyleyecekti.

Oh! What, a Lovely War filminin sonunda dâhice bir sahne vardır: Tüm perdeye yayılan şehit mezarlarının etrafında yavaşça dolanan memurların olduğu sahne. Şimdi olan da buydu. Memurlar ve yüksek komutanlar bir aydan fazla bir süredir ateşkesin girdi ve çıktılarını ciddiyetle tartışmaktaydılar ve bu arada on binlerce asker savaşmaya devam ediyor ve ölüyordu. Alman notası, İtilaf güçlerine sorun çıkardı; çünkü demokrasi ve kendi kaderini tayin hakkı diliyle konuşmak zorunda kalıyorlardı, oysa hepsi intikam almaya ve yenilenlerin zararına imparatorluklar yaratmaya kararlıydı. Belçikalılar bile, Scheldt ağzını Hollandalılardan almaları gerektiğini düşünüyorlardı. Ortak bir cevaba ulaşmak, açgözlülüğü kutsallıkla birleştirmek zordu ama sonunda İngiliz becerisi üstün gelecekti.

Almanlar beceriksizdi. Merkez ve sol parti liderleri -Matthias Erzberger ve Philipp Scheidemann- on dört maddeyi kabul etmek istiyorlardı ama generaller ancak 5 Ekim'de maddelere bakabildi. Dışişleri Bakanlığı, bunların yararlı müzakere maddeleri olabileceğini düşünüyordu, fazlası değil. Notalar gidip

Levent Şahverdi Arşivi

geldi; ayın 8'inde Wilson, 12'sinde Berlin, 14'ünde Wilson, 20'sinde Berlin ve ay sonunda bir notalaşma daha. Almanlar daha gerçekçi olsalardı, belki bir şeyler kurtarılabilirdi. Ama yanılsamada ısrar ettiler ve 12 Ekim'de bir İngiliz yolcu gemisini -*Leinster*- batırıp, 135'i kadın ve çocuk olmak üzere 450 kişiyi boğarak öldürme yanlışını yaptılar. Flandre'dan çekilirken kuyuları zehirliyor, meyve ağaçlarını "doğruyorlardı". Wilson müttefiklerini endişelendiren âlicenaplık imalarıyla başladıysa da, şimdi talepleri artmıştı. Almanya gerçek demokrasiye, bir meşruti monarşiye sahip olacak ve denizaltılar duracaktı. Prens Max kabul etti. Bu noktada Ludendorff ilk çizgisinin tam tersine döndü ve çok tehlikeli bir efsane -Almanya'nın aslında kaybetmediği efsanesini- uydurmaya başladı. Kayzere söylemeden Berlin'e geldi ve Almanya'nın savaşmaya devam edebileceğini söyledi. 26 Ekim'de, Dışişleri Bakanlığı'nda kendisinin atadığı kişilerce duyurulan koşulları topa tuttu ve hakaret ettiği kayzerle atıştı. Prens Max ve onun iyi niyetli solcu arkadaşlarına, "bu adamlar, bizim için kaynattıkları çorbayı kendileri içsinler" dedi. İçtiler. Ordu liderleri itibarlarını korudular. Zamanı gelince Ludendorff kendi itibarını kullanıp Adolf Hitler'i Alman siyasetine soktu[3] ve on yıl sonra 1933'te yaşlı Hindenburg cumhurbaşkanı olarak Hitler'i şansölye olarak atadı.

Bu arada, Alman morali çökerken, başka bir çaresizlik hareketi, nihai krizi hızlandırdı. Savaş çabalarını zayıflatan donanma-ordu çekişmesinin daha üst perdeden tuhaf bir devamı olarak donanma yetkilileri son bir çılgınca hamle yapmayı kafalarına koydular. Donanma kurmay başkanı Yüzbaşı von Levetzow, Almanya'nın büyük gemilerinin limanlarda hapsedilebileceği, hiçbirinin *Reichsmarine*'nin yeniden yapılan-

3 1923'te saygın biri hâline getirdiği Hitler'le birlikte Münih'te bir darbe girişimine öncülük etti. 1930'larda birileri yazdıklarını fark edene kadar Üçüncü Reich'ın tek açık muhalifiydi (yeterince anti-Katolik olmadığını düşünüyordu). 1938'de cenazesi devlet töreniyle kaldırıldı; cenaze törenine katılanlar garip kasklar taktılar ve tuhaf sesler çıkardılar.

Levent Şahverdi Arşivi

masına kalmayacağı ihtimalini görebiliyordu. "Okyanusun dibinde ölümsüz nam"ın daha iyi olduğunu düşündü ve 27 Ekim'de, açık deniz donanmasına Thames Estuary'ye doğru açılma emri verildi. 80.000 denizci ve gemi ateşçisi, okyanusun dibine hevesli değildi. Kiel'de, daha sonra Lübeck ve Wilhelnishaven'de başkaldırdılar ve ayaklanma Köln'e, ardından Münih'e yayıldı. Bir Rusya havası vardı; işçi ve asker konseyleri kuruluyordu. Prens Max'ın başkanlığındaki hükümette yer alan sosyal demokratlar, bir Bolşevik devriminden kaçınmak için bir şeyler yapmak zorunda kalacaklarını biliyorlardı. Savaş hemen durdurulmalı, kayzer gitmeliydi. Generaller de aşağı kalmadı ve 9 Kasım'da kayzer Hollanda'ya kaçarak, tam da Berlin'de cumhuriyet ilan edilirken tahttan feragat etti. Ne olursa olsun, ülkedeki kaosla birlikte acil bir ateşkesin zamanı gelmişti. Bir heyet, Foch'un Compiègne Ormanı'ndaki karargâhına doğru yola çıktı ve 11 Kasım sabah saat 11.00'da top atışları durdu. Şartlar acımasızdı: Almanya bir daha savaşamayacaktı. İtilaf güçleri Ren'i aldılar. Almanya işgal edilmedi, ancak daha sonra anlaşılacağı gibi, bu ölümcül bir karardı. Ama savaş bitmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Geri dönen Alman ordusu Berlin'den geçerken.

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİNCİ BÖLÜM

AKIBET

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Başkan Wilson -muazzam bir coşku eşliğinde- Aralık ortasında Avrupa'ya geldi. 1914'te duran ilerleme ve özgürlük yürüyüşünün yeniden başlayabileceği bir tür yeni dünya düzenini temsil ediyordu. Paris bölgesinin çeşitli yerlerinde barış anlaşmaları halledildi, ki bunlar yenik devletlerle değil, daha çok müttefikler arasındaki pazarlıkların sonucuydu. Esas anlaşma 28 Haziran 1919'da Versay'da Almanlarla yapıldı; diğerleri onu izledi.

Sir William Orpen'ın ünlü tablosunda, barış yapanlar XIV. Louis'nin Aynalı Salonu'nda biçimli bıyıklar, keskin bakışlar ve asil duruşlarla poz verirken kendilerinden son derece memnun görünür. Bir mihrace ile bir Japon asilinin onları seyretmesi, barış yapanların enternasyonalizminin ve iyiliksiverliğinin kanıtıdır. Denildiğine göre, Clemenceau muhtemel bir Napolyon (Lloyd George) ile muhtemel bir İsa Mesih (Wilson) arasında oturduğunu söylemiş.

Daha o zaman bile, bu insanların özgüvenlerinin bir manası yoktu. Dünya çapında bir grip salgını 10.000.000 kurban aldı; Rusya'da iç savaş, 1920'de Bolşevikler kazanana kadar milyonlarca can aldı. İtilaf Devletlerinin Ortadoğu'yu bölüşme

Levent Şahverdi Arşivi

girişimi başarısızlığa uğradı. Müslüman Arap ülkelerini -ve petrollerini- esas olarak İngilizler aldı. İngilizlerin bölge uzmanı T. E. Lawrence, Türkler 14.000 kişilik yerel bir orduyla yılda 90 kişi idam ederek Irak'ı yönettikleri hâlde, 100.000 askere, tanklara, uçaklara ve gaza sahip İngilizlerin herkesle savaştığını söylüyordu. İstanbul'u işgal eden İngilizlerin ve Fransızların esiri olan sultan, ülkesini yalnızca büyük ölçüde budamakla kalmayıp, zoraki bir yeniden uygarlaşma sürecine de tabi tutan bir antlaşmayı 1920'de Sevres'de imzalamak zorunda kaldı.[1] İngilizlerin ve Fransızların inayetiyle Yunanlılar ve Ermeniler Anadolu'yu istila etti. Yenik güçler arasındaki Türkler, benzersiz bir biçimde, dâhi bir liderin yönetiminde toparlanıp 1922'de ülkelerini geri aldılar vebu durum 1923'te Lozan'da tanındı. Bu, savaş sonrası dönemin o zamandan beri gelişip güçlenen tek eseridir. Geri kalanların bazıları hızla akamete uğradı ve Orpen portresindeki güzel giyimli devlet adamları, pek çok durumda kendi seçmenleri tarafından reddedildi. Eserleri bozuldu. 1919'da Avrupa imparatorlukları büyük ölçüde genişledi. Bu imparatorluklar on yıl içinde dağıldı, bir kuşak içinde de sona erdiler.

Versay'ın başarısızlıklar listesi uzayıp gider. Uluslararası sorunları halletmek için bir "Miletler Cemiyeti" kuruldu. Cemiyet Balkanlar'daki nüfus mübadelelerini örgütlemekle işe başladı. Sonra büyük sorunlarla karşılaşan Milletler Cemiyeti giderek yersizleşti ve İkinci Dünya Savaşı'nı hemzemin geçitlerin standartlaştırılması üzerine bir tartışmayla selamladı.[2] Dünya ekonomisini toparlama girişimi de başarısız oldu. 1920'ye gelindiğinde savaş sonrası büyüme balonu söndü; 1929'da dünya tarihinin en büyük ekonomik krizi siya-

1 Antlaşmanın -hiçbir zaman onaylanmayan- birmaddesi edepsiz kartpostal satışının yasaklanmasıyla ilgiliydi (Murat Bardakçı, *Şobbabo*, İstanbul 1998, s. 163).

2 İkinci Dünya Savaşı öncesinde en çok tartışılan konulardan biri Avrupa'daki hemzemin geçitlerin standartlarıydı. Bkz. Norman Stone, *İmparatorluk Oyunları*, 2018, Ketebe Yayınları (editörün notu).

Levent Şahverdi Arşivi

sal felaketleriyle birlikle geldi. 1918-1919'da kurulan sözde parlamenter ulus-devletler, parlamenter olmaktan çıktı ve 1920'lerde insani bir yüzü olan Bolşevik Rusya, Stalin yönetiminde ucube bir yüz kazandı.

En kötü sorun Almanya'yla ilgiliydi. Şubat 1919'da Weimar'da toplanan yeni cumhuriyetin politikacıları demokratik bir anayasa tasarladılar. Bu, hayal gücü en zayıf anayasaydı (yapıcıları gerçek Wilsoncı ilkeleri göstermeye o kadar kararlıydı ki, sürekli seçim ve nispi oylamayı şart koştular). Versay'da Polonya'ya verilen topraklar vardı ve buna yaygın bir öfke duyulmaktaydı. Ama gerçek sorun paraydı. "Almanlar" resmen savaştan sorumlu tutuldular; neden oldukları zararlar için "tazminat" ödemeleri bekleniyordu. Ama Fransızlar bunu Alman ekonomisinin canlanmasını önlemek için kullanma niyetindeydi ve diğer eski İtilaf Devletleri kendi savaş borçlarının ödenmesini bekliyordu. 1921'de meblağ 132 milyar altın marka ulaştı. Bu, Almanya'nın her yıl ihracattan kazandığı paranın dörtte birini, kuşaklar boyunca başkalarına vermesi demekti. Böyle bir meblağ ancak Nazilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da gösterdikleri ve daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Almanya'da yaptığı gibi, işgal edilen bir ülkeden çıkarılabilirdi. İtilaf güçleri, çıkabilecek kargaşalardan korktukları için Almanya'yı işgal etmekten bilerek kaçınmışlardı. Bu nedenle demokrat politikacıların kendileriyle işbirliği yapmalarını bekliyorlardı. İstenen şey çok fazlaydı. 1920'lerde Amerikan yardımı Almanya'ya girdi ve tazminatları ödemek için kullanıldı. Sonra dünya ekonomisi çöktü ve Amerikan parasının akışı durdu. Aşağı yukarı bütün Almanlar ekonomik sıkıntılarından tazminatları ve daha genel olarak Versay'ı sorumlu tutuyorlardı ve Hitler'in en güçlü kartı buydu. Aslında Weimar demokrasisi, sorumluluğu almaya hazır bir parlamenter çoğunluğun olmaması nedeniyle 1930'da aksadı. En büyük siyasal parti olan Sosyal Demokratlar, "yapıcı çekimserlik"le -yani ne lehte ne aleyhte oy kullanma- öne çıktı. *Reichstag* sürekli kendini feshediyordu: 1932'de seçim yapılan

Levent Şahverdi Arşivi

gün sayısı parlamento oturumlarının yapıldığı gün sayısından fazla oldu ve yaşlı Cumhurbaşkanı Hindenburg ülkeyi kararnamelerle yönetti. 1933'te Alman seçmenlerin çoğunluğu ya komünistti ya Nazi; ve Hitler şansölyeliğe atandı. Tam yetki, başka bir deyişle diktatörlük istiyordu ve bunun için *Reichstag*'da üçte ikilik bir çoğunluğa ihtiyacı vardı. Bu çoğunluğu elde etti ve savaş sonrası hesaplaşmaya son gerçeküstü katkı, Weimar Cumhuriyeti'nin rehber ışığı demokratlar tarafından sağlandı. O sırada demokratların (farklı bir ad altında) sandalye sayısı beşe inmişti. Hitler oylamasında bölündüler. İki milletvekili Hitler'den yana, ikisi karşı oy verdi, diğeri de ötekilerin partiyi bölmesini protesto ederek çekimser kaldı. O sırada tazminatlar kaldırılmış olsa da hasar bir kere oluşmuştu ve Hitler aşırı milliyetçi bir program benimsedi.

Bütün bunların içinde gerçek felaket, Almanların yenildiklerini düşünmemeleriydi. "Arkadan hançerlenmiş"lerdi: Yahudiler, solcular, yumuşak beyinli akademisyenler savaşı kazanmalarını ve saf Amerikalıların hayal ettiğinden daha anlamlı bir Avrupa kurmalarını engellemişti. Kazara da olsa, Ludendorff bu fantezinin baş mimarıydı: İngiliz bir gazeteci ona İngilizce Almanya'nın "arkadan hançerlendiğini" düşünüp düşünmediğini sordu; soru tercüme edilince Ludendorff düşündüğünü söyledi.

Sonraki felaket, Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde, ateşkes koşulları tartışılırken Lloyd George tarafından sezilmişti. Kâhince bir açıklama yaptı: "Şimdi barış yapılsa, 20 yıl sonra Almanlar, Kartacalıların Birinci Pön Savaşı'yla ilgili söylediklerini söylerler, yani şu veya bu hatayı yaptıklarını ve bir dahaki sefere daha iyi bir hazırlık ve örgütlenmeyle zaferi kazanabileceklerini söylerler."[3] Hitler'in *Kavgam*'da söylediği de aşağı yukarı buydu: Almanya kazanmayı hak etmişti ve

3 John Grigg, *Lloyd George; War Leader* (Londra, 2001). Hem çok duygusal, hem de çok sevimli bir kitaptır ve yazarın öyküyü tamamlamadan, Lloyd George'un zafer sonrası planlarını açığa çıkarmadan ölmesi büyük bir talihsizliktir.

Levent Şahverdi Arşivi

ihanet, sağduyusuz insanların ve soldaki vatan hainlerinin tavizleri olmasaydı kazanırdı. 10 Kasım'da, gözlerini kör eden gazdan kurtulup iyileşiyordu ve devrim olduğu söylendiğinde şu tepkiyi verdi: "Annemin mezarının başında durduğum günden beri ağlamadım... Her şey boşunaydı... Bütün bunlar bir suç çetesi vatana el koysun diye mi oldu? Şu anda bile o korkunç olayı ne kadar çok anlamaya çalışırsam, öfke ve rezalet utancı gözlerimi o kadar çok yakıyor. Bu sefillikle karşılaştırınca gözlerimdeki yanma ne ki?" Çıkardığı sonuç şuydu: "Yahudi'yle uzlaşma yapılmaz. Ancak onun hakkında karar verilebilir. O da ya hep ya hiç." Birincisinden çok daha korkunç bir İkinci Dünya Savaşı için yol açıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Haritalar

- 1914 yılında Avrupa
- Batı Cephesi, 1914
- Doğu Cephesi, 1914-1918
- Balkanlar ve Boğazlar
- Batı Cephesi, 1915-1917
- İtalyan Cephesi, 1915-1918
- Batı Cephesi, 1918

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

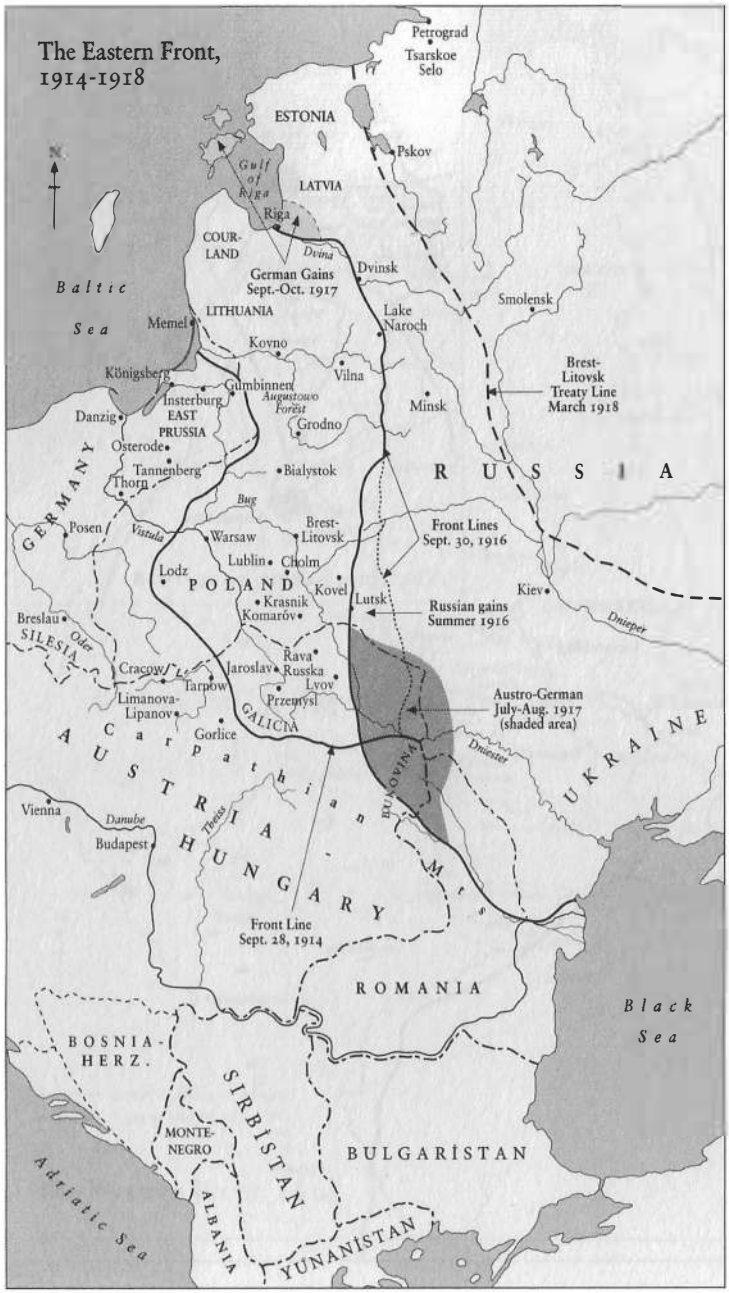

The Western Front, 1914

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

The Western Front, 1915–1917

Levent Şahverdi Arşivi

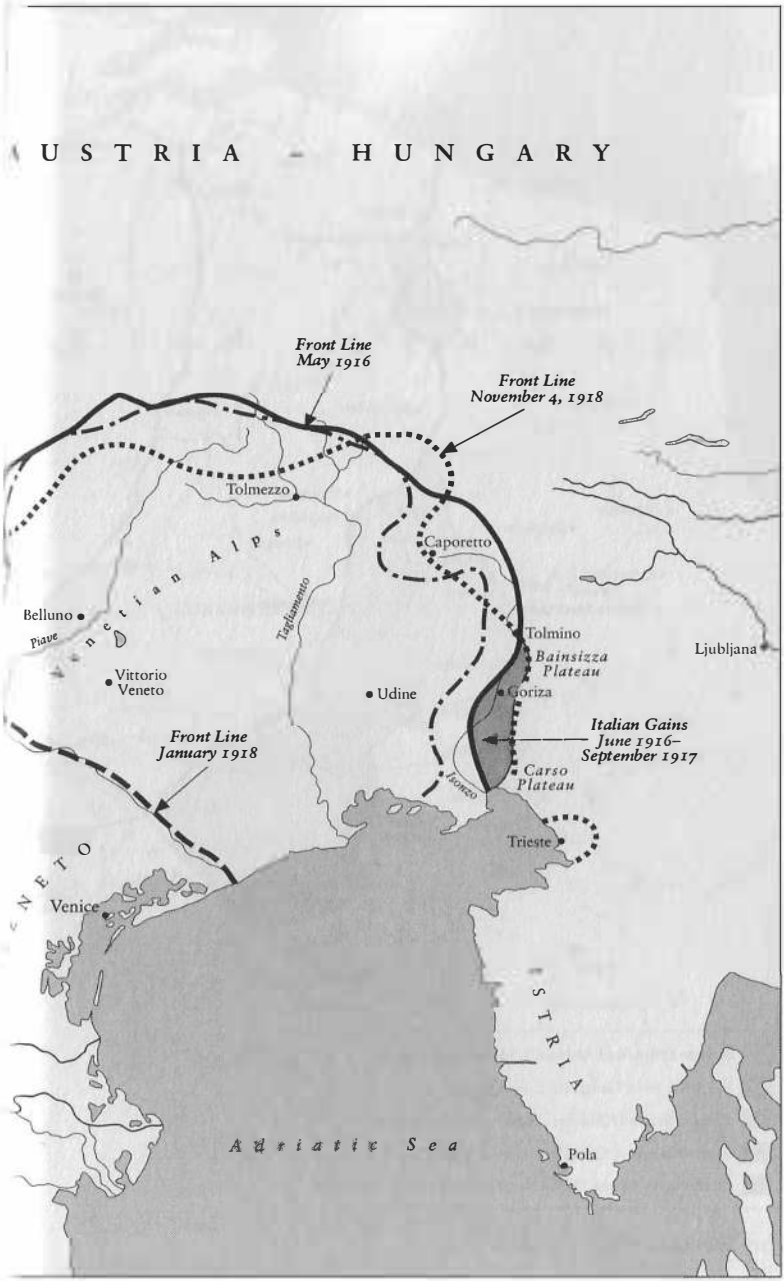
175

Levent Şahverdi Arşivi

The Italian Front, 1915–1918

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

The Western Front, 1918

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bazı Kaynaklar

Bu liste kısmen benim kendi kaynaklarımı yeniden belirtmekte ama esas olarak son birkaç yılda üretilen literatürü anmayı amaçlamaktadır. Daha eski eserler, söz konusu bu yeni eserlerin kaynakçalarında var ve yalnızca ender -çok ender- durumlarda onlardan bahsediyorum (bazen en son yeniden basımlarıyla). Bunlardan biri benim kendi eserim *The Eastern Front 1914-1918*'dir (Londra 1975) -görünüşe bakılırsa hâlâ konuyla ilgili temel eser: Ruslar bunu çok zaman önce eskitmiş olmalıydı. Türkiye de dahil, diğer ülkeler yayınlar konusunda çok ileridedir.

Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin en son çıkan üç büyük ölçekli anlatı, daha önceki çalışmaları yakın zamanda yapılan çok sayıda çalışmayla güncellendikleri için, özellikle yararlıdır. David Stevenson, *1914-1918: The History of the First World War* (Penguin, 2004) tüm konularda, örneğin tıbbın ya da havacılığın kaydettiği ilerleme konusunda son derece bilgi vericidir. Niall Ferguson, *The Pity of War* (Penguin, 1998) farklı bir şekilde de olsa, eşit ölçüde kapsamlıdır: Özellikle çok önemli olan bir konuyla, savaş maliyesiyle ilgileniyorama diğer konularda da önemli şeyler söylüyor -örneğin askerlerin morali ve neden o şekilde savaştıkları. Hew Strachan, *The First World War,* cilt I: *To Arms* (Oxford, 2001) önerilen üç cildin ilkidir;

Levent Şahverdi Arşivi

yazar askeriyenin içini dışını biliyor, Osmanlı savaş çabalarının ilk aylarını da konu alıyor. Bu kitapların üçüne de çok şey borçluyum.

Bunların dışında daha kısa ve güçlü noktaları bulunan birçok anlatı var. Robin Prior ve Trevor Wilson, *The First World War* (Cassell, 2001) askerî teknikler, örneğin top kullanımında gerçekleşen değişiklikler konusunda çok yararlıdır. A. J. P. Taylor'ın kısa kitabı *The First World War'a* (1966, ama Penguin tarafından sürekli basılıyor) saygılı değiller. Ben saygılıyım. Bana Moskova'da, Doğu Cephesi için resmî bir tarihin 2014'te çıkacağı söylendi. Mario Isnenghi ve Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914-1918* (Milano, 2004) İtalya'yı konu alıyor -güzel fotoğraflar ve sağlam bir kaynakça değerlendirmesi var; Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers* (Graz, 1993) ise Avusturya-Macaristanı konu alıyor. Anthony Clayton, *Paths of Glory: The French Army 1914-1918* (Londra, 2005) Fransa'yla ilgili en son eserdir, ama ayrıca bkz. J.-B. Duroselle, *La Grande Guerre des Français* (Paris, 1994). Edward J. Erickson, *Ordered to Die* (Westport, Conn., 2000) Türk cephesini konu alıyor, ayrıca bkz. Michael Carver, *The Turkish Front* (Londra, 2001), ama Komutan Larcher, *La, Guerre turque dans la guerre mondiale* (Paris, 1926) de okunmalıdır. Almanya için G. Hirschfeld, *Enzyklopadie Erster Weltkrieg* (Münih, 2003) yararlıdır ve bazı belgelerin kaybolduğu dikkate alınırsa, önemli konularda özetler vardır; ayrıca bkz. Holger Herwig, *The First World War: Germany and, Austria-Hungary* (Londra, 1997).

Anlatımın temeli olarak bunları kullandım. Bununla birlikte, temel anlatıları internet üzerinde çok sayıda araştırmayla tamamlamak da olanaklıdır. Herhangi bir ad ya da konu üzerine Google'da yapılan bir arama dikkate değer sonuçlar verir; çok sayıda müzenin de kendi web siteleri vardır. Londra'daki Imperial War Museum dikkate değerdir ve temsil niteliğindedir (www.iwm.org.uk); ancak www.worldwarl.com, www.grande-guerre.org ya da www.first-worldwar.com gibi çok

Levent Şahverdi Arşivi

sayıda özel site de var; ayrıca www.findagrave.com gibi sitelerle de birçok yaşam öyküsünün izini sürdüm. Diğer ülkelerde bunların benzerleri var ama İngiliz -ya da "Anglosakson"- olanlar başı çekmektedir.

Birinci bölüm: En son kitap, David Fromkin, *Europe's Last Summer: Who Started the War in 1914?* (New York, 2004). James Joll, *The Origins of the First World War* (Longman, 1992) hâlâ önemlidir; A. J. P. Taylor, *The Strugglefor Mastery in Europe 1848-1918* (Oxford, 1954) arka plan bakımından önemlidir. Temmuz 1914 krizinin hâlâ bir dizi diplomatik krizin sonucu olarak görülebildiği bir zamanda yazıldı; Taylor Temmuz 1914'ü Berlin'deki planın değil, daha çok "sistemin" bir ürünü olarak görme eğiliminde olmasına rağmen, söz konusu diplomatik krizler ustaca ele alınır. Imanuel Geiss, *Die Juli-Krise 1914* (2 cilt, Münih, 1964) -kısaltılmış İngilizce basımı *July 1914* (Londra, 1967)- savaşın çıkışını bir mizansen olarak belgeledi; sonra imhadan kurtulan belgelerden doğrulayıcı kanıtlar ortaya çıkmaya başladı: Bkz. Angela Mombauer, *Origins of the First World War* (Harlow,). Geiss, Rus seferberliğinin Almanları harekete geçirdiğine ilişkin önemli bir mitiyıktı; ayrıca bkz. V. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914* (Basingstoke, 1995): Avantajı, donanma boyutunu bilmesidir.

İkinci bölüm: Başlangıç konusunda L. Burchardt, *Friedenswirtschaft und Kriegsvorsorge* (Boppard, 1968) ve L. J. Farrar, *The Short-war Illusion* (Santa Barbara, 1973) bu konuyu değişik bir biçimde tartışırlar. Winston Churchill, *World Crisis* (6 cilt, Londra 1923-31), Mame konusunda çok etkileyicidir ve John Keegan, *The First World War* (Londra 1998) da öyledir. D. E. Showalter, *Tannenberg* (Hamden, Conn., 1991) bahsedilmeyi hak etmektedir.

Üçüncü bölüm: Tim Travers, *The Killing Ground* (Barnsley, İngiliz ordusunun "öğrenme eğrisi" konusunda önemli bir ça-

Levent Şahverdi Arşivi

lışmadır. Robert Graves, *Goodbye to All That* (Londra, 1960), Fransa'da başladığı şekliyle "Yeni Ordu"ya ilişkin klasik bir anlatımdır; karşılaştırma için bkz. Barry Webb, *Edmund Blunden-* (Londra, 1990). Başka bir klasik İngiliz gözlemci de, Fransızlarla irtibat subayı olan (her iki dünya savaşında da) E. L. Spears'tı ve Max Egremont, *Under Two Flags* (Londra, 1997), onun yaşamını kusursuz bir biçimde kayıtlara geçirir. Indro Montanelli, *L'Italia di Giolitti* (Rizoli, 1975) İtalyan müdahalesi konusunda çok okunaklıdır ve modern İtalya'nın bazen ortaya çıkardığı kara mizaha düşkündür. Çanakkale Savaşı konusunda Nigel Steel ve Peter Hart, *Defeat at Gallipoli* (Londra, 2002) ile Tim Travers, *Gallipoli 1915* (Londra, 2001), sağlam ve çok ileri görüşlüdürler. Ermeni sorununda Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey* (Utah, 2005) her şeyi yerli yerine koyar; ancak Franz Werfel'in esasında 1932'de yazılan eseri *Vierzig Tage des Musa Dagh [Musa Dağ'da: Kırk Gün,* Belge Yayınları, 1997], tarihin dışına çıkan muhteşem bir romandır. Werfel kapak sayfasına şunları yazmış: *nicht gegen Tuerken polemisieren*, "bunu Türklerin aleyhine kullanmayın". Keşke. Abluka konusunda G.-H. Soutou, *L'Or et le sang* (Paris, 1989) İtilaf güçlerinin (yırtıcı) ekonomik savaş amaçlarını tartışır ve A. Offer, *The First World War: An Agrarian Interpretation* (Oxford, 1989) bu amaçları ilginç ve özgün bir bakış açısıyla ifade eder. Gerd Hardach, *The First World War* (Londra, 1977), ekonomik tarih üzerine bir dizinin parçası olarak çıktı ve hâlâ devasa bir konuya ilişkin en geniş incelemedir.

Dördüncü bölüm: Verdun konusunda bir klasiktir: Alistair Horne, *The Price of Glory* (Londra, 1978). Holger Afflerbach, *Falkenhayn* (Münih, 1996), efsanenin çoğunu düzeltir. Somme konusunda en son çalışma: Peter Hart, *The Somme* (Londra, 2005). İngiliz stratejisi konusunda hâlâ epeyce kavga var. John Terraine 1963'te kahramanlık açısından modası geçmiş bir kitap yazdı, *Haig, the Educated Soldier. Oh! What a Lovely*

Levent Şahverdi Arşivi

War'ın asker şarkılarını temel alan bir tür müzikal ve daha sonra bir film olarak Londra'da (ve Paris'te) piyasaya çıktığı andı. Haig'in karşı karşıya kaldığı büyük güçlükler göz önüne alındığında Terraine'in savunması herhâlde en iyisiydi. Lyn Macdonald, Birinci Dünya Savaşı süresince her yıl siperlerdeki yaşam anlatımlarını derlemekle harika bir iş yapmış. *Somme,* 1993'te çıktı. Jutland konusunda Arthur Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal. Navy in the Fisher Era* (5 cilt, Londra, 1961-70), saygın bir gönül işidir.

Beşinci bölüm: İttifak güçlerinin barış teklifinin arka planı için bkz. Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht,* bu kitap İngilizceye *Germany's Aims in the First World War* olarak çevrildi (Londra, 1967). Amerikan müdahalesi üzerine Barbara Tuchman, *The Zimmermann Telegram* (Londra, 1966), çok iyi bir giriştir (İstanbul Büyükelçisi Margenthau'nun kızıydı). 1917 baharındaki Fransız felaketlerini, G. Pedroncini, *Les Mutineries de 1917'* de (Paris, 1967) ortaya konuluyor. Prior ve Wilson, *Passchendaele: The Untold Story* (Yale, 1996), Batı Cephesi'nde bir muharebenin model anlatımıdır; Leon Wolff, *In Flandre Fields* (Londra, 1958) etkileyicidir; onlu yaşlarımda bir Noel'de okudum (Robert Graves'le birlikte) ve ikisini de hiç unutmadım. İtalyan felaketi üzerine geniş bir literatür var: İki İngiliz dağcı, John ve Eileen Wilks, alan ve kaynaklar konusunda dikkate değer bir içgörüyle *Rommel and Caporetto'yu* (Leo Cooper, 2001) yazdı; Mario Isnenghi, *I Vinti di Caporetto* (Milano, 1967), ahlakla ilgili sorular sordu; *Grande Guerra'sı* çok ayrıntılı bir biyografi içerir. Heinz von Lichem, *Krieg in den Alpen,* cilt 3 (Augsburg, 1993) ayrı bölümlerden oluşmuş ve romantiktir; üstelik dağları da bilmektedir. 1917'de Rusya konusunda çok farklı ama olağanüstü ayrıntılı iki kitabımız var: Richard Pipes, *The Russian Revolution* (Londra, 1999) ve Orlando Figes, *A People's Tragedy* (Londra, 1997). Lenin'in sezgisel yargılarına nasıl ulaştığı, Robert Service'ın *Lenin* (2 cilt, Basingstoke, 1991) kitabında çok iyi açıklanıyor. Oleg

Levent Şahverdi Arşivi

Airapetov, *Poslednyaya Voyna Imperatorskoy Rossii* (Moskova, 2002) ve devrimden önce Rusya'da tepedeki bölünmeleri inceleyen *Generaly, Liberaly i Predpnnimately* (Moskova, 2003) Rus tarihçileri temsil eder.

Altıncı bölüm: J. W. Wheeler Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace* (Londra, 1938) bilinen kitaptır; W. Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918* (Viyana, 1966) Kafkasya, Ukrayna vb. konularda önemli ayrıntılar içerir. Martin Middlebrook, *The Kaiser's Battle* (Londra, 1978) ve Tim Travers, *How the War was Won* (Londra, 1992) Ludendorff taarruzlarını tartışır; Alman savaş ekonomisinin gerilemesi için bkz. G. D. Feldman, Army, *Industry and Labour in Germany 1914-1918* (Princeton, 1966). Klaus Schwabe, *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany and Peacemaking 1918-1919* (Londra, 1985) savaşı bitirir. Bemard Michel, *La Chute de lEmpire austro-hongrois* (Paris, 1991) Orta Avrupa'nın dağılmasını ayrıntılı bir biçimde anlatır.

Yedinci bölüm: Bkz. Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918-1923* (5 cilt, Türk Tarih Kurumu, 2000) ve Michael Llewellyn-Smith, *Ionian Vision* (Michigan, 1999). Margaret MacMillan, *Paris 1919* (New York, 2003) barış sürecine ilişkin harika bir incelemedir ve Robert Skidelsky, *J. M. Keynes: Hopes Betrayed* (Londra, 1998), o kuşağın entelektüel ve ahlaki atmosferi üzerine parlak bir kitaptır. Ortadoğu konusunda David Fromkin, *A Peace to End All Peace* (Londra, 2005) hakkıyla çok satan bir kitap oldu ama önemli iki kitap daha var: Walter Laqueur, *A History of Zionism* (New York, 2003) ve Elie Kedourie, *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire*. Almanya'daki sonuç için bkz. Samuel Halperin, *Germany Tried Democracy* (New York, 1965); bir gazetecinin bilgi dolu anlatımıdır; ancak H. A. Winkler, *Weimar 1918-1933* (Münih, 1999) ile birlikte okunmalıdır. İki savaş arası dönemin felaketi konusunda, A. J. P. Taylor'ın *Origins of the*

Levent Şahverdi Arşivi

Second World War (Londra, 1963) kitabının ilk 100 sayfası, özlem ile gerçeklik arasındaki muazzam uçurumu özetler. Malcolm Muggeridge, *The Thirties* (1939'da yazıldı) de aynı sonuca ulaşır.

Son olarak, bazı kurmaca eserler: 1914 kuşağı oldukça okur-yazardı ve 1939 kuşağından daha çok ve daha iyi yazdı. Kendi listemin başına koyacağım romanlar: Louis-Gerdinand Celine, *Voyage au bout de la nuit;* C. S. Forrester, *The General;* Sebastian Faulks, *Birdsong [Kuşların Şarkısı,* çev. N. Fırat Eres, Epsilon, 2003) ve çok yakın zamanda Louis de Bemieres, *Birds Without Wings [Kanatsız Kuşlar, çev.* B. Öcal Düzgören, Altın Kitaplar, 2007). Hepsini bir solukta okudum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Dizin

A

Aisne Irmağı, 54, 147, 148
Alekseyev, Mihail, 86
Alsace-Lorraine, 115, 141
Amerika Birleşik Devletleri, 22, 33, 37, 71, 72, 91, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 141, 155
Amiens, 59, 97, 98, 145, 146, 150, 151
Anvers, 47, 51, 52, 86, 150
Atatürk, Mustafa Kemal, 65
Avustralya, 26, 70, 150

B

Badoglio, Pietro, 131, 133, 134
Balkanlar, 14, 25, 28, 29, 30, 39, 57, 58, 59, 87, 104, 173
Balkan Savaşları, 31, 35, 73
Baltık devletleri, 22
Bapaume, 151
Baron von Kuehlmann, 9
Batı Cephesi, 27, 53, 62, 66, 74, 96, 101, 103, 117, 135, 140, 143, 145, 153, 170, 174, 178, 185
Belçika, 40, 47, 49, 50, 51, 61, 97, 111, 112, 124, 141, 144
Below, Otto von, 131, 135, 142, 143
Berendt, Richard von, 132
Beseler, Hans von, 86
Bethmann Hollweg, Theobald, 33, 34, 37, 38, 39, 112
Bezobrazov, Vladimir M., 95, 104
Bismarck, Otto von, 23, 24, 25, 29, 37, 38, 76
Blitzkrieg, 45, 128, 149
Bogos, Nubar, 75
Bolşevik Devrimi, 47
Bolşevikler, 22, 23, 122, 123, 139, 140, 161
Böhn, Hans von, 148
Brest-Litovsk, 21, 22, 23, 35, 41, 113, 139, 141, 146, 154, 186
Brooke, Rupert, 74
Brusilov, A. A., 101, 102, 103, 104, 129, 150
Bulgaristan, 87, 105, 115
Bükreş, 105
Bülow, Karl von, 53, 54
Byng, Sir Julian, 144

C - Ç

Cadorna, Luigi, 130, 132, 134, 143, 145, 151
Cambrai, 128, 129, 142, 152
Capello, Luigi, 132, 134, 144

Levent Şahverdi Arşivi

Caporetto, 15, 23, 132, 133, 135, 139, 142, 143, 144, 145, 185
Cavour, Camillo, 29
Celine, Louis-Ferdinand, 45, 187
Churchill, Sir Winston, 23, 40, 64, 70, 74, 77, 100, 111, 183
Clemenceau, Georges, 119, 161
Currie, Sir Arthur, 150
Çin, 13, 26, 29, 39, 140

D
Debeney, Marie-Eugene, 149
Diaz, Armando, 135
Doğu Cephesi, 63, 80, 94, 103, 172, 182
Doughty-Wylie, Hotham, 73
Drocourt-Queant, 151
Duchene, Denis Auguste, 148

E
Ebert, Friedrich, 37
Einstein, Albert, 37
Eisenhower, Dwight, 28
Enver Paşa, 30, 64, 153
Ermeniler, 14, 30, 75, 162
Erzberger, Matthias, 155

F
Falkenhayn, Erich von, 60, 64, 76, 77, 80, 82, 84, 86, 91, 92, 93, 94, 104, 184
Franz Ferdinand, Arşidük, 18, 35
Franz Joseph, Avusturya İmparatoru, 105
French, Sir John, 51, 53, 79, 182
Friedrich, Arşidük, 24, 63, 72

G
Gallwitz, Max von, 85
Gelibolu, 74, 75, 77, 81
Goeben, 64
Gorlice, 146
Gough, Sir Hubert, 126, 127, 142, 143, 144
Grey, Sir Edward, 46

H
Haig, Sir Douglas, 79, 97, 98, 99, 100, 116, 118, 124, 125, 126, 127, 130, 143, 146, 150, 153, 184
Hail, Sir William, 115
Hamilton, Sir Ian, 74
Hankey, Maurice, 70
Harrach, Franz von, 36
Helfferich, Karl, 112
Hemingway, Ernest, 134
Hindenburg, Paul von, 56, 80, 103, 109, 140, 147, 151, 152, 156, 164
Hindistan, 13, 26, 78
Hintze, Paul von, 141
Hitler, Adolf, 26, 29, 37, 56, 76, 144, 156, 163, 164
Holtzendorff, Henning von, 112, 113, 116
Hutier, Oskar von, 142

I - İ
Isonzo Muharebeleri, 94, 124, 130, 131, 132, 134
Ivanov, Nikolay, 83
İstanbul, 30, 31, 42, 73, 74, 77, 87, 162, 185
İtalya, 23, 29, 47, 72, 73, 76, 81, 82, 83, 86, 94, 101, 103, 129, 134, 135, 182, 184

Levent Şahverdi Arşivi

J

Jellicoe, Sir John, 96
Jön Türkler, 30, 31, 64, 73, 75, 123, 153

K

Kisch, Egon Erwin (gazeteci), 46
Kluck, Alexander von, 51, 52, 53, 54
Kress von Kressenstein, Friedrich, 65
Kuropatkin, Alekseyku, 95
Kühlmann, Richard von, 141

L

Lammasch, Heinrich, 154
Lanrezac, Charles, 51
Lawrence, T. E, 162
Lemke, Mihail, 95
Lenin, Vladimir, 37, 122, 123, 126, 139, 140, 185
Leopold, Bavyera Prensi, 21
Libya, 29
Liman von Sanders, Gnr. Otto, 30, 31
Lloyd George, David, 41, 105, 109, 118, 124, 141, 161, 164
Londra Bildirgesi, 71
Lossberg, von, 125, 150
Lossow, Otto von, 140
Ludendorff, Erich, 56, 63, 80, 86, 103, 109, 113, 140, 141, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 164, 186

M

Macaristan, 15, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 47, 48, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 76, 80, 81, 82, 83, 87, 102, 147, 154
Mackensen, August von, 82, 85, 87
Mangin, Charles, 149
Marwitz, Georg von der, 81, 104, 142
Messines Sırtı, 124, 126, 147
Meuse, 47, 52, 91, 92, 93, 150, 152
Mezopotamya, 64, 74
Milletler Cemiyeti, 162
Moldavya, 105
Moltke, Helmuth von, 52, 54, 55, 57, 60, 76
Monash, Sir John, 150
Morhange-Sarrebourg, 51
Mussolini, Benito, 29

N

Naumann, Friedrich, 24
Neuve Chapelle Muharebesi, 78
Nicolson, Sir Arthur, 32
Nikolay II, Rus Çarı, 121
Nivelle, Robert, 93, 94, 110, 116, 117, 118, 119

O

Osmanlı İmparatorluğu, 24, 25, 26, 31, 39, 64, 73, 86, 153, 154

P

Papen, Franz von, 76
Passchendaele Muharebesi, 124, 126, 128, 129, 142, 143, 146, 185

Levent Şahverdi Arşivi

Pedroncini, Guy, 119, 185
Petain, Henri-Philippe, 93, 119, 127, 149
Petrol, 14, 105, 133
Plumer, Herbert, 125, 127
Polonya, 25, 57, 58, 59, 81, 85, 113, 163
Popper, Karl 37
Porsche, Ferdinand, 23, 131, 135, 145

R

Romanya, 81, 83, 102, 104
Rommel, 131, 133, 185
Rutherford, 114

S

Samsonov, Aleksandr, 55
Saraybosna, 35
Schlieffen Planı, 34, 49, 114
Schmoller, Gustav, 112
Schörner, Ferdinand, 131
Schulenburg, Friedrich Graf von der, 92
Schuster, Sir Frederick, 46
Seeckt, Hans von, 84
Selanik, 104, 153
Sering, Max 112
Sırbistan, 29, 35, 39, 57, 59, 86, 104
Siegfried hattı, 151, 152
Somme, 59, 88, 97, 100, 102, 117, 126, 142, 145, 148, 151, 184
Stalin, Josef 85, 123, 163
Stolipin, Pyotr 33

T

Talat Paşa, 65, 74, 75, 76
Tannenberg Muharebesi, 56, 81, 183
Taylor, A. J. P., 35, 182, 183, 186
Teleszky, Janos, 46
Teschen, 63
Thatcher, Margaret, 11
Thionville, 50
Troçki, Lev, 123, 139
Truman, Henry, 37
Türkiye, 14, 29, 30, 65, 153, 181

U

Ukrayna, 22, 57, 86, 140, 186

V

Varşova, 55, 63, 85, 86
Verdun, 47, 53, 91, 92, 93, 95, 96, 99, 102, 110, 117, 152, 184
Versay, 161, 162, 163
Villers-Cotterets, 151
Vimy Sırtı Muharebesi, 118
Vittorio Veneto Muharebesi, 154

W

Weber, Max, 26, 27, 114
Weimar Cumhuriyeti, 164
Wells, H. G., 100
Willhelm II, Kayzer, 24, 30, 38, 82, 93, 151, 153, 155, 157
Wilson, Thomas Woodrow, 109, 110, 112, 115, 124, 141, 154, 155, 161, 182, 185, 186

Y

Yeni Zelanda, 37, 75, 114
Ypres, 61, 69, 77, 91, 117, 124, 125, 126, 146, 152

Levent Şahverdi Arşivi

"Uzun bir deneme boyutundaki bir kitapta, ancak bir virtüöz tüm cephelerdeki çarpışmayı anlatabilir ve hâlâ yüksek politika, keskin yorum ve renkli detaylara yer ayırabilir."

History Today

"Sert, provokatif ve muzip... Çağımızın en üstün tarihçilerinden biri."

Spectator

"Sakin, etkili ve okuması kolay. Avrupa tarihinin artık kendilerini şaşırtamayacağını düşünenler için büyüleyici birçok tarafı var."

Wall Street Journal

"Modern aykırı yorumların en orijinallerinden biri. Bu tahrik edici kitap bir öğle vakti sırf keyif için okunabilir. Hatta Birinci Dünya Savaşı ilginizi çekmiyorsa bile. Gerçekten büyük tarih kitaplarının arasında bir eser."

Evening Standart

1914 yılında yeni bir tür savaş ve yeni bir tür dünya ortaya çıktı. İmparatorlukların pay kapmak için başlattıkları savaş endüstriyel bir kan banyosuna dönüştü. Bu sert ve çarpıcı kitapta efsane tarihçi Norman Stone bir ömürlük yazma, düşünme ve tartışmayı damıtarak 20. yüzyılın büyük trajedisinin çerçevesini yeniden belirliyor.

KİTAP NO 118
DİZİADI TARİH
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI
NORMAN STONE
9 786057 949288

Levent Şahverdi Arşivi